

Duivelsnaaigaren

Alie Smeding

bron

Alie Smeding, *Duivelsnaaigaren*. Nijgh & Van Ditmar, Rotterdam 1926

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/smed001duiv01_01/colofon.php

Let op: werken die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn.

I

Fem morrelde moeizaam de roestige grendels van de achterdeur af, de scharnieren krasten als raven, gelijk met de glanzende ochtend boog een verwaaide Ribesstruik de keuken in.

Onder haar hand uit, keek ze op in de witte dag.

Het voorjaar stond als een bonte prent van groen, rood en zilver voor haar knipperende oogen en in haar neus drong als een krieuwel, een overzoete geur.

Zij ademde ingehouden als in tegenzin, en haar kuisch-dunne mond kneep in dwarse plooiën bijeen, of ze wat bitters proefde. ‘Ik geloof,’ zei ze vaag in zich zelf, ‘dat ik er bang van ben.’ Haar matgrijze oogen werden donker, en in haar breed-wit gezicht trokken de rimpels veel te diep.

Werktuigelijk streek ze een haarpiek terug in haar dikke zwarte vlechten, toen zag ze ook weer de zware gouden ring met de bloedroode camee aan haar middenvinger, en dacht aan haar verjaardag...

Fronsend een beetje, draaide ze de scheef-gezakte steen terecht, onder het wat knobbelige vingerkootje, en ademde op het flonkerende kopje van koraal. ‘Lief,’ waardeerde ze, ‘van Grômoeder, zoo'n mooie ouë ring, er zat ook vast wel wat intiems aan vast, 'n geschiedenis uit Grômoeder's jonge jaren. Daarom had zij hem zeker ook aangehouën van nacht: 'n ring die met 'n belofte gegeven was misschien, en met 'n zoen. Grômoeder had zoo genoeglijk zitten te kijken over haar bril heen...’

Fem plukte met haar tanden aan haar bovenlip.

Haar glimlach aarzelde en vergleed... donkere gedachten sloegen een stempel...

Ze boog de Ribestak terug en liep over de rinkelende blauwe tegels van de plaats, het tuintje in.

Schel-bont en schaterend glansden er de roode en witte tulpen in het midden-bed, en deforsch-opgeschoten hyacinten stonden als zuiltjes van geur in de halvemaan-perken.

Fem trok haar lip op - als misprijzend. 'Verleden jaar was 't ook zoo en eer-verleden jaar en al die jaren terug...'

Het brak in haar luisteren.

Achter de hoge dijkkrug - oostwaarts van het land - spoelde de stem van de zee aan - gelijkmatig en klein - of zij telkens een enkel eender-klinkend woord neerlei op het slik.

Het bracht Fem al haar dagen te binnen.

Zij zette haar voeten zwaarder neer op de schelpen. 'Waarom heb ik toch goed gevonden dat 't zoo ging?', vroeg ze zich af. Bevreemding zeurde weer op. 'Ja, ik bleef ook maar...'

Een stem in haar spotte. 'Uit sufheid.'

Ze schudde armelijk haar hoofd er over. 't Was,' trachte ze aan te nemen, 'berusting.....'

Meeuwen overschreeuwden het.

Zij schrok. Het was of de witte vogels haar hoonden met woorden in een vreemde taal. Soezend bleef ze stil bij het spitse tuinhek, lei haar kin op de kleinste spijl en tuurde het smalle weggetje af, langs de sloot en de boomen.

Zóó was het of ze haar eigen leven na-keek en het jaar dat voorbij gleed, de vier langzame getijden... 'Hoe hield ik 't toch uit?', zocht ze na te gaan, 'toen ik nog zóó jong was...? Nou ja - ja, je ver-

wàchtte, dat kon je toen nog, dat gaat zoo maar niet over, en sterk maakt 't je, stèrk...'
Haar oogleden trilden. Ze zag zich gaan door blanke lente's en roode zomers, in het goud-bruin van gelaten herfst en in de verstolde stiltens van witte leege winters....

'Ja, wat hèb ik gehoopt,' gaf ze toe, 'wat hèb ik...'
Ze kneep haar handen ineen - toen huilde ze haast. 'Maar dat er niks gebeurde,' zei ze stil in een schuwe verbazing-die-niet-uitsleet, 'niks...'

Zij tastte langs haar gezicht, ze wist wel dat het niet leelijk was - niet leelijk - maar ook niet knap. Haar oogen liepen over van tranen ineens.... 'Nee-nee,' kwam ze er tegen op, 'niet doen, 't geeft toch niet, 't is als 'n vloek, daar kun je niet tegen op, nee-nee, daar kun je niet tegen op.'

Met kleine natte oogen stond ze dan te staren, in het blanke licht van de zon, naar het pralen van de bloemen, naar de vruchtbaarheid van de akkers, het tierige vee in de weiden.

Zij hield het hoofd wat voorover, haar handen kropen over de donkere plooiën van haar rok, als tot een stil gebed, ineen.

Haar gezicht had een wonderlijke vorm, het was te breed en te hoog van voorhoofd, en te spits van kin, de oogleden hingen bol en zwaar over stille breede oogen.

Fem zag er uit als de starre onschoone Heilige Vrouw van een oud schilderij...

Ineens - als een vlucht hongerige spreuwen - streek velerlei verlangen uit vorige jaren in haar neer: haar spanning kneep als een angst.

'Ja, goed dan,' bepaalde ze gewillig, 'nog één jaar - dat éene jaar nog - dan ben je dertig, dertig'

is oud, hè?, en dan moet 't uit zijn, 't wachten, tien jaar verder is 't leven voorbij.'

Toen huilde ze toch weer - als 's avonds in bed - stil, zonder snikken, met groote kinderlijke tranen.

't Spreekt toch wel van zelf,' probeerde ze weer nuchter te overreden, 'n boerenjongen durfde niet, en wóu je dié?, en de andere lui?, wat bleef er ook al? 'n Man met 'n zaak wou geld, en 'n meheer van 't secretarie oft postkantoor, die rochelend 'o God' zei, drie talen sprak en naar 'n bal-masqué ging, nee, natuurlijk, die zag weer neer op jou... Afijn, Riek Heims was in 't zelfde geval en Griet Adams en Engel Blom. Maar Riek ging nog wel 's naar Amsterdam.... en je kon nooit weten..., Griet had 'n getrouwde zuster in Noordwijk-Binnen, Engel ook, en zij - zij had niks als Grootmoeder...'

Schichtig-gauw wreef ze met haar vinger-knokels het nat weg uit haar oogen.

De postbode kwam de weg-bocht om.

Zij dacht: 'Als hij nóu toch 's wat had...' En dadelijk belachte ze het. 'Nou,' pleitte ze wrang, 'er zal wel grooter wonder gebeurd wezen...'

Meteen ging de bode voorbij; hij groette onverschillig.

Toen droomde ze toch nog even weg in de mogelijkheid - net als voor jaren.

'Nou stèl 's, dat hij op je toekwam, en zoo'n dikke witte envelop op je hand lei, je naam er vol-uit op: Mejuffrouw Fempje Smit, ten huize van... nee dat was te statig: p.a. Mejuffrouw de Weduwe H.C. Smit-van Ginneken, Nieuweweg, Zeewijk.' Ze betrapte zich plotseling op de gedachte en was verlegen van zich zelf. 'Idioot,' spotte de scherpe stem in haar.

Zij zuchtte en tuurde uit diep-geknepen plooiën, naar de verte die blonk.

- Kort na elkaar, in een epidemie, waren haar Vader en haar Moeder gestorven. Zij was hun eenigst kind en nog maar zestien jaar. Grootmoeder had als een zwarte ineengedoken vogel bij het doodsbed van haar zoon gezeten. Haar kleeren roken naar kamfer. Zij streek met een groote krakerige zakdoek Fem's tranen af, en mompelde iets dat troostend klonk, maar onverstaanbaar was van het snikken. En op een avond trokken ze samen weg uit het leege huis in het fleurige oud-Amsterdamsche straatje, en gingen naar de trein. Grootmoeder hield haar hand vast onder het lopen....

Met zwarte kleeren aan en dik-gehuilde oogen, kwam zij in het oude stille huis met de vooroverbuigende pui... En toen ze door het stadje liep, dacht ze: 'Als je op de bodem van de zee kon lopen, zou je net zoo'n gevoel krijgen...'

Grootmoeder ging op in haar eigen gepeins. Ze maakte dadelijk na hun aankomst brood met wat extra's klaar, en lei een paar keer haar beefhand op Fem's achterhoofd. 'Kind, jou zal niks ontbreken. Je zal krijgen wat je noodig hebt. Gebrek zal je nooit lijn.'

En Fem had toen al gedacht: 'Waarom hebben de menschen toch genoeg aan eten-alleen...?'

Maar dat was ondankbaar van haar...

Grootmoeder had maar een beetje geld: een wrak eigen huis en een klein pensioen van haar man: die was rijksveldwachter geweest. Haar oud leven gleed ook verder gelaten-eenzelvig voort met haar breiwerk, de witte poes, de Bijbel en Jan Luiken. Fem gleed mee op de stilte, de dagen hadden kabbeling noen deining.

De eerste tijd, beweende ze nog dikwijls haar Vader en haar Moeder - haar Moeder het meest... Maar langzaam-aan in de betooverde jaren - ze dreven voort en vorderden niet - bleef er een troebel gevoel van afgunst in haar over: 'Vader, die hield wel bår veel van Moeder...'

Donker staarde ze bijwijlen heen over haar traagbezige handen. 't Was toch eigenlijk net of ze gelijk met Vader en Moeder doodgegaan was... of nee, niet zóo erg, maar - maar opgesloten in de stilte...'

Schuw-begeerig haalde zij zich dan de groote drukke stad voor de geest, de glanzende avond-straten, de flonkerende winkels.

'Grômoeder brandde olie, och - en ièder hier... Zouen Sien en Rie Duker van 't atelier 't nog wel 's over haar hebben? Bloeiden de paarse petunia's nou altijd nog in 't tuintje achter 't huis? Wat zou er nou gebeuren op Vader's werkplaats?, misschien woonde er weer 'n schilder... En - had Rie nou al verkeerig?, of Sien misschien...?'

Er kwam een tijd dat ze opzettelijk druk met Grootmoeder begon te praten, als de herinnering aan de stad in haar opkwam.

Geleidelijk raakte ze toen ook - in de loop van de tijd - gewend aan het gedempte stadje. Soms stond er een wafelkraam en een draaimolen op een somber-leeg plein. Dan was het kermis. En eens leidde een man, die niemand verstond, een beer rond, die danste bij een tamboerijn...

Zij kreeg Riek Heims, de dochter van de smid, tot vriendin. En toen zij 'aangenomen' waren vroegen ze schichtig aan Domenee of ze nog een jaar op de 'afleering' mochten blijven, omdat ze anders de catechisatie-avond zouden missen.

Het mòcht van Domenee.

Maar aan dat jaar kwam ook een eind. En Domenee liet hen met een glimlach en een zegenbede gaan.

Toen bleef er enkel nog de avondkerk, en 'de zang'. Maar 'de zang' bloeide tè weelderig. Het lokaal van de vereeniging leek te plat en te klein voor het machtig geluid van de boeren. In de avondkerk rook het benauwd naar warme stoven. Zij kwam van beide gelegenheden altijd met hoofdpijn thuis. Toch ging ze er getrouwelijk heen: het was nog een verzetje....

- Fem streek over haar oogen. 'Hè,' zuchtte ze, en ze rekte zich of ze wakker werd... Toen blikte ze - nog in gedachten - naar de achterpui van het huis op. Het was als een oud rimpelig gezicht met ingekeerde oogen en een gedeukte mond. De bloeiende perenboom spreidde er zijn takken kroezig en blank overheen. 'Net 't gezicht van Grômoeder in 'n nachtmuts,' dacht Fem. Ze draalde eer ze de keuken inging.

Het wrakke hout van de wanden, het triest-groene raamglas, de gebersten tegels en de verroeste en vergeten gebruiksvoorwerpen, demonstreerden wat al te nadrukkelijk, in het helle voorjaar, de vergankelijkheid van al het aardsche....

Maar op de hooge schoorsteenmantel hing een beroekt schilderij, het stelde in dof-blauw en rood, de Sabijnsche maagdenroof voor.

Daar keek Fem met wat graags naar - altijd weer.

'Ja,' dacht ze nu ineens, 'hoe zat dat ook al weer?, schoot er een over?, of had Vader Cats dat maar bedacht? Ze moest 't toch 's vragen aan Grômoeder...' Zwak glimlachte ze.

'Ze bepraatten nou alles. Typisch, vroeger zei Grômoeder vaak: waar denk je nou aan? Dan kreeg

ze 'n kleur. 't Waren toch maar onschuldige gedachten.... Op-heden vroeg ze 't niet meer, dat was raar - maar wel goed ook: ze zou 't nou niet meer naar waarheid dūrven zeggen.'

Het water op de drie oliepitten kookte.

Fem zette thee.

Met het stroopkleurig boordevol gegoten trekpotje, liep ze de donkere booggang door, naar de voorkamer.

Grootmoeder zat al - achter de potjes met varens - bij het raam. Haar gitten-lintmutsje straalde als een kroontje van vuur op haar rond rimpelig hoofdje en haar wit dun haar glinsterde als zilverdraad. In haar klein-getrokken oogen stond een lach.

'Dag kind,' zei ze terloops.

Fem knikte met wat vragends.

Keetje Blick - de broodbrengster - was er al geweest, zag ze dadelijk, en Grootmoeder liep over van nieuwtjes.

Ze schoof haar stoel bij.

Het ontbijt was al klaargezet: een bordje en een mes, aan beide kanten van het theeblad, en naast het wit-teenen mandje met kadetjes, glansde, onder een blinkende stolp, een halve kaas.

Grootmoeder wachtte toch nog tot na het gebed. Toen was het ook of ze haar nieuwtjes geen minuut langer inhouden kon.

'De vrouw van Tetterode de slager lag dood in haar bed, maar wat zeg je nou van Zweep de melkboer, tien maanden weduwnaar en nou alweer ingeschreven?, en wat erger is: de vrouw van Geelkers is weg, geen mensen weet waarheen, ja-ja, drie kinderen en 'n man... en die commensaal Wittenberg...'

'Zoo'n lange zwarte..., ' wist Fem.

‘Dié,’ knikte Grootmoeder snibbig-vermaakt, ‘is ook nergens meer te vinden.’

Fem zuchtte. Het was of ze in haar binnenste pukkelig van kou werd.

‘Hoe kan Grootmoeder toch onder al die dingen zoo fleurig blijven,’ overwoog ze, ‘haar wangen leken net opgewreven winterappeltjes. Dood in je bed! En wat was je laatste gedachte gewoonlijk?, telkens wat anders, maar zelden iets dat bij sterven hoorde. En de vrouw van Geelkers wat kreeg die 'n hoop: drie kinderen en twee mannen...’

Grootmoeder praatte alweer door. Zij goot haar Bijbelteksten uit op al die gevallen als azijn op salade.

Fem huiverde en ze at zonder te proeven.

Telkens als de oude vrouw even zweeg, kroop de stilte van de witte ochtend dicht naar hen toe. Een vogeltje tjilpte in de dakgoot en de witte kat zat te spinnen in de zon, zijn glazige goud-groene oogen half toe.

Op het vale behangsel flonkerde het ronde portret van Grootvader, het mager-spits gezicht, streng van lijnen; naast de jasrevers, doezelig-bleek, een ridderorde. Zelfs in deochtendzon had het gelaatwatsomers.

Maar boven de tweedeelige spiegel glansde lekkersappig in de dun-gouden lijst, het vruchten-stilven: vlak vooraan, klaar voor de greep, lagen verleidelijk warm-rood en rond - tusschen opengesneden citroenen en schemerig-paarse druiven - drie kortgesteelde appels....

Fem pinkte. ‘Vreemd,’ schoot haar te binnen, ‘dat er niet bijstond in de Bijbel, wat dat geweest was voor 'n vrucht die Eva nam. De appels leken 't fijnste, maar 'n druif, als je die perste tusschen je tong en je verhemelte....?’

Toen dacht ze opeens ook weer aan Geelkers. ‘'n Knappe man was 't... met van dat lange kroeshaar, net haar om er je vingers door heen te halen, en zoo'n wilde knevel, maar z'n lippen... wat rood... bår rood, die stonden wat naar voren, of hij net 'n zoen wou geven. En mooi-bruin was z'n huid... dat kwam omdat hij altijd werkte in de open lucht, daar op die tuinen bij z'n kwekerij... Maar dan zoo vreemd weer bij die goeie mond, zijn stultus-oogen, de appels als 'n droppeltje zoetigheid in louter pek, ja pure barschheid met midden-in wat zachts. Hoe kon 't? En 't was toch zoo. Onder 't zingen van 'n psalm 'n keer - wat 'n typische plaats ook in dat dwarse zijvak van de Kerk - 'n keer, toen had hij haar voortdurend aangekeken. En later wel meer... erg tersluiks altijd... met even wat in zijn oogen en in zijn mond onder 't luisteren door, ja - wåt eigenlijk?, iets... iets dat je denken moest: als dié niet getrouwd was... En nou - nu...’

Haar hart klopte hoog in haar borst...

Grootmoeder was uitgepraat. Ze trok haar dunne wenkbrauwen op, en schoof - met wijzende oogen - haar vingers ineen, kuchte, en ging eerbiedig overeind zitten.

Toen dankten ze.

II

De dag was uitgedoofd.

De menschen lichtten met kleine vlammen de avond bij, en de avond spotte er mee.

De lucht was veel te hoog en veel te grauw, het was of God de afstand tusschen Zich-zelf en de menschen grooter wou hebben. Dat maakte de eenzaamheid onpeilbaar.

Als een man met een moede stem, sprak de toren tegen de doove lucht. Geen ster gaf antwoord.

Angst kleefde aan de heete stilte, spanning en angst.

De droge boomblâren ritselden niet, zij snikten. De wind droeg verlatenheid aan, op zijn sterke rug. En de zee vloekte tegen het onbetrouwbare slik, en zuchtte doodsbenauwd.

De zomer verschroeide zich zelf, en tot in de schemers bleef zij ondragelijk van hartstocht: verlept en weelderig als een ontuchtige vrouw...

Fem kneep haar handen tot beenige vuisten. Ze dacht: 'Als je nou alleen was...'

En de felle stem in haar hekelde. 'Ben je dat niet?' Zij moest er van grillen. Toen voelde ze toch ook weer bewuster - als een warm oor rond haar elleboog - Riek Heims' arm.

Maar ze zeien niets tegen elkaar.

Er was niets om te zeggen.

Fem's lippen werden al magerder, en haar breede oogen leken van donker glas. Zij zag zich zelf in deemoed buigen voor het Allerheiligste in haar binnenste: het gezicht naar de aarde, de handen plat

tegen elkaar op de borst. 'Heere Heere, heb ik kwaad gedaan ergens mee?, 'n groot kwaad zonder 't te weten?, kan dat?, kan 't? En is dit de straf...?'

'Doe toch niet zoo onzinnig,' bestrafte ze zich zelf.

Het leek of de roerdomp een antwoord riep.

Zij gingen een gewelfd pad op, langs het graf.

Er was daar aan alles iets dat weerhield: de lage grijpende takken, de zwarte stilte onder de boomen, het heet gefluister. Toch liepen ze door.

En het pad was haast onbegaanbaar van liefde.

Op de banken - diep weggedoken in hun eigen duisternis - zaten overal twee menschen, doodstil, als uit steen gehakt, een niet te ontwarren klomp van lichamen, hoofden en armen.

Fem liep onwilliger, ze keek om.

Maar Riek drong met een druk van haar arm, om door te gaan.

Haar blank scherp gezicht met de fel-roode koonen en het gele gladweg gestreken haar, schimde als een opgeverfde poppe-kop in het bleeke duister.

Zij fluisterde, haar heete adem ging snel. 'Hoe durven ze! Heb jij dat ook gezien? Zag jij dat ook daar?'

En Fem stootte uit als een zucht. 'Nee-nee.'

Zonder geluid, als sluipend, liepen ze voort, dicht tegen elkaar aan.

De stilte leek zich hoog op te richten.

Zij luisterden naar hun eigen adem.

Een stem mompelde iets als in slaap, een kreun van hartstocht kroop onder de boomen uit, een verzadigd zuchten.

Maar waar de zeemuur stuitte op de dijk, bleven ze ademloos stil.

Daar lag het geheim van het leven als uitgestald

aan de weg: een trillende vormlooze massa eerst, en toen leek het duister vaal open te vallen....

Fem liep of ze plotseling kreupel geworden was, ze struikelde, zwikte, geen woord kon ze uitbrengen.

Riek hoorde ze als op een afstand, ze was toch vlak-bij, ze hijgde. ‘Aan 'n verkeersweg, oh... oh... schrok jij ook zoo? Wil je de stad in?’

Fem knikte op alles. Het was of haar hart in haar keel schoot, in haar verhemelte bonsde het.

‘De stad...,’ zei ze heesch, ‘de stad...’

Flauw als een echo klonk het.

Maar in de stad waren alle straten uitgedoofd, alle winkeldeuren toe. Hun stappen hamerden op de klinkers.

Eerst hoorden ze het niet, toen ze het hoorden lachten ze zenuwachtig, ze keken naar elkaar met bolle oogen en gespannen monden.

‘Gruwelijk,’ zeiden ze tegelijk. Ze dachten aan hetzelfde.

Toen sloften ze een beetje, en liepen langzamer, doelloos...

Riek praatte in halve zinnen. ‘Kan jij je voorstellen dat je ook...? Wat moet dat toch wat wezen...! 'n Macht, dat je zoo maar...’

Dicht bijeen, in het doffe heete donker van de huizen, fluisterden ze erover, tot ze er verdoken bang van werden.

Toen keken ze bloo langs elkaar heen, als mensen die iets verbergen moesten.

Bij een brandende lantaarn bleven ze even stil.

‘Zoo-maar,’ zei Riek.

Een stuk van de straat stond weer bekend-gewoon in het licht: een fel-gekleurd aanplakbiljet op een muur, de zware boogdeur van de houten toren....

Riek praatte maar door. ‘Kijk, de ruitjes van 't kerkraam glinsteren als haringhuid, de Hervormden - wij - hebben toch de mooiste kerk... vèrweg... en nog wel twee... Daar kunnen de Roomschen 'n punt aan zuigen, de Gereformeerden ook...’

Fem knikte werktuigelijk. ‘Ja, oh ja.’ - Ze stelde nooit erg veel belang in kerken. - Heftig geeuwde ze er bij.

Maar Riek had opeens weer wat anders. ‘Klavertjes-vier zullen we die 's zoeken op 'n middag? Ze zeggen toch maar dat ze.... dat ze geluk aanbrengen.’

‘Nou,’ weifelde Fem, ‘och...’ Zij geeuwde alweer. ‘Geloof jij er aan?’

Er gingen een paar mensen voorbij. Riek groette, ze knikte slap-onverschillig mee: de boterboer op klompen, de bejaarde gemeente-ontvanger, Fennekel de Roomsche barbier...

Tersluiks nam ze het huis van Geelkers op.

Het was er donker.

Een vage verwachting look in haar op. Even hield ze de adem in.

‘'n Voorgevoel,’ wist ze direct. ‘Er zou misschien.... er kon best 'n brief liggen thuis. Nee - er kon wel 's iemand wezen.’

In haar denken, zag ze het gebruinde forsche gezicht van Geelkers, met de breed-gedraaide knevels, de bitter-zoete oogen. Een beving schoot door haar lendenen.

‘Die vrouw,’ bedacht ze, ‘daar hoorde je maar niks van en hij keek aldoor zoo...’ Het stakte.

Iemand leek zijn best te doen hen in te halen: in de holle stilte achter hen klonk een zware snelle stap.

‘Wie denk je dat dáar...?’ vroeg Riek nog inderhaast.

Een sonore mannenstem overpraatte het met een zakelijk-gestelde vraag: gezaghebbend klonk dat, en toch ook streelend-vriendelijk.

Fem voelde het geluid als een zachte greep-in-haar-rug. Het begon in haar ooren te kloppen of daar aan twee deuren tegelijk een vinnig-scherpe knokkel tikte....

Beduusd-verwonderd keken ze allebei op naar de vreemdeling.

Fem verstond niet recht....

Maar Riek antwoordde al. 'O, Verhagen? De kaashandel? De Cóm mies Verhagen? Ja - jawel: deze straat uit, de eerste steeg links, die heelemaal uit, dan die achterstraat... die achterstraat oversteken... rechts op de hoek toe....'

De vreemde glimlachte, hij leek het te herhalen in zichzelf. Tersluiks namen ze hem op.

Hij had een knap gezicht, een mooie kroezig-blonde baard, en droeg een zwierige flambard, zijn adem rook naar wijn.

'Ja, jawel,' zei hij als in gedachten, 'jawel, dank u.'

Zijn oogen leken iets aan te raken in Riek.

Ze lachte zonder reden.

Toen keek hij ook naar Fem, en nam zijn hoed af, mompelde een groet, en stapte met groote passen terug.

Over haar schouder keek Riek hem na.

Hij stond stil bij het kerkhek en leek te wenken met zijn hoofd.

Ze was er niet zeker van, maar ze gichelde toch stil voor zich uit, en liep traag door, of haar voeten vastgehouden werden.

'We beleven nog al 's wat,' zei ze.

'We?', dacht Fem.

Ze stemde toch maar toe met een glimlach en een knik. Meteen dacht ze aan thuis.

‘Als er nou 's wat was...’

Luchtig stelde ze voor: ‘Breng je me weer tot op de helft van de Nieuweweg?’

‘Wou je al?’, vroeg Riek.

Veel tegenwerpingen maakte ze niet.

‘t Is nog betrekkelijk vroeg,’ bracht ze in het midden, ‘en we zouden ook altijd nog 's naar Stans de Vries, om haar kindje te zien, afijn... daar is 't ook te laat voor, dat op 'n andere keer dan maar...’

Ze lachte in zich zelf. ‘Vond je ook niet,’ vorschte ze, ‘dat hij erg naar me keek, die vreemde snoeshaan?’ ‘k Weet niet,’ zei Fem dof, ‘ik had er geen erg in.’

Op de viersprong, onder de roode kastanje, gingen ze van elkaar. ‘Da-ag,’ riepen ze nog op een afstand...

Glimlachend luisterden ze naar elkaars wegstervende stappen.

Toen ze niets meer hoorden, liepen ze sneller.

Het stille donker benauwde Fem.

Alles leek vervuld van een diepe innigheid: de warme gloed van een zacht verlicht venster, het droge ruischen van de hoge oude boomen, de banken vooral: de banken in de schaduw...

Ze trok haar hoofd in de schouders. ‘Waarom is 't toch?’, tobde ze bedrukt, ‘waarom is 't... dat ik zoo buitengesloten word?’

Ze transpireerde en deed haar hoed af, schamig - als een smaad, voelde ze haar alleenheid. ‘Och Riek toch ook... nee Riek zóó erg niet...’

Haar oogleden beefden en haar lippen ook. Ze stelde zich voor dat ze naast Geelkers liep, haar hand op zijn arm...

Maar al aan de buitenkant van het tuinhek zag ze, dat Grootmoeder alleen was.

Zij zat te breien bij de rose porceleinen staanlamp, onder de perenboom, en keek met een benieuwde glimlach op.

Dat deed ze meer, de laatste tijd, als Fem iets later dan gewoonlijk thuis kwam. En Fem kreeg er altijd een schichtig gezicht van.

‘Dag,’ zei ze, diep na-ademend nog van haar haast. Sloom zakte ze in de leege stoel achter de kleine tafel.

‘Wat heb jij 'n kleur?’, begon Grootmoeder dadelijk te vorschen, ‘heb je zoo hard geloopt?, en waarvoor dat?, je hijgt... nog bekenden gezien?’

Fem wroette met haar schoenhakken in de modder. ‘Bekenden?, nee... ja, de boterboer, en de ontvanger...’

Schamper klonk dat.

De poes kuierde door de zwarte tuin, telkens zag ze een slip van zijn slingerende staart, en een paar keer, door een kier, in de Ribesblâren, zijn geheimzinnig gloeiende oogen.

De perenboom ruischte ook - maar anders als de boomen op de weg: zoo droef-verzonken als over de graven...

Fem keek op naar de hemel, en die was altijd nog zoo donker-gesloten en hoog. ‘Wat is het eenzaam,’ dacht ze, ‘wat is God vèr weg...’

Een rilling trok over haar rug.

Grootmoeder praatte alweer door. ‘Immerink was er geweest, die concierge van 't stadhuis, met de kwitanties voor de kerkelijke belasting: twee gulden en vijf en zeventig samen, afijn... en hij vertelde... zijn hond had jongen...’

Fem luisterde al niet meer. ‘n Gezellig huis van

Geelkers: die voorkamer zoo warm... zoo gezellig klein... 'n behang met gouën sterretjes, en wat 'n bloemen.... Lekkere kinderen ook, zoo rond en kleurig, net reclame-plaatjes. Vreemd-fijn zou dat wezen: zoo'n vol leven, altijd wat te doen, 's avonds bij 't licht, en dan hij... hij...'

Ineens hoorde ze weer wat Grootmoeder vertelde: 'En die Wig Haanstra, wat zeg je me daarvan?, die heeft opeens verkeerig met 'n schoolmeester, 'n keurige nette jongen. Begrijp je daar wat van?, hoe komt ze er aan?'

'Ze gaat nog al 's op reis,' opperde Fem.

Grootmoeder trok haar schamele wenkbrauwen op. 'Nou goed, dan is 't nog honderd tegen een. Op reis! Geld zit er niet bij die Haanstra's en knap is zij ook niet, en niet meer jong.'

'n Jaar jonger dan ik,' zei Fem schor.

Toen broddelde Grootmoeder van schrik.

'Bij de Splunters,' praatte ze maar gauw er overheen, 'daar wordt 't achtste kind verwacht. Hoe die vrouw er zoo florissant blijft uitzien, is mij 'n raadsel. En Geelkers, wist je dat al?, die vrouw is terug, en hij neemt haar weer in zijn huis. Ja, ja, de kinderen moet je denken, om de kinderen, en hij lijkt veel om haar te geven ook.'

Fem keerde haar gezicht naar het donker. Ze zei niets.

Maar daar besteedde de oude vrouw zoo geen aandacht aan. Ze praatte door en lachte en zat als een vaal dik vogeltje ineengedoken.

Suf tuurde Fem naar het bleeke glimmen van de lichtjes op het donkere land in de verte. 'God, God,' klaagde ze stil in zich zelf, en aldoor weer, 'God-God....'

Aan de binnenkant van haar oogen drongen tranen, maar die braken niet door....

‘Daar kan je toch niks aan doen?’, poogde ze te sussen, ‘dat was wel meer, wel eerder dat 't vlak bij leek, en dan kwam de andere....’ Een prikkelende kilte trok door haar heen.

‘Nou was er weer niks, als je insliep niks, en als je wakker werd niks.... niks om aan te denken, zoo'n heele dag....’

Hoe het zoo kwam, wist ze niet, maar Grootmoeder had het toen ineens weer over zich zelf, over haar jeugd, de dingen die zij beleefd had....

Leeg hoorde ze toe.

‘En die jongen,’ praatte de oude vrouw met een grommerig-monter stemmetje na, ‘die jongen zei: als je me niet wil, dan is m'n leven me geen oortje meer waard, dan - dan maak ik er 'n eind aan. En toe zei ik: dan ben je lãf, 'n laffe man is 't naaste wat er is, en aan laffe menschen heb de wereld niks geen behoefte.... oh, en 'n boel harde dingen, ja, als je toch niet om iemand geeft, en je bent nog zoo jong.... lafaard zei ik, en hij stuurde toch maar even goed zijn rozen toen ik jarig was. Zoo'n hooge hengselmand heelemaal verguld en vol met rooie rozen. En op 'n Sinterklaasavond, fijne borstplaat in 'n blauw zijen doos, en dat gouën hangertje dat ik je nog liet zien, dat was er ook bij. Je mag 't wel hebben, hoor kind. Ik zelf - ik heb 't nooit omgehad, ‘tot een gedachtenis,’ had hij er bij geschreven. Ja, zoo dat.... of ik maar zeggen wil.... als dat er diep in zit bij 'n mensch, moet er heel wat gebeuren eer 't weggaat....’

Ineens begreep Fem hoe Grootmoeder op het onderwerp gekomen was. ‘O ja, ja, bij Geelkers ook...’

Haar natte ooghaartjes knipperden. ‘Diep in....?’ Ze schokte met haar schouders. ‘Ik zou met geen koning weggelopen wezen,’ dacht ze, ‘als ik hem... als hij mijn man....’

Toen schrok ze van Grootmoeder. Die prikte met een breinaald zoo wonderlijk door het donker. ‘Kijk, kijk, daar gaat 'n vreemde meheer, die spionneert toch zoo. Zié je dat? Ken jij hem? Wij mogen wel goed sluiten....’ Ze gichelde, maar haar oogen hadden wat bangs....

Fem hief argeloos haar hoofd, toen schokte ze recht op.

Het was de vreemde met zijn flambard.

Uit haar ooghoeken zag ze dat hij zijn hoofd bewoog of hij groette. Zijn arm ging op en weer neer. Hij bleef een oogenblik stil, stak treuzelend een sigaret op en liep door....

Ze lachte of ze hikken moest. Er huiverde iets door haar heen; blijheid was dat niet. ‘Wel nee - nee,’ zei ze naar waarheid, ‘ik ken hem niet....’ Meteen draaide ze de lampepit wat hooger. ‘Nou liep hij op 't gras, en nou weer op 't grind, zoo'n zware stap....’

Grootmoeder mompelde. ‘Daar komt hij weer.... Ja, dat is er wel op tegen, 'n goeie woning, je zal nooit beter krijgen, maar tien stappen verder eerst weer 'n huis, twee vrouwen alleen....’

Fem knikte. Ze hoorde het niet.... ‘Wat was dat met die man? Wie kon 't wezen?, wat vreemd, was hij haar achterna gelopen?, en zag hij Riek toen niet? Had Riek gezegd waar zij woonde....? En wat wou hij nou....? Hoe zou je er eigenlijk uitzien in zoo'n donkerpaarse jurk bij 'n rose schemerlamp!’

Het was of ze dat aanhoorde van een ander, en vergat te antwoorden. Daar overheen leken haar eigen

gedachten te trekken. ‘Nou zat die vrouw er weer, net als gewoon, achter 't glas met de bloemen, net als altijd, net of ze nooit weg geweest was, met haar rug tegen 't sterretjes-behangsel en de kinderen om haar heen, en hij - hij vlak bij haar, met dat erggoeie in z'n zwarte oogen, dat zoete....’

‘Kijk, kijk, kijk,’ prevelde Grootmoeder weer of ze brommerig neuriede.

Fem beet haar tanden in de onderlip.

De vreemde ging er weer. Hij tikte met zijn stok op de kiezels.

‘'n Wandelstok?’, dacht ze bevreemd, ‘had hij die pas ook? Wat groette hij háar eerbiedig.... veel anders dan Riek.... Riék!, dit moest ze 's weten!, zóu ze 't weten? Had hij ook 'n ring? Had ze wel eens z'n handen gezien? Misschien kwam hij hier wel wonen, misschien was 't de nieuwe dirigent van 't stedelijk muziekkorps....’

‘Zié je nou hoe hij kijkt?’, vroeg Grootmoeder, ‘en wat stompt er zoo bij z'n stap?, 't is net of hij 'n horrelvoet heeft?’ Zij rolde haar breiwerk op, en spitte het kluwen aan de pennen. ‘Kom, nou gaan we maar.’ Zelf pakte ze ook al een stoel beet.

De rest droeg Fem naar binnen, de lamp het laatst. Zij glimlachte met een dikke keel.

‘Morgen,’ stilde ze, ‘wie weet wat er morgen is. Dat kun je nooit weten.

Grootmoeder zei altijd: in 't leven gebeuren wonderlijke dingen....’

Op de drempel bleef ze nog even staan, met de lamp hoog in haar hand - of ze de leege donkere avond doorzocht met het kleine rose licht.

Toen ging ze naar binnen.

III

Donker eendrachtig viel de bas-partij in, op de ijlverzwevende sopraan-solo, de gebersten mat-glazen onderruiten rinkelden als van wind, en aan de gaslamp trilde het kettinkje.

Het platte witte zaaltjeleek geleidelijk in te krimpen, en het was of de deuren trilden van tocht.

‘Met zoo'n geluid kon de zee aanrollen tegen 'tslik,’ dacht Fem, ‘en net zoo grommend druischte de zee in tegen de wind, op najaarsnachten. ‘Wie is de Koning der eere?’, dat was... dat vroeg de zon op de dag, en de storm antwoordde in 't donker: ‘De Heere sterk en geweldig, de Heere geweldig in den strijd.’

Met vage oogen keek ze naar de rood-geperste jongenskoppen, de rekkende monden, de oogen die wat puilden. En meteen ging het weer mis...

Nederboer tikte nijdig-hard met de dirigeerstok tegen de lessenaar, zijn lang mager gezicht zweette van inspanning, een dunne gespleten haarlok hing tot op zijn giftig grauwe oogen, met wrange nadruk hekelde hij, koddig-beklemtonend iedere lettergreep.

Beschroomder - bij het fijn tokkelend geluid van de piano - zetten de grof-zware stemmen weer in.

Engel Blom geeuwde spottig.

Femglimlachteer over. ‘Dat instudeeren...nou...’

Soezerig tuurde ze meteen weer voor zich uit, naar het blauwroode tuimel-raampje in de witte muur.

‘Kon je je voorstellen, dat daar achter 'n mooie zachte avond was? 'n Lucht met 'n maansikkel en sterren... en in 't zwart beneden: gezellig lichte

winkels nog, en mensen hier en daar...? 't Was toch zoo...er was ook wat nieuws in - in alles... in de frissche wind en de scherpe bittere reuk van de bruine boombladeren... mooi was ook, zooals die kinderen ergens in 'n huis... achter de open ramen, kaarsje-dansten...'

Stil in een ongewisse blijheid zuchtte ze.

Er trok een warm gevoel door haar borst, iets dat trilde en rekte en zich verspreidde door heel haar wezen.

Haar vingers haakten ineen.

'De 'zang', dat was niet veel, maar wel 't wachten zoo,'t wachten op 't oogenblik dat je weer naar buiten mocht... De 'zang', o wel nee, maar als je er voor bedankte, miste je dit ook en alles er na... Iets anders zou 't wezen als je 't voor wat beters ruilen kon. Maar met de Zondagsschool keek Domenee je altijd voorbij. Ditje Verhelen Annie Meiboom gingen voor. Och, of je daar nu al bitter om werd... Maar als je dat nou 's kreeg, dan had je ook nog 'n vergaderavondje telkens, en met de Kerstboom... leuk, er waren ook nog heeren bij. De naaivereeniging, nee... enkel vrouwen en meisjes, en zoo'n nare stemming, altijd gekijf... náaien, dat kon je ook wel thuis doen, zooals Grômoeder zei.'

Ze keek op haar zilveren polshorloge en voelde de spanning in zich strakker worden. Een zoete smaak leek op te kruipen naar haar keel... Maar amper hoorde ze dat de tenor-partij aan de beurt kwam, wèl dreef haar denken vredig weg, op het donzig-zwaar geluid...

'Zoo'n levendige avond ook, buiten, overal lichten, allemaal lichten, die zacht trilden, net gouën kaarspuntjes... En je voelde je eigen stappen zoo sterk,

en je lichaam zoo sterk en je moest aldoor denken: ik ben toch ook jong, ik ben toch nòg jong? En om je heen zweefde wat, daar kon je geen naam aan geven... Iets... nee, dat wist je niet, 'n stem zonder klank die - die voorspelde... En dat bleef onder 't zingen door en onder 't luisteren, er zou iets komen, iets wezen, já, nou wist ze 't weer vast: stráks buiten...'

Vaag, in haar verbeelding, nam die verwachting vorm aan: het werd een lange donkere man, met een trouwhartig gezicht, onknap misschien, maar goed, en zijn glimlach was mooi... Hij leunde tegen het hek van de kerk aan en keek met warme stille oogen naar haar uit...

Zij moest er diep van zuchten, en glimlachte in zich zelf. 'Och, er gebeuren wel raarder dingen, en nou dat Riek net niet erg goed was, Riek...' Haar mond trok even scheef.

Toen, bij een stoot van Engel, schoot ze kleurend recht.

Het zingen hield ongemerkt op, papier ritselde, boeken werden toegeklapt. De dirigent sloot met een enkel woord de avond.

Het kraste als staal op ijzer, toen was er de verluchting van het opstaan... Een jolig-blij geraas bracht dat mee, lachend, onverschillig woelden ze door-een, en elkaar voorbij, ieder naar zijn eigen doel.

Fem drong mee naar voren, frutselend nog aan een knoop van haar mantelkraag, het boek-van-de-zang hoog tegen de borst.

De verwachting sloeg een driftig-snelle kloep naar haar keel, gespannen liep ze te raden in het gedrang: 'Wie dan?, wie denk je dan? de flambard? Bèn je...! Reuvers? Maar dat kan toch niet?, van z'n winkel?'

Door de open deuren glipte de avond al prikkelendfrisch naar binnen, de hals rekkend, spiedde ze over de hoofden heen, het donker in... knikte meteen tegen Engel Blom die haast had, en tegen Griet Adams, die ook haastte... maar onderscheidde niets daar buiten. Neel Bolk zei nog wat in het voorbijgaan. 'Of ze nou 's bij Stans de Vries aankwam? Stans wist niet wat ze er aan had?'

Fem glimlachte, kleurde: 'O ja, ja, binnenkort hoor. Zal je 't haar zeggen?' Het flitste door haar heen als een zeerte: 'Je kon ook wel beweren dat je niets om kinderen gaf?, dat je nooit wist wat je zeggen moest bij zoo'n heel klein wieg-kind.' Zij deed het toch maar niet. 'Onaannemelijk,' keurde ze morrend af.

Ze knikten leeg-glimlachend naar elkaar en ieder ging zijns weegs...

Hooghartig - als een dame - liep ze in haar astrakan mantel, de handen diep in de platte zwarte mof - langs de grinnekende jongens, de straat op.

Het trof haar als een onvoorziene verdrietelijkheid, dat de winderige ijl-gouden avond donker geworden was, vochtig en stil. Toen zag ze Engel Blom ook nog wegglippen met iemand, een heerachtig typ... Het gaf haar een stoot in haar borst, ze slikte.

Griet Adams liep langzaam op, met een onderchef van de chocola-fabriek, en Neel Bolk kwam gearmd met haar verloofde voorbij: Tibbens, de havenmeester.

Alleen liep ze achter een heele rist stelletjes aan, onberedeneerd teleurgesteld... 'Dus wéér?, dus tòch weer...?'

Sloom doorstappend gluurde ze nog 's zoekend om.

Kou streek langs haar beenen, langs haar warm gezicht. Ze keek in een vochtige leegte.

‘Och, hoe kwam ze er ook toe?’, bedacht ze dan eerst, ‘wàs 't ook niet gek?, 'n soort van manie?, zouën die anderen allemaal niet schateren, als ze er van afwisten? Want wié nou? De flambard! Dat ze daarnet nog dacht aan dié.. Alles leek meteen wat achteruit te wijken, weg te wazen, de deukige straat, de oude huizen...

Ineens was ze bij Riek in de voorkamer, op een zomerdag, er stond nog een fleurige dahlia aan de buitenkant van het raam: een witte met een geel hart, er was nog kleurigheid-te-over in de verschroeide tuin. En Riek zat op een punt van de tafel en lachte... en lachte maar... ‘Ja, jóu zag hij bij toeval, maar hij bedoelde mij... Hij kocht chocola voor me, die avond er op, we hebben wat gekuierd...’ Een stilte. En dan een lach die veel liet raden. ‘Hij vertelde van alles, hij was bár aardig, bár... hij zou me ook nog 'n aanzicht sturen...’ Zij luisterde. Zij verzette als gedachteloos en speelsch een vergulde beker, een stolp met een schaap er onder... Een wekker ergens dichtbij, tikte opeens harder. ‘Dus - 'n straatavontuur...?’

Ineens waren de bultige wegen er weer, de vale huizen-reeksen. Fem dook in de schouders. ‘Dat ze dát zei, zoo gek. Riek begreep 't wel... Dat liet ze uitkomen ook. Jij ziet er te deftig uit. - Te leelijk, meen je? Nee, o, welnee te deftig...’ Haar mond leek vol pijn te kruipen, haar adem piepte. ‘Hè gut, zoo 's wat beleven, 'n gebéurtenis. Denk 't je in... Hij had 'n bloem in z'n revers, die kreeg je van hem, die kreeg je voor 'n zoen. 'n Blauw viooltje was 't. Er stonden er honderden zoo in de tuin, in alle hoeken en gaten, dát waren gewone, zóó uit de aarde gegroeid, maar aan dit van hem, daar zat wat aan vast, 'n ge-

schiedenis, 'n avond als 'n hoofdstuk uit 'n boek. Je kon 't in je poësie-album te drogen leggen, dat stopte je dan weg onder je linnengoed in de kast. Later, na 'n jaar of op 'n keer met de schoonmaak zou je 't weer vinden: oh ja, dat was van die Woensdagavond... daar wist je alles nog van, en 't was net of je terugbladerde in 'n boek: zoo'n heete dag, de perenboom was heelemaal verzengd, en ze aten met de ramen open en 's avonds was hij er, hij die je 'n zoen gaf ergens in 'n laan, waar 't stil was en donker, waar 't naar bloemen rook... Erg...?, was dat je geweten?, och - èrg dan maar...'

Ze keek op.

De eenzaamheid kwam haar uit alle straten tegemoet.

'Zoo'n stad in de winter,' schimpte ze, 'is net 'n doofpot, en de lucht er boven is 't deksel, en de mensen er in ben' de doove kolen.'

Haar vingers knepen ineen. 'Als ik 't maar uithou,' vloog het benauwd in haar op, 'als ik... als 't maar niet raar met me afloopt...' Toen begon haar mond heftig te beven en het beefde ook diep in haar borst. 'Heere help,' zuchtte ze zachtjes, 'Heere help... help toch...' Gedurig herhaalde ze het. Maar het gaf niet voor het trillen. En er bleef tòch een wee-leeg gevoel in haar binnenste.

'Maar - Réuvers,' sprong het toen ineens als een zacht warm vlammetje door haar borst, 'Réuvers.'

En dat goot meteen zoo'n overlopend-vol gevoel in haar uit, dat ze snuiverig moest ademen, als een paard - met dampende neusvleugels.

'Hoe kon ze hem nou ook maar één oogenblik vergeten? Dat was wat raars in haar. In huis was hij haast haar schaduw, Reuvers, ze praatte met hem,

ze lachte met hem, hij was overal bij en in: Reuvers, en nou.... nou....'Zij dacht er toch maar liever niet op door. 'Jan Reuvers,' zei ze zacht in haar gedachten, 'Reuvers....' Het was of ze een pittige smaak van pepermunt en anijs op haar tong proefde, of ze bolle stopflesschen zag met drups en drop en bruidssuikers.... 'Reuvers, als die had kunnen sluiten, als die nou geen chef was van die zaak, maar doen kon wat hij wou....?'

Zij glimlachte met tranerige oogen. 'Nou ze liep ook al vanzelf die kant uit naar hem toe...'

Vlak bij nu, op de straathoek, blokten de helderverlichte ramen van de groote winkel op. Schuw of ze iets deed, dat niet heelemaal richtig was, ging ze er op de stoep staan.

Er was een nieuwe étalage gemaakt. De ruiten spiegelde.

Met een zucht van verrassing oogde ze op de bontgestalde zoetigheid neer. 'Oja, was waar ook: Sinterklaas! Wat 'n aardige dingen allemaal....' Als een spelletje met zichzelf, stond ze presentjes uit te zoeken. 'Datleuke baanvegertje van chocola en die sneeuwpop voor 'n jog.... en voor 'n meisje dat suikeren mandje met peren en kersen, en dat knusse bakerkindje.... en voor je man, als 'n grap zoo'n half opgerookte sigaar - 't leek 'n heusche - om die stilletjes op de aschbak te leggen, bij de sigarenkist, en 'm dan in z'n mond te zien steken met 'n greep naar de lucifers....'

Zij schokte van een verbeterden schatertje. 'En aardig,' wipte het in haar op, 'om zelf wat te krijgen, iets thuis gestuurd te krijgen van iemand en dan niet te weten van wie....en dan al door in je zelf zitten te raden.... hè éénig. Zoo'n hart van chocola, bij-

voorbeeld en zoo'n aardmannetje, of dat witte engeltje met die lelietjes. Grootmoeder was 't wel gebeurd in haar jonge jaren, en Riek 'n keer, maar haar niet, nooit....'

Haar lippen verschraalden.

Het trok dadelijk al de vervelende avonden uit de traag vergleden jaren bij Grootmoeder te voorschijn: uren van gespannen wachten, die altijd weer verliepen in knijperige teleurstelling. Zij zuchtte er van. 'En nou was 't nog niet over, nog niet.... 't hopen, en dan dat nare.... Engel Blom die sneed altijd zoo op.... Engel, hoe kwam die nou op eens aan die meheer....' Het stokte plotseling. 'Gut als ze zelf 's? Zou ze dat durven? Zij aan zichzelf.... nee, dan aan Grootmoeder maar zonder adres....om er 's voor 'n keer 'n gezellig avondje van te maken, om de klucht ook van samenzitten te gissen.... en voor jezelf alleen 't blijge gevoel te hebben, dat al had je 't dan ook betaald, Reuvers 't toch gestuurd had, hij 't zelf inpakte, 't door zijn handen gegaan was. Flikken kon je toch ook niet telkens koopen, 't stond niet degelijk en kaarsen....? Wat moest je met al die waxine-lichten? Dit was nou echt 'n gelegenheid....'

Werktuigelijk trok ze haar zwart-vilten hoedje wat dieper, friemelde aan de zijlokken op haar ooren.

'Toe nou,' zette ze zich aan.

Ze struikelde haast over de cocosmat, toen ze de winkel inschoot. Haar adem ging benauwd en diep, ze glimlachte en werd hoogrood.

Onder een knoedel grauwe puntzakken door, keek Reuvers naar haar op. Hij woog met een royale doorslag koffie af en groette Fem familiaar terug. Naar zijn vrijpostige oogen sloeg een gloed.

Zijn gezond, jolig-rond gezicht stond zoetelijk blank-rose in het star-witte straallicht van de lamp, zijn rechter oorschelp week wat af, door het potlood dat hij er droeg, en aan zijn pink glinsterde opzichtig een te krap geworden zegelring.

‘Zacht weertje,’ zei hij uit gewoonte.

Fem knikte verlegen.

Er was altijd iets in zijn vriendelijkheid, dat haar teleurstelde. Afgetrokken tuurde ze naar de wandplanken met geconserveerde groenten, heimelijk blij dat er nog een klant voor haar was.

‘Bedaard wezen,’ vermande ze zich, ‘waar zal je nou ook voor beven? Je komt gewoon wat bestellen.’

Reuvers spitte boter uit een margarinevat, hij trok er een grappig gezicht bij en glimlachte als in verstandhouding naar haar. Af en toe praatte hij ook wel 's met de juffrouw die hij hielp, maar hij keek meestal naar haar.

‘Als er nou maar geen nieuwe klanten komen,’ stond ze zenuwachtig te overleggen. ‘n Beetje mal was 't misschien wel, dat je zelf zoiets brengen liet....och nee, dat was 't niet, dat niet heelemaal, maar nou ja, zelf fronste hij ook altijd als de bel nog weer ging. Atijn, 't was niet vroeg meer....’

Zij pinkte en kleurde heviger.

Telkens - langs het wiel van de koffiemolen, over een stapel zalmblikjes, boven een schans van Deventerkoek - ontmoette ze Reuvers' vrijpostige glimlach. Ze had er wel over willen gichelen, maar kon het niet. Haar vrolijkheid leek vast te lopen in een knagerige pijn.

Ze zoog op haar lippen en voelde haar oogleden zwaar worden. ‘Maar net doen of je 't niet merkt,’ hield ze zich voor.

En ze glimlachte toch....

Maar toen de juffrouw voor haar wegging, de buitendeur bonzend toeviel, stootte er eensklaps weer een schichtige verwarring door haar heen.

Want wonderlijk intiem stonden ze dan opeens tegenover elkaar onder de suizende gaslamp, in de stilte.

Hij boog wachtend voorover. Zijn donker-loome oogen verinnigden, zijn vleezige lippen hingen vochtig open in een glimlach.

Suizelend vloog het bloed op naar haar hoofd en haar stem verbrokkelde van haar korte, jachtige adem....

Ze versprak zich een paar maal, hakkelde kinderachtig en lachte schel.... ‘Dus wat zachts, iets dat... dat best te bijten valt, maar geen adres er bij, niets, geen naam van de winkel ook, en zoo maar neerzetten op de mat, niet aanreiken....’ Een klamme warmte brak haar uit, ze sloeg onhandig haar mantelkraag neer.

Hij knikte nadenkend, leek met iets anders bezig, maar stalde toch al voor haar uit op de toonbank,

Voorzichtig nam ze telkens iets op, beschouwde het opgetogen, aarzelde met haar keus, vroeg prijs....

‘Hè,’ bewonderde ze opgetogen, ‘wat echt, wat leuk, dat mica-emmertje met borstplaat, en Roodkapje van marsepein.... om mee te gappen, en die wolf van chocola, wat 'n dot die wolf, en zeg.... dat fijne bennetje met vijgen, om zoo op te peuzelen....’

Ze dacht: ‘Doe ik nou niet overdreven?’ Maar ze keek toch niet op, want vreesde een bevestigend antwoord te ontdekken in Reuvers’ glimlach.

Onachtzaam ineens kocht ze het een en ander,

meteen ook grabbelde ze naar het kralenbeursje in haar tasch, en onderzocht beklemd of ze alles wel bekostigen kon. ‘Ze had zoo gek gedaan de laatste tijd met haar zakgeld: al maar flikken en waxinekaarsen....’

Het viel toch nog wel mee, ze zuchtte van verlichting.

Maar toen de zaak zoo nog al gauw was afgehandeld, treuzelde ze spijtig en keek de winkel rond.

Al de dingen die ze had willen zeggen, die ze vooruit al bedacht had in huis, waren haar opeens ontschoten.

‘Ze kon,’ viel haar dan nog in, ‘wel 's vragen naar de jams.’

Reuvers praatte er doorheen. ‘Ik wou dat iemand mij ook maar 's so etwas stuurde....’ Hij grinnikte, door zijn argelooze stem krieuwelde wat plagerigs. ‘Op zoo'n avond voelt 'n mensch 't zoo, als hij alleen zit, hè?’

‘Ben je....?’, ze lachte hem uit, ‘nee, 't idee....’ Diep door haar heen trok als een krab wat schrijnerigs.

‘Bedoelde hij, dat zij dan ook....?’, zij lachte er tegen in.

‘U hoeft ook niet! Nee, en dan je zus hier....?’

Hij pufte en trok een leelijk gezicht.

Toen lachten ze allebei.

‘Ik heb toch niks geen medelijden,’ hield ze staande.

‘Medelijden?’, hij klopte jolig met zijn breede knokkels op de toonbank, ‘ik wil ook heel wat beters, iets veel lievers....’ Hij maakte een knappend geluid met duim en vinger.

‘Zóó?’, van terzij keek ze naar hem.

Speelsch bewoog hij het puntje van zijn tong tus-

schen zijn lippen. Het begeeren stond naakt in zijn oogen.

Ze lachte met moeite mee op de klank van zijn lach. De grauwe plankenvloer leek te deinen, en de hooge slag van haar hart benauwde haar borst.

‘Je zou zeggen,’ spotte ze toch nog, ‘jawel, jawel... wat lievers...’ Maar ze wist met haar oogen geen raad er bij, en draaide talmend naar de deur.

‘Onthou nou maar goed van 't pakje, dat is beter, en...’

Maar hij tikte met een mes tegen een stopflesch of hij een musch bij broodkruimels riep en schepte peerdrups in een zakje. ‘Hier...’

Ze kwam schoorvoetend nader, haar verlegen lach verheelde niets, bloo keek ze naar zijn sterke roode hand met de plumpe vingertoppen. Wat ze verwachtte gebeurde ook, hij duwde het zakje in haar palm, maar pakte meteen haar vingers beet, schaterde.

‘Toe,’ ze rukte.

‘Wat toe?’, vorschte hij gedempt-begeerig en trok haar dichter bij.

Zijn kracht gaf haar een smartelijk genoeg.

Het gloeide in haar bonzend hoofd. ‘Die lichte winkel, zoo aan de straat, de menschen...’

‘Hier niet...’, zei ze verstikt.

Toen tuimelde dreunend zijn lach over haar heen. Het raasde in haar ooren of er een huis instortte.

‘Dat, dat...’, brak het zwaar-hokkend uit zijn schater, ‘zal ik onthouden...’

Meteen liet hij haar los.

Fel-rood, als blind, liep ze weg, botsend tegen een pakkist, een plank met bussen. Er was geen enkele gedachte in haar, wel het troebel besef, dat ze iets herstellen moest.

In de deur riep ze, met een lach, die ze nooit van zichzelf gehoord had: ‘Wat 'n mensch in nood zweert, geldt niet hoor.’

Zij verstond zijn antwoord niet, glipte meteen over de drempel. Eerst buiten dacht ze angstig-benieuwd: ‘Wat zei hij eigenlijk....?’ Zijn glimmendvoldaan gezicht schoof haar voor de geest, zijn breede glimlach.

Het was of de kou haar kneep.

Ze hoestte tegen haar heesch-piepende adem, en liep met gebogen hoofd de doffe straatjes door naar huis.

IV

De breipennen gloeiden als zilveren pijltjes in de gloed van de lamp, de lange losgebreide kous voelde soepel-warm.

Fem tuurde soezend op de ruige draad, die jeukerig tusschen haar vingers doorgleed. ‘Nou was 't weer net 'n beetje als heel vroeger...’

Ze glimlachte in zichzelf.

Alle dingen in de warme lichte kamer leken mee te leven in haar eigen stil-diepe genoegelijkheid, haar stiekem-blij verwachten.

‘Nou kon je je voorstellen,’ dacht ze, ‘dat er sneeuw bij hoopen lag buiten, alles wijd om je heen, stil en wit, en dat je toch niet als je er in liep, dat nare gevoel zou krijgen, dat gevoel of je levend begraven was....’

Ze keek tersluiks op.

De lamp brandde ongewoon helder en in de bruinhouten klokkekast wipte - als een gelijkmatigverspringend vlammetje - de koperen slinger heen en weer. Het décor van de wit-steenen koffiekant leek opnieuw verguld en Grootvader's gezicht keek wat monterder uit de dof-zwarte portretlijst, het was ook of de roodwangige appels boven de groene spiegel, lekker-zoet roken in de warme schemer bij de zolderbalken.

‘Je kan nou weer van alles bedenken,’ droomde Fem, ‘en alles van vroeger schiet je te binnen, en al 't aardige, dat je gedacht hebt....’

Zij zuchtte van ingehouden blijheid en keek met

donkere lachoogen naar Grootmoeder. Want die was net eender als altijd. Ze zat bol tusschen de zijleuningen van haar armstoel geklemd, de voeten op een hooge stoof met vuur, een krant in haar bevende handen.

‘t Is nou toch 'n wereld...’, ze schudde haar oud gezicht zoo heftig, dat de gitten op haar muts als vliegen heen en weer sprongen, en rond haar oogen trokken de tuurrimpels dieper, ‘moet je hooren...’ Ze kuchelde. ‘Zekere P.P.Q. te Brussel, schoot in het centrum van de stad een alleenwonende vijfenzeventig-jarige vrouw dood: diefstal de aanleiding. In het Haagsche Bosch twee jeugdige meisjes aangerand - sjonge, jonge toch... Hier, een vijfjarige knaap onder een auto geraakt. Wat doen ze ook met die dingen. 'n Trein ontspoord bij Munster. Vier menschen naar het ziekenhuis vervoerd. Hoorde je daar nou van in mijn jonge tijd? Hier weer: een aanranding op een vrouw te...’

Ze stakte in eens.

Het was of haar bleeke platte ooren rossig ombogen bij haar verschrikt luisteren.

De voordeur ging open en klepte hard weer toe. Schreden hoorde ze niet.

‘Hè?’, zuchtte ze vragend. Ze zette haar bril af en gooide haast haar gloeiende stoof omver. ‘Wacht - wacht effe, laat ik eerst licht...’

Maar Fem was de gang al in. ‘Nee, kijk nou 's,’ op het plat van haar gestrekte handen droeg ze een pakje binnen. ‘Stond op de mat! 'n Sinterklaasgrap...’

Grootmoeder deed eerst de haken van haar bril weer achter haar ooren.

‘Sinterklaas?’ Angstvallig monsterde ze het pakje. Het was aan alle kanten wit...

De kat kwam er bij te spinnen, wreef er zijn snorren langs.

En alles leek nog warmer en dieper te glanzen in de kamer... tot Grootmoeder toe.

Ongeduldig zocht Fem naar de schaar, rommelde alles om, keerde de naaikist ondersteboven. 'Wat had hij 't leuk ingepakt.' Met een broodmesje kwam ze weer bij de tafel.

'Zou je wel?', vroeg Grootmoeder nog, 'denk er om, er kan 'n muis inzitten, er kan...'

Fem had de touwtjes al doorgezaagd. Ze lei een hart van chocola op tafel, een klomp dadels in mica, een bus met roomcaramels, een kistje met borstplaat en het laatst een wit-suikeren bakerkindje. De baby had een voerspelder van wit postpapier en op een van de slippen stond - met potloodlettertjes - 'Femmetje's oudste dochter.'

Grootmoeder's mond zakte open. Ze knikte langzaam.

Fem kreeg een rood gezicht.

Toen ze elkaar schuin-uit aankeken, schoten ze in een snuivenden lach.

'Wat typisch,' zei Fem, 'wat typisch....'

Ze had de kamer wel door willen dansen. Kinderlijke oogen had ze ineens, een opgewonden, jong gezicht.

'Dat fijne dure dingetje van marsepein had hij er toch bijgedaan voor haar - voor haar alleen....'

'Wat leuk,' zuchtte ze opgetogen, 'wat bar leuk toch, hè?'

Zij kregen natte oogen van de lach om het poppetje van suiker, om het opschrift.

'Kind,' zei de oude vrouw toen week, 'nou ben ik toch blij om jou. Ik heb wel 's gedacht - ja, er

is niet veel, maar toch - toch vreemd, dat Zus nooit....?’

Fem stuitte het gauw. Zij kreeg eensklaps weer groetjes om haar mond en verouderde. ‘Och, 't kan nog best van Riek wezen, van Riek of - of van Engel Blom.’ Ze lachte toch al weer.

Grootmoeder wees zoo koddig naar haar. ‘'t Is,’ stelde ze glunder-kordaat vast, ‘door 'n manspersoon ingepakt en uit 'n royale beurs....’

Maar later op de avond, toen ze bij haar heetwasemende koffie, moeizaam op een hard suikertabletje knabbelde, weifelde ze weer. ‘Ik dacht zoo: Catrientje Kuick? Trientje van Dominee Kuick? Maar die ben’ nou al twee jaar weg en zedeëen nooit zoo wat? Of m'n ouwe vriendin Trees Kruisheer? Zoo'n stuit vrouwen op 'n hof? Ze leggen op iedere wissewas de hand? Want Truus, dat verwaande kind van Oom Jacob? Of Tante Lien zelf?’ Ze schudde resoluut haar hoofd en kneep met een puntig mummelmondje de zoetheid tot brij op haar tong.

Oom Jacob was Grootmoeder's oudste zoon, een stug eenzelvig mensch, die ver van haar geleefd had, en ver ook van haar gestorven was. Van zijn plotseling verscheiden kreeg zij maar een vormelijk bericht en ook van Truusje's huwelijk later. Nu ontving zij enkel nog op de Nieuwjaarsdag - de traditie getrouw - een briefkaart met heiwenschen van zijn vrouw en zijn kind.

Grootmoeder had die allemaal met een draadje garen bijeengebonden. Ze lagen op de bodem van haar oude schrijfdoos en als het bundeltje bij toevalin haar handen kwam, traanden haar oogen.

‘Nee,’ ze schudde nog beslister haar hoofd, ‘van die kant kan 't niet wezen.’

‘t Pak,’ gaf Fem listig in overweging, ‘kwam immers ook niet over de post?’

Steelsch, met jolig-peinzende oogen, keek ze telkens naar de suikeren baby. ‘Och jee, zoo'n dot! Die balletjeskaper ook met die gouën strik, zoo lekker, 't Was toch leuk van hem, en dat papiertje, ze zou 't lang bewaren.’

In haar bed - diep weggekropen voor de kou - lag ze er nog op door te soezen. Ze strekte haar beenen behagelijk ver uit in de weeke geul van het beddegoed, voelde tintelend-frisch het laken tegen haar knieën, haar polsen. ‘Hè gut, wat was alles nou ineens door en door fijn....’

Ze hoorde Grootmoeder's regelmatige adem in de bedstee aan de overkant van de alcoof, de doordringende tik van de klok uit de huiskamer en rond de muren van het huis, het donker-zacht geprevel van de wind. ‘Nou - nou, moest je haast neuriën of - fluiten.’

Ze glimlachte in een blijde verzekerdheid, drukte haar heete mond onstuimig tegen het laken en perste de armen stijf tegen zich aan onder het dek.

‘t Was toch eenig als je wat te denken had voor je insliep. Misschien had Reuvers - nee, nou voortaan zou ze Jan zeggen in haar gedachten - misschien had hij ook wel gewacht op iets van haar, ja, denkelijk wel. Dat ging je eigenlijk aan je hart, maar dat kon je toch niet.... al had je 't geld er voor gehad. Want wie moest 't bezorgen? Maar op Oudejaarsavond 'n kaart, dan had hij hem met de eerste post de andere dag, dat kon wel, 'n mooie, met van die dikke zijden rozen er op, en 'n wensch, en dan nog

wat grappigs, iets in cijferschrift: ik heb je lief, och nee.... nee.... Ze was nou haast al dertig, nee.... want zoiets en Jan Reuvers! Welnee....

Er trok een heet gevoel naar haar oogen, en haar oogleden trilden.

‘Nou ja, hij had wat nuchters, waar kwam nou opeens dat zeere gevoel vandaan? Stil maar, nou wat bedenken....’

In het diepe zwart van haar stijf-gesloten oogen, zag ze zich met hem, op een bank, onder de boomen. Ze leunde tegen hem aan, er stond een dichte groenige schemer om hen heen. Zijn sterke handen waren zwaar en warm. Er glommen kleine lichten aan, op zee, en de avondster trilde.

De leege jaren leken langs haar heen te trekken, als dorre blâren op de wind, in de verte onderscheidde ze zelfs hun schaduw niet meer.

Hij praatte dicht aan haar oor, meteen vage zachte stem: ‘Ik hou van je, ik hou van je....’

Haar keel werd er vol van, het was of ze pas praten leerde.

‘Nog meer,’ bedelde ze, ‘nog weer....’ Ze zag hem aan door een waas heen: zijn oogen werden lichter en zijn gezicht kreeg andere trekken. Zij naderde hem al dichter, en waarover zij spraken wist zij niet: haar geest ontmoette de zijne.... Een sterke rimpellooze rust zonk in haar neer en ze wist dat ze hem toch wel alles zou durven zeggen van zichzelf, al haar hunkeringen, ook het bespottelijke, ook het leelijke, zonder zijn lach te vreezen.

En toen ineens schrok ze, lag ze doodstil met ingehouden adem en wijd open oogen. Want het gezicht dat luisterend over haar heen boog leek niet meer op de breed-ronde kop van Jan Reuvers met de af-

staande ooren, de harde jool-oogen en de dikke roode lippen.

‘Och, wat was dat nou?’, driftig wentelde ze zich om, ‘hoe kwam dat nou?, 'n gezicht uit 'n illustratie....’

Ze peinsde er schuw op na.

En een antwoord vond ze niet.

V

De winterlucht leek tegen de boogramen aan te leunen, de breede besneeuwde iepekruin ook, er over heen vloog af en toe een kleine vogel, een dikke bruine musch. En tijd uit de verte stookte ook wel kinderpret, een lach in allerlei toonaard, een ijl hoog gejuich.

In haar gedachten zag Fem dan ook weer de zwijgende straten, de begraven huizen. Haar mond vertrok, een glimlach werd het niet.

In een hoek van de koude bleek-witte kerk praatte de echo moe en schril de stem van Dominee Hemsing na en het orgel gaf in harde norsche galmen al wat in hem was, de eenparigheid van de gemeente overdaverde het.

Fem drukte haar beenen dicht aaneen. Een kou kroop op bij haar schenen en steeg....

Zij dacht: 't Koudst is mijn hart.'

Onder haar trillende ooghaartjes uit keek ze naar de hoge muren, de doffe kaarsenkronen, de blauwe grafzerken en ook - maar steelscher nog - naar Grootmoeder's verkleumde gezicht onder het kapotje met de trillende sprietten.

'Was 't niet altijd op Nieuwjaarsdag of je alles anders hoorde en anders zag?, scherper? en die kneep om je hart?, en de gedachte: vandaag over 'n jaar? Bibberde Grootmoeder's mond anders ook zoo onder 't zingen? en was 't geluid van 't orgel altijd zoo grommerig? En de muren?, waren de muren niet doodscher nog dan anders? En had ze dat voor 'n jaar

ook zoo niet gedacht?, was dat dan enkel in je eigen oogen?, in je gevoel?’

Haar stem dobberde klein en wrak mee op de krachtige klankenstroom. Ineens was het of ze de woorden proefde.

Toen zweeg ze.

Met hangend hoofd als een die zich verbeten schaamt, hoorde ze toe op het welgemoed galmen der anderen.

‘Armoe hier, maakt ginds ons rijk.
 't Tranenzaad spelt heil en zegen,
 Welk een smart ons hier ook beid',
 Hoop schenkt troost bij lijdzzaamheid.’

Haar oogen knipperden. ‘Hoor Grootmoeder's adem 's piepen. Wat deden de menschen hun best allemaal? Dachten ze niet?’

Ze kneep haar handen tezamen. ‘Als dit maar eerst voorbij was,’ tobde ze, ‘dat erg nieuwe, al die zegenwenschende menschen, al dat toepasselijke....’

Meteen zag ze Hes, de molenaar. Hij had een rouwband hoog om zijn arm: zijn vrouw was dood, en hij had zijn gedachten niet voortdurend bij de preek. Boven zijn vaal-bleek gezicht stond zijn kuif als een kronkelende roode vlam, er spriette ook haar uit zijn dunne parse neus en uit zijn ooren. Hij speelde met de natte slippers van zijn snor en keek taxeerend naar Fem.

Ze onthutste er van. ‘Dan moest er geen Jan Reuvers wezen.’

Een vochtig-warm waas trilde plotseling voor haar oogen.

Ze zag Dominee's hoofd als een stoppelige zilverpluim boven de groene preekstoelrand. Zijn wenkbrauwen leken wel knevels en zijn witte puntbaard wipte bij elk woord.

Haar gedachten doolden ver weg en slopen gedwee weer terug. ‘Och, dat had hij toch al gezegd? Nee, vandaag niet, maar de vorige week.’ Haar teenen trokken krom in haar schoenen. ‘Nou vanmorgen, voor dag en dauw, had hij haar kaart al gekregen, Jan Reuvers, die kerkte niet. Die sliep uit op zulke dagen. Hij lachte al verliefder. Zijn wangen begonnen te glimmen als hij haar zagen zijn voorhoofd werd rood. Hij vergiste zich als hij rekende en ook als hij zijn waren afwoog, en hij zei toch nog maar niets.’ De voering in haar mofscheurde. ‘Waarom keek Hes toch zoo? 'n Man met vier kinderen. Nee, dat was 't niet, daar verder op zat Geelkers - niet kijken. Hes?, zou je 't dragen kunnen als zoo'n man je zoende?, zijn tanden stonden schuin vooruit. Zou je.... zou je 't harden, denk je?, als je met zoeen in één bed.... en dan....’ Ze werd tot in haar nekvel rood.

Grootmoeder raakte haar elleboog aan, ze hield haar het zilveren pepermuntdoosje voor. Er stond een trieste vredigheid in haar oogen.

Fem nam een pepermunt, ze knikte. Het was of haar glimlach tegengehouden werd door iets hardes in haar wangen.

Dominee zette zijn stem uit. ‘Zoo dan - bedenkt de dingen die boven zijn, niet die op de aarde zijn....’

Ze zuchtte ‘n Bijbel vol woorden. Dit koos hij. Als Grootmoeder in de schemer neuriede van de ‘Stad met paarlen poorten’, was 't veel meer 'n preek, veel echter.’

Soezerig dacht ze er op door, maar de heet-waardeerende oogen van Hes voelde ze toch evengoed.

En in de slotzang ademde ze op. ‘Hè, gelukkig.’

Ze glimlachte even, toen de versche zuivere kou van buiten langs haar streek, maar de witte weg met

de stemmig-stille mensen in hun kerke-zwarte kleeven, gaf haar weer een beklemd gevoel.

De sneeuw lag nog ruig en dik op de knobbelige steenen, maar Grootmoeder hield toch knijperig-stijf haar arm vast.

‘Zullen we,’ praatte ze kort-ademig, ‘ook nog effe naar Piet en Stans de Vries gaan?’

Fem dacht er over na. ‘Och, die heil en zegennarigheid.... maar gezellig was 't wel bij Stans....’

Ze knikte. ‘Goed.’

Toen strompelden ze weer verder.

Er klingelden arrebellen in een andere straat. Een vlucht musschen streek kwiek-bewegelijk neer bij een kliek kruimels onder een raam, en in de verte speelden kinderen.

De verweerde kleine huizen stonden vroom en vredig in al het wit, en op de straathoeken float de wind zacht voor zich uit.

Daar bukte Grootmoeder dan en hoestte, de keellinten van haar hoedje woeien als wimpeltjes op.

Maar bij Piet en Stans was het warm.

Het groene vulkacheltje spreidde een diep-gele gloed over het vloerkleed, op de tafel glansde nikkel en rood porcelein, in een hoek bij het venster stond de wieg.

Grootmoeder lachte zenuwachtig bij haar heilwensch.

‘Ja, ja, jonge mensen kunnen sterven, maar ouë moeten....’

Stans knikte met een knipoog naar Fem.

En Piet zei tegen haar of hij spotte: ‘Al wat wenschelijk is.’ Zijn hard-blauwe oogen werden boller, zoo leek hij wat op Reuvers.

Maar Stans haar vleezig gezicht leek nog ronder

te worden, ze lei vermanend haar hand op haar mond.

‘Tja,’ deed Fem dan nog oolijk terug, ‘en dat jullie mag groeien en bloeien en vermenigvuldigen, mensen.’

Ze lachte zich over een pijn heen bij de wieg, aaide onhandig het weeke dikke kinderbolletje op het kussen.

‘n Juweeltje, en op wie lijkt 't nu toch? Zwart haar, dat heeft hij van zijn vader en die rooie wangetjes van zijn moeder en die neus van geen van jullie beiden....’

Grootmoeder gaf haar een duwtje. Ze boog mee over de rand en maakte grappige keelgeluidjes en praatte krom-zoete woordjes. Zij zag het kind voor het eerst en ze kwam, toen ze weer aan de ronde gladhouten tafel zat, niet van hem uitgepraat.

Piet luisterde met een geeuw er tusschen in en Stans keek bloo van hoogmoed. Maar Fem zat er moe en heet bij te glimlachen.

‘Hou nou toch op,’ dacht ze, ‘hou toch op....’

‘Engel,’ zei Stans toen ineens, ‘heeft nou toch ook verkeerung, hè? Met die conducteur.’ Ze schonk koffie en ging met de koektrommel rond.

‘Beter dan 'n smid hè?,’ schimpte Piet. Hij wreef over zijn knieën. ‘En wanneer jij nou, Fem?’

Ze lachte verlegen. In de blauwe groefjes onder haar oogen begon het te trillen.

Grootmoeder keek een beetje begrootelijk over haar bril heen. ‘Ja, och, alle hout is geen timmerhout, zie je....’

Er broeide iets in de stilte.

Piet slurpte onbehouwen zijn koffie uit en hij zette zijn ellebogen zwaar neer op de tafelrand. ‘Gekheid

is gekheid,' hekelde hij, 'trouwen!' Zijn onderlip krulde. 'Je weet niet wat je versmijft als je je naam zet.' Hij lachte donker. 'Wil je schaatsenrijen, ja 't mag, als je alleen gaat, 'n potje biljart, op Zondag - zes lange dagen sta je toch in de smederij? - 't is je toegestaan, maar: ben je precies vijf uur, klokslag vijf uur weer thuis? en kom 's tien minuten over de tijd, als je 't hart hebt! Ojee, ojee....'

Stans lachte er snibbig doorheen. 'Ik zit ook genoeg alleen! Nee, jij bent onbillijk. Dat staat niet één vrouw toe. Kom 's bij Engel haar zuster en bij Garreldien Drijver en Ma Verriël....'

Grootmoeder gichelde.

En Fem zei ook niets. Ze dacht: 'Als ik jullie kans 's had. Hier was nou ook alweer 't begin van 'n scheur.'

Geen mensch kon nagaan wat er in haar omging. Ze zat glimlachend rond te zien, maar ze soesde. 'Wat gezellig hier, wat heeft die Stans 'n boel. Wat zou dat fijn wezen 's avonds - als die schemerlamp brandde - bij de wieg.'

Meteen leek ze te verstijven.

'En,' vorschte Stans weer levendig, 'weet je 't al van Reuvers? Die is me daar een-twee-drie verloofd, of nee, hij was 't eigenlijk allang, met 'n meisje uit Boskoop. Ik zag ze hier zoo pas langs gaan, nou innig hoor.'

Ze lachten allemaal.

Fem ook.

Haar wangen werden vlekkerig rood en haar oogen glinsterden. Ze keek neer op haar handen, die lagen koud, zwaar en stil op haar schoot of ze niet bij haar hoorden, ze luisterde naar haar stem, die klonk dun en schel, en ze kuchte telkens eer ze wat zei.

‘M'n kaart?’, viel haar in, ‘m'n kaart met rozen. Wat zal hij.... wat zal hij daar om gelachen hebben, hij en die andere.... over die kaart: ik hou van je, in geheimschrift, misschien begrepen ze 't niet....’ Ze snikte haast onder haar lachen door.

Maar ze zei in zichzelf: ‘n Schoft is 't! Wat 'n schoft!’ En dat bedwong het heet geprikkel in haar oogen en het zenuwachtig trekken van haar mond.

Ze wou het liefst gewoon met de anderen meepraten, maar af en toe vergat ze toch weer waar ze het over hadden. Haar gedachten verschrompelden.

Ze stond gelijk met Grootmoeder op en lachte werktuigelijk en maakte nog grapjes.

Toen ze weer buiten waren had ze hoofdpijn.

De wind viel als ijs in haar open mond. Ze stapte stuntelig als Grootmoeder zelf.

Dood lag de weg voor hen, eenzaam.

Ze luisterde suf naar het knisteren van hun sleperige pasjes in de sneeuw, hun zagerige adem.

Zwaar en blank stonden de boomen in de drukkende stilte. Ze kwamen geen mensch meer tegen, een kraai vloog klapwiekend op. In de verte zongen dof en stootend, als zwaar van tong, de torenklokken.

Fem zag op en om, naar de toegedekte huizen, de leege paden. De stad leek een groote begraafplaats.

Een stekende woede stond in haar op, de razende wil Grootmoeder heen en weer te schudden, haar van zich af te duwen met harde handen.

Het kromp en hilde in haar borst.

‘Die huwelijken,’ hoorde ze Grootmoeder zeggen, ‘och, och, daar ook....’

Haar denken kroop er door heen. ‘Ik had 't toch

ook kunnen weten, 't gaat immers altijd zoo, altijd... altijd... Voor mij is er niks anders.'

Ze strompelde, ze leek opeens doodmoe, haar oogen tintelden. Het was of er zilveren kogeltjes voor hen uitwemelden op de weg. 'Dat is de sneeuw,' wist ze nog, 'maar nou is 't erger.'

Grootmoeder haalde oude geschiedenissen op.

Zij had enkel maar te knikken, ze kende ze wel, ze had dat alles zoo dikwijls gehoord. Van de namen maakte ze menschen, allemaal verschillende menschen met een eendere geschiedenis. Een geschiedenis, die rooskleurig begon en dan vervaalde en donker verliep: het huwelijk.

'Nou ook weer,' praatte Grootmoeder stooterig van haar aamborstigheid, 'bij die De Vriezen, och, och....'

Fem knikte maar weer. Ze dacht: 'Waarom wil ze me opbeuren met 't ongeluk van al die menschen? Ja maar - als 't toch zoo is, als 't altijd verkeerd gaat, en dat zag je toch zelf ook, dat hoorde je toch? Je kon 't overal waarnemen - door kieren en spleten heen - nou wat begeerde zij dan? Wat wou ze....?'

Maar toen liepen haar oogen vol heete groote tranen.

'Och ik! Ik zou toch immers niet doen als Stans en Garreldien? Ik zou met zoo'n beetje blij wezen, zij wouën te veel en daarom verloren ze alles. En zou dat dan geen geluk geven, als je opklarende oogen zag onder je inschikkelijkheid. Wil je uit? Ga gerust hoor en haast je maar niet. Je zat te neuriën bij 't kind en de schemerlamp in de kleine gezellige kamer. Hij kwam laat thuis: heb je je niet verveeld? Je lachte: welnee, welnee. En al was 't wel zoo, al had je je wel verveeld, dan zei je nog: welnee, welnee. Zes dagen werkte hij hard voor jou en 't kind.

Hij vertelde en je luisterde, dat was zoo mooi am die kleine ronde tafel, 't licht in 't midden, en aldoor keek hij naar je, met goeie vriendelijke oogen: dat was je belooning, dat gaf je 'n warm gevoel in je borst.... en ook, dat hij je wel 'n beetje aardig vond, en je noodig had. Je glimlachte naar elkaar - over gewone dingen praatte je - die glimlach was.... was wat heimelijks. En als hij langer nog uitbleef, stel dat hij nog langer uitbleef - 'n heele avond - je kon toch denken, hij komt weerom, naar mij komt hij altijd weer terug, want ik hoor bij hem en hij bij mij. Bij iemand hooren - zoo'n heerlijkheid.... Later als Grootmoeder dood was, zou zij niet.... niet meer....'

De tranen rolden over haar wangen, en ze had er geen erg in.

Maar Grootmoeder's arm beefde zoo heftig.

En dat merkte ze ineens.

Toen voelde ze ook, dat haar gezicht strak en nat was.

Ze veegde er met haar handschoen over. 'Je moet wat zeggen,' glipte het vaag door haar heen, 'je zegt heelemaal niks.' Zij deed haar mond ook wel open, maar geluid kwam er niet. 'Ja, waarover? Over de kou en de stilte? Zou haar stem niet raar klinken?'

Haar arm schokte.

'Ik heb er wel 's over gedacht,' zei Grootmoeder beverig, 'ik had je misschien niet hier.... niet bij me moeten houën, kind. Maar ik was.... ik had 't ook zoo stil, zoo erg, erg stil, ik - ik dacht, dat is 'n heel vertier in huis.... en ik raakte zoo aan je gehecht, ik heb er wel 's over liggen te tobben, 's nachts, wat ik nou moest.'

Fem keek verstolen op haar neer.

Het was toch maar een klein krom vrouwtje, Grootmoeder. Ze reikte met haar voorhoofd net bij haar elleboog en haar spitse hoedje met het trosje groene druiven tusschen de lintlussen in, hing schuin op één oor, dat maakte haar gezichtje bijster armoedig.

‘M'n twee jongens verloren,’ verzuchtte ze, ‘eer ze dood gingen, Hein, je vader, was goeieger dan oom Jacob... Maar toch 'n páár brieven en 'n briefkaart elk jaar... Ik dacht als ik van haar ook 's niks over hou dan dat....?’

Ze keek bedrukt op met haar schrill-diepe oogen, haar mond trilde. ‘Je moet er niet.... niet kwaad om wezen, kind....’

Fem schudde haar hoofd. ‘Och, Grootmoeder,’ bracht ze er benauwd uit, ‘Grootmoeder....’ Stil huilde ze, haar mond bleef gewoon strak, maar haar oogen liepen over. Zij keek een andere kant op.

‘Wat je toegewezen is van Hoogerhand,’ betoogde Grootmoeder dan weer, ‘dat krijg je toch, dat moet je vast gelooven, 't is van te voren toch al weggelegd, je part.’

Fem pinkte zenuwachtig. ‘Liep Grootmoeder nou maar niet 'n beetje haar zelf gerust te stellen? Was 't wel zoo? Want als je nou was blijven wonen in zoo'n stad als Amsterdam? Zou alles dan niet veel anders gegaan wezen? En haar part....? Hoe....? Wanneer....?’

Ze had wel graag er over willen praten. Maar ze durfde niet. Ze dacht: ‘Dan begin je luid-op te huilen.’

‘Ik wou maar,’ zei ze schor-verstikt ineens - toen ze al dicht bij huis waren - ‘dat ik gelijk met je kon doodgaan, Grootmoeder, op één dag. We ben’ toch zóó alleen. We hebben alleen elkaar.’

Daar praatte Grootmoeder niets op terug. Maar ze kneep in Fem's hand tot het pijn deed.

Eerst na een poos troostte ze: 't Huis is voor jou, kind, 'n onbelast huis, met vier vrije heelsteenske muren, en ik heb nog 'n duitje apart, vijftwintighonderdvijftig gulden, dat is allemaal voor jou. 't Huis, dat zal ik aan jou verkopen, begrijp je, onderhandsch en dat sommetje geef ik je ook zoo. Truus van Jacob heeft 't niet noodig, en daar kan je dan mee doen wat je wilt, je kan later ook altijd nog weer 'n vrouw bij je in laten wonen, als kommensaal, of zoo wat, zal ik maar zeggen, of jij kan jou huis verhuren en.... en bij 'n vrouw ingaan.'

Fem kreunde haast.

'Dus,' stoof het in haar op, 'Grootmoeder dacht niet eens meer aan 'n andere mogelijkheid? Dat was dan haar part van 't leven?' Haar vingers trokken krom als haken. Ze zag de toekomst, 't Ouë stille huis, jaar na jaar, zomer na zomer.... of bij 'n ander in; altijd 'n zwaar leunende ouë vrouw aan je arm.' Ruw beet ze op haar onderlip. 'Nee, nee,' weerde ze bang af, in haar denken, 'ik wil niet.... ik kan niet.... dat is geen deel: steenen voor brood.... dat is levend begraven...'

Grootmoeder leek haar gedachten te verstaan. 'Je weet ook nog niet, hoe 't loopen zal,' beurde ze op, 'je bent pas in de zomer van je leven.'

Dat had ze de laatste tijd niet meer beweerd.

Fem keek getroost bij de overbuigende gevel van het huis op. 'Nou dien je Grootmoeder nog wel te bedanken,' overlegde ze.

Maar daar kwam ze toch niet toe.

Ze schrapten naast elkaar hun schoenzolen schoon aan de scherpe rand van de stoep en Grootmoeder

probeerde monter te lachen en hupsch te gebaren, maar haar moede oogen waren donker-bekommerd.

‘Wat is er nou vandaag nog meer,’ ging Fem na in zichzelf, ‘zou de post nog 'n keer rondkomen? Dan kregen ze ook nog wel de briefkaart van Tante Lien en van Truus en haar man. En vanmiddag? Ja, dan kwam Riek wel even. Riek, die was anders nogal afgetrokken, de laatste tijd.’

Zij keek wat huiverig om zich heen in de tochtige donkere booggang, de vochtig-donkere keuken rook kelderachtig en in de voorkamer was het schemerig en koud. Ze maakte gauw de kachel aan en zette de kleine pan met aardappels op de drie oliepitjes van het stel, smolt de stijf geworden boter op, rond het balletje gehakt.

Onder alles door - of ze haar eigen gedachten niet verstaan wou - praatte Grootmoeder. De stilte leek er nog stiller bij te worden en de leegte nog leeger.

‘Nou moes’-je ook 's denken aan al die stakkers zonder ligging en voedsel en thuishkomen.’

‘En ik, later?’, sufte Fem, ‘is 't zoo zeker dat ik....? O ja, 'n huis had ze, 'n huis met heel-steensche muren, en geld voor de eerste jaren.’

Dieper ging ze er niet op in.

- Ze aten mijmerend, weerszijds de tafel, bij het bleek-lichte venster. De musschen sprongen al wachtend door de kale takken van de perenboom en de kat sloop vuil-wit door de blanke tuin. In de donzige verte liep een mensch, daar keken ze met aandacht naar....

Na het eten las Grootmoeder eerst een toepasselijk kapittel uit de Bijbel voor en dan getrouwelijk het vervolghoofdstuk: ‘Sem's zonen waren Elam en Assur en Arpachsad en Lud en Aram.

En Aram's zonen waren Uz en Hul en Gether en Mas.

En Arpachsad gewon Selah en Selah gewon Heber....'

Het was een dorre opsomming. Toch kreeg Fem er al weer tranen bij, ze pinkte ze weg en deed minachtend met haar lippen, maar dat gaf niet, ze kwamen toch terug.

'En zij.... zij....? Zij was 'n weg die dood liep.'

Een raaf verjoeg de musschen uit de boom, hij hipte breed en bazig als een zwart duiveltje heen en weer op de takken, keek ook brutaal naar binnen en liet een schorre schreeuw vallen. Fem schrok er van: het klonk eerst als een lachende vloek en toen als een onduidelijke naam: 'Hes.... Hes....'

VI

De ochtend brak blinkend-wit open in de vroege stilte. Het jonge gras trilde en de gele tulpen wiegelden als klokken van zij, de wind had geen hoorbare adem.

In gedachten keek Fem om naar het huis. Het leek meer dan ooit een oud verformfaaid gezicht en als een ruige wenkbrauw, groeide over het vensterog van de keuken een klimoptak.

In de verte fluisterde een fijn gerucht: dat was de stad die wakker werd.

Dichtbij op een spijl van het hek zat droomerig stil een duif, die glansde als groen parelmoer en voor het huis stond - verzonken in zichzelf - de weligwitte perenboom, de bloesems en de bladeren murmelden als lippen, die zacht bewogen zonder klank.

‘Zoo praat Grootmoeder ook altijd in haar eigen,’ dacht Fem. Haar mond trok open in de scherp-zoete reuk van de bloemen. ‘Net zoo was 't ook voor 'n jaar op 'n ochtend, na haar verjaring’.

Ze nam haastig het wiedzmes op, dat naast de tuinhark en de gieter lag, en knielde bij het bed met hyacinten neer, boog de bloemen van elkaar en haalde voorzichtig het onkruid tusschen de stelen uit.

‘Duivelsnaaigaren,’ zei Grootmoeder, ‘t goeie verstikte 't. De bovenmeester had er nog 's om geglimlacht, dus 't heette anders. Maar 't leek toch echt 'n dikke groene draad, numero acht, zoo in kronkels van de klos gegleden, knopen er in, hier en daar was ook nog in de modder de afdruk van 'n bokkepoot, och.... En dat moest je toch telkens denken: de

bloemen, dat waren de mooie gedachten van God, maar 't onkruid, de brandnetels en 't naaigaren, de ratelaar: de booze.... stil! Nou was er in je zelf misschien ook wel zoo'n draad, 't booze bleef stevig overeind en 't goeie..., 't goeie, och, dat verstikte nooit heelemaal.'

Ze hoestte, de ochtendkoelte kroop krieuwelend bij haar laag japonboordje in, en gleed kil over haar vochtig warme borst. 'Vandaag voor 'n jaar...' Ze fronste. 'Nee, hoe kwam ze daar nou toch telkens op? Door de reuk van de bloemen? Toen had ze die zware ring van Grootmoeder gekregen en nou 't gouë hangertje'.

Ze hurkte neer op de grasrand van het perk.

'O ja, ja, toen was je ook zoo vroeg in de tuin, 't was alles net als nou, 't kon dezelfde dag wezen en je dacht.... ja 'n hoop... maar toch ook, dat je nog 'n jaar zou wachten, en dan niet meer...' Ze drukte haar vingers voor haar mond en lachte om zichzelf.

Het was maar een klein schor geluidje, ze hoestte er van, en een pijn kroop als tastend door haar adem. Ze boog het hoofd voorover of ze er naar luisterde, en hoorde dan enkel maar het fluisteren van de stad en het bekleemde zuchten van de zee tegen het slik.

Haar breede stille oogen tuurden zorgelijk de glanzende dag in, en haar lippen werden dun van bekommering, maar haar strak gescheiden haar glinsterde als spinneweb en door haar hals joeg wild van jeugd haar hartslag.

'Ik zal misschien niet eens lang leven,' trachtte zij zich in te denken, 'niet eens zoo erg oud worden, en waarom ook wel? Als Grootmoeder weg is, nou...'

Ze sneed een ster in de harde aarde en zag haar eigen begrafenis.

Er stond een rouwkoets voor het huis en in een lange zwarte kist werd zij naar buiten gedragen, volgrijtuigen waren er niet, of één misschien, voor Seele, Truus haar man. Grootmoeder hilde. Grootmoeder raakte al de dingen aan, die van haar geweest waren en ze drukte er haar verschrompeld appeltjesgezicht tegen aan. ‘Zoo erg, erg stil....’

Fem kneep haar oogen stijf toe.

‘Dan over 'n jaar ging Grootmoeder ook dood. Op de plaats van 't oude huis kwam mettertijd 'n nieuw. Wie zou dan nog - na vijf jaar aan hun denken? Riek Heims misschien? Maar de anderen? Ze zouden zeggen: wat voor slag was 't ook weer? Zoo'n lange zwarte, is 't niet? Och ja, ja, aan die soort van menschen verloor de wereld niet veel....’

Met de binnenkant van haar hand streek Fem over haar gezicht. Haar slapen klopten, haar oogen voelde ze gloeien.

‘Ik sterven?’, verwierp ze. ‘Ik? 't Zal net andersom gaan. Jij zal je hoofd duwen tegen Grootmoeder's leege goed, en jij.... jij zal op je tanden bijten, om de stilte....’ Ze trok rimpels.

‘Die droom van laatst, hoe was 't ook? 't Was wel raar. 'n Hand kwam uit de wolken, die greep haar. Wat 'n hand. Heel de stad kon er wel in, heel de wereld wel. Ze was nog minder dan 'n worm er in. En ze werd zoo meegenomen, 't donker in, en ergens op 't vlak van die groote hand, geheven in 't licht. Toen werd ze wakker in 'n schrik en ze zag aldoor nog 'n paar oogen, die oogen, hoe kwam ze daar toch aan? Wat was dat nou? 'n Waarschuwing?’

Ze kromp in. Haar handen drukte ze zwaar op het warme gras. ‘Och, die nare dromen en die kille, soms moest je je ook zoo schamen.’ Ze keerde haar

gezicht steeds naar het warme gele zonlicht. ‘Ik kan toch ook als ik alleen kom, wel de huishouding doen voor 'n man? Ik kan toch ook wel maken - zou 't niet - dat hij 'n beetje van me gaat houën? Als je toch van uur tot uur met iemand omgaat? O ja, ja, ik zou willen maken, dat hij me niet meer missen kon, niet meer buiten me om kon. En dan zal ik toch ook bij iemand hooren, tot mijn dood toe.’

Zij tuurde in de vage verte.

‘Hoe oud zou ze dan wezen? Er zouden wel jaren voorbijgaan nog, dat - dat hoopte ze maar om Grootmoeder, en als ze dan bijvoorbeeld vijf en dertig was.... Nou, dat ging nog al, dat was niet zoo verschrikkelijk erg en tegen - tegen 't verouderen waren wel middelen, kunststanden en valsche vlechten, crêmes om de rimpels weg te houën uit je gezicht, en 't een of ander goed voor je haar, dat 't glad en donker bleef.’

Werktuigelijk ging ze voort met het wieden.

‘Misschien kwam ze ook nog 's terug in haar eigen stad. Ze zou eerst naar de straat loopen, waar ze gewoond hadden en 't huis gaan zien en dan - en dan de graven. Alles zou haar weer te binnen schieten. Er was 'n schemerige laan van hooge ouë boomen, aan de rand van de stad, daar liep ze graag en soms kwam er muziek uit 'n lunchroom, dat tokkelde zoo aardig, net 'n kinderspeeldoos. Maar dat zou er nou niet meer wezen, je zag en hoorde toen ook anders. Er was 'n glimlach in je en alles - alle dingen glimlachten zoo terug, de huizen, de boomen, ja - als je 't overluid zei, klonk 't gek - maar de regendagen zelfs.... Erg alleen was je toch wel altijd, daar ook...’ Ze zuchtte. ‘Had ik nog maar 'n zuster of 'n broer, maar zoo alleen - zoo alleen als ik....’

In gedachten prikte ze met haar mes letters in de modder. Toen er opeens een H kwam schrok ze. ‘Och,’ ze kraste die gauw uit, ‘z'n kinderen waren wel aardig, maar hij....’

Zij glimlachte met moeite en keek naar de duif op de hekspijl. ‘Als die nou na vijftien tel opvloog, zou ze er ernstig over denken!’

Ze telde, maar hij vloog niet op.

Toen schokte ze met haar schouders.

‘Aanstonds aardappelschillen,’ nam ze zich voor, daar trok haar gezicht geheimzinnig bij, ‘als Grootmoeder 't wist van die voorstekens.... dat ze telkens expres 'n schil liet vallen, om te kijken, wat voor 'n letter je er van maken kon en dat ze - dat ze dan iedere letter liever zag dan 'n H. Eigenlijk - knap was ze zelf toch ook niet, en als je 't nou deed om - om 'n gezin, veel werk, 'n huis waar je met 'n boel gezelligheid van kinderen en kleinkinderen, tot 't eind van je dagen in wonen kon. Nee - en ook om Reuvers, om die te laten zien, dat je toch ook nog wel iemand anders krijgen kon. Maar dat daargelaten, als je Hes nam, zou je toch ook 'n familiekring hebben, dat in de eerste plaats.... De kinderen zouden ‘onze moeder’ zeggen, en die man zou je ‘m'n vrouw’ noemen....’

Zij hipte op van schrik.

Iemand humde en grinnikte vlakbij.

Toen ze zag dat het Sweers, de postbode was, bleef ze nog een oogenblik als vastgegroeid stil op het gras. ‘Wat nou?’

De man achter het hek lachte breed, zijn gezicht was rond en geel als een volle man. Hij stak een groote witte envelop door een reet van de hekspijlen. ‘Mej. de Wed. H.C. Smit-Van Ginneken.’

Fem kreeg een zwaar gevoel in haar beenen. 'Wie - wie zou er nou gestorven wezen? Tante Lien?, of Truus of Truus haar man?'

Sweers gaf haar de brief. 'En 't is niet eens 'n prijscourant,' glunderde hij en lachte weer, en bleef nog staan.

Fem tuurde gespannen op de hoekig-gekrabbelde haast-letters van het adres. 'Seele's schrift - dus Truus?' Haar vingers beefden. 'n Heeleschrik voor Grômoeder.'

Het hek kraakte. De man leunde er zwaar tegen aan. Hij praatte wat over de jonge groente en de voorjaarszon. Zijn lippen smakten. 'Als 't zoo doorweerde....'

Daar ving ze nog net wat van op, zwakjes knikte ze.

'Grmôeder zou wel erg ontstellen,' tobde ze weer, 'toch 'n kind van haar zoon: Truus.... Hoe was dat nou zoo plotseling? Had 't iets te maken met 'n kind? Truus, je kende haar haast niet. Eén keer, toen had ze haar gezien bij Oom Jacob's begrafenis. Ze was wel goedig...'

'n Geschiedenis, hè?', hoorde ze Sweers daar weer doorheen praten, 'met Riek Heims?' Hij rukte jong-groene blaadjes van de heining en beet er als een geit op, met zijn botergeel gebit. 'Tsjonge, 'n mensch kwam er niet van uitgedacht....'

'Riek?', met ronde oogen keek Fem naar hem op. 'Riek.... 'n geschiedenis?'

Sweers trok zijn dikke lippen nogal breeder, de bolle top van zijn neus glinsterde als een stuiter. Hij had pret. 'En die man, dat is nou zoo niks voor hem, zoo'n affaire, 'k Moet ook altijd nog maar zien of hij er schuld aan heeft, maar 't gaat dan nou toch door, is 't niet?'

Fem trad dichterbij, haar lippen bewogen en geluid kwam er niet. 'Wie nou?', bracht ze eindelijk met inspanning uit, 'wat - wat dan toch? Riek en.... en....?'

De bode lachte met een sloom hoofdgebaar van ongeloof. 'Nou kan 't immers toch niet langer in de doofpot blijven, dat ze trouwen moet met Hes de molenaar!' Hij spuwde op de grond.

'Met....?', het was of het hek verweg week en dan weer al te dicht nader kwam, met het ronde gezicht er achter. Ze deed onwillekeurig een stap achteruit. 'Ik... ik wist 't niet,' hield ze vol, 'ik.... ik wist 't toch werkelijk niet....' Ze schudde aldoor maar haar hoofd en moest diep ademen.

'Riek met Hes?', flapte het door haar heen, 'dus Hes.... Hes had toch ook niet aan haar.... die had toch Riek gekozen?'

Ze hoorde Sweers praten en lachen. Het meeste trok haar voorbij, ze keek toch strak naar hem. 'Riek, dus die ging dan ook trouwen, die was al.... die had al haast.... En zij had Zondagmiddag met haar gewandeld, en niks vermoed, en nergens van geweten, en ieder praatte er nou al over, en 't ging van huis tot huis....'

Haar oogleden trilden zenuwachtig. Het leek of er iets van Riek's lichtzinnigheid op haar terugviel.

't Was,' redeneerde Sweers, 'n dikke vriendschap met jullie, 'n vriendschap van al jaren her.'

Zijn knipoog beleedigde Fem. Ze dacht: 'Waarom doet hij dat?, nou ja: 'zeg mij wie uw vrienden zijn....' Wat lachte die man sluw, 'n weerzinnig gezicht eigenlijk. De mensen zeiden nog 'n vrijer-vanstuk, ja nou, daar prakkezeerde je nooit over....'

Het glipte maar vaag en vluchtig achter haar ver-

bazing langs. ‘Dus Riek.... Riek die...’, en daar kwamen de eendere gedachten weer. Ze onderbrak zichzelf tegelijk met Sweers. ‘Altijd mensen-teover die daar graag in wroeten, en alles kwam dan nou immers toch weer terecht?’ Ze groette stuursch en was al bij de keukendeur eer ze weer aan de brief dacht. ‘Oh ja, Truus....’

In de kille schemer van het huis kneep ze haar oogen klein. Als een vreemde ging ze door de keuken, stootend tegen de tafel, tastend naar de deur, en voor haar lag de booggang als een duister pad.

Maar de kamer was wit van het ochtendlicht. Warm leunde de jonge morgen tegen de ruiten. De poes spinde naast haar leeg melkschoteltje en Grootmoeder zat breed in haar leunstoel en maalde koffie. Het gaf een pittige reuk, het koperen slingertje leek wel van vuur en de potbloemetjes vlagden in de zon.

De oude vrouw keek met een monter glimlach op, knipperend van het licht en toen schrok ze. ‘Och God,’ verzuchtte ze meewarig.

Fem legde de brief voor haar neer. ‘Seele's schrift,’ zei ze zacht of ze iets te raden gaf.

Grootmoeder morrelde met bevende handen aan haar bril. ‘Och, och,’ klaag-zuchtte ze bij voorbaat.

Het laatje zakte uit de molen en de gemalen koffie ritselde als een fijn hagelbuitje op de vloermatten neer.

Ze hoorden het geen van beiden, wang-aan-wang lazen ze de spitse inktletters, die wat wreveligs hadden.

‘O, o,’ zeiden ze toen tegelijk.

Het klonk opgelucht.

Grootmoeder hief haar handen in verbazing en liet ze slap-zwaar weer neervallen op haar knieën. ‘Wat 'n dingen.’ Ze ging het allemaal nog eens na.

‘Dus ze woonden dan nou te Zeewijk-Binnen, omdat Seele daar benoemd was aan 't secretarie, wel, wel. En de meid had ze me daar pardoes in de steek gelaten, vanwege 't heimwee, wat 'n Laban hè? Zoo'n Laban, en Truus ziek, h'm, hoe lang waren ze nou ongeveer al getrouwd? En of nou Fempje, als 't geschikt kon worden....’

Ze keek over haar bril heen.

Fem hield zich vast aan de tafel. ‘Wat vindt u? Wat.... wat zouën we nu doen? Kennen we er.... nee we kennen er niet al te best van af, wèl? 't Is wel zoo, nu hebben ze ons noodig....’

Grootmoeder wou dat laatste maar niet hooren. ‘'n Goed half uur in de trein,’ bedisselde ze, ‘en vlak aan 't station, en Willem haalt je af, enne.... ja dan zie je maar, als je blijft stuur je wel 'n briefkaart....’

Fem ging met een bons zitten op haar stoel en kwam langzaam aan weer overeind. ‘Wat.... wat onverwachts alles....’

keken elkaar verbluft aan.

‘'n Heele ommekeer,’ knikte Grootmoeder, ‘'n ommekeer van belang....’

‘Op reis!’ Fem woelde in haar zware zwarte haar, ‘zij op reis, met 'n koffer. En - en van Riek Heims wist Grootmoeder nog niet eens...’ Met een diepe zucht vooraf, sprong haar mond open, ze zei het toch nog niet.

Grootmoeder regelde al. ‘'n Nachtpon mag je wel meenemen, die mooie lange witte maar, en 'n paar werkschorten, 't is toch ook nog 's 'n verzetje voor jou, en als je Truus nou wat assisteeren kan...’

Fem knikte, ze verstond maar half. ‘'t Is zoo vreemd ineens, zoo vreemd, ik kan 't me niet in-

denken.’ Ze praatte over Truus en ze dacht aan Riek. ‘Jee, dat die nou eigenlijk al Hes z'n vrouw was: Juffrouw Hes.’ Ze bracht haar handen aan haar heete wangen. ‘O, ja, ze zou nou maar gauw haar werk afdoen, de tuin aanharken, en de aardappels schillen en alles bij elkaar zoeken en inpakken, 'n blouse strijken en 'n witte onderrok.’

In de sombere kille gang overweldigde haar het nieuws weer intenser. Ze voelde langs de wandplanken.

‘Nee, hè?, ze droomde niet? 't Was werkelijkheid - werkelijkheid?’ Koddig of ze hinkelde hipte ze het huis uit en ze neuriede als een versregel: ‘Tari-ta-rom-rom-rom, ta-ri-ta-rom.’

Met haar roode vingerkootjes wreef ze tegen de buitenkant van het keukenraam. ‘Ik op reis, ik....’ Ze spiegelde zich in het blinkende glas en omvatte met twee armen de Ribes.

‘Ik in 'n trein met 'n koffer en alleen.... naar bijna vreemden, in 'n ander huis, in 'n andere stad....’

Ze glitste over een appelschil op de tegels van het plaatsje en lachte binnensmonds. ‘Ook nog gauw 'n schoone witte kraag op haar groen-zijen blouse zetten, en die lollige koperen schellebelknoopjes er op naaien.... dan nog even haar haar overdoen en zich wasschen met die fijne rozenzeep, die ze nog van Riek voor haar verjaring gekregen had, ja gut, Riek....’

Met rukkerige zwaaien harkte ze de tuinpaden aan, ruw van haast. ‘Riek had toch de voorkeur bij hem, god, dat ze er niks van losgelaten had, dat je zoo iets onder je kon houden....’

Ze keek de leege weg op, langs de rimpellooze sloot en de doodstille boomen.

Een angstsprong in haar op, en zij wist niet waarom..

‘Seele, hoe zag die er ook al weer uit? 'n Tengere man, donker, met heel mooie oogen en.... nou ja, deed er niet toe - nee hè? - Willem zou ze zeggen, of neef. Dag neef! Nee - dag Willem, hoe maak je 't, is 't heel erg met Truus? Gut, wie weet wat er nog voor aardigs kwam, nee, nee, niet dat andere, nou niet weer hopen op 't allerbeste. Zij was misschien wel te.... te veeleischend geweest altijd, ze dacht ook maar aldoor aan trouwen, aan 'n genegenheid voor je leven lang, 'n gezin.... Misschien moest ze met minder toe....’

Haar lippen sloten stijf opeen als in pijn.

‘Nou was ze dertig, dat moest - dat was 'n slagboom tusschen.... tusschen voorheen en thans, als er nou nog 's wat gebeurde, dan moest ze dat nemen, niet omkijken naar gisteren en niet denken aan morgen....’

Ze nam een kronkelende draad van het onkruid op en wond die in gedachten om haarvingers, haar polsen.

‘Misschien begon er vanmiddag iets, je wist zoo niet hoe dat kon, 'n vriend van hun of zoo en al was 't dan enkel maar voor 'n avond... je moest 't toch niet voorbij laten gaan...’

De stengel glipte uit haar handen op het pad, en kronkelde als een pier ineen, het werd een letter, een S. Ze kleurde en boog er zich dieper naar. ‘Wie z'n naam begon er zoo? Sweers, ajazzes! Nee.... Seele, och...’

Eerst keek ze verschrikt, dan lachte ze schamper. ‘En al die andere keeren dan, toen ze 'n H gooide, wat kwam daar van uit? Nee, nou geloofde ze er niet meer aan, nou niet meer.’

Ze gooide toch nog eens over en hurkte er bij neer en tuurde.... Het werd weer een gekrulde groene S.

VII

Het tuiltje Oost-Indische kers stond als een pluim van wijd-uitgewaaide vlammen op het glanzend witte tafellaken.

Fem keek er in gedachten naar. Zij liet de beenen ring van haar servet speelsch wippen aan de spits van haar middenvinger.

‘Hier was 't wel zoo, hier wel. De anderen deeën zoo 't eerste poosje van hun trouwen, maar al zoo gauw zag je dan hoe 't was, en hier bij Willem en z'n vrouw....’

Ze keek bloo over de rommelige tafel - door de open gebleven porte-brisée deuren - het zijkamertje in.

Het witte heete middaglicht hing blinkend in het smalle groen-omkranste venstertje, en lag zilverig op Seele's zwarte jas, en op zijn ruige achterhoofd, vurigrose doorlichtte het zijn oorschelpen en tintelend verguldde het Truus' kroezig-blonde haar en haar nek, haar armen, haar fijn figuurtje... Als een gordel lag Seele's arm om haar heen.

Zij zochten - na de gekscherende woordenwisseling aan tafel - eensgezind naar de fout, die hij had meenen te ontdekken in het huishoudboek. Donkerzacht dreunde zijn stem in een optelling. ‘Acht, vijftien, drie en twintig, zeven en dertig, twee en veertig, vijftig.’ Zijn licht-behaarde vingers plukten aan de lintstrik op haar heup, aan de kant van haar korte mouw en omvatte dan hevig haar onderarm. Zijn stem slonk, hij ademde krachtig door de neus.

Truus lachte gesmoord.

Vreemd-schokkend keerde Fem zich af, ze greep een courant van het bijzettafeltje en deed of ze las.

Haar moe, bleek gezicht verstrakte, en het leek of de zwarte kringen dieper trokken onder haar oogen. ‘Hoe kon 't?, dat je 't nou zelf voelde.... 't streelen, zijn hevigheid, die zoen....?’

Ze ademde kort en diep.

Eerst na een poos bemerkte ze dat ze op omgekeerde letters tuurde, toen draaide ze beverig het blad om, en keek weer strak-aandachtig er op neer, maar onderscheidde geen woord. ‘t Was niet goed.... niet goed hier voor haar, maar hoe kon je dat.... nee dat kon je niet aan Grômoeder zeggen, die zou 't niet begrijpen.... Zoo'n gehoorig huis ook, en de logeerkamer vlak naast de slaapkamer.... Maar Fèm! O, dat hoorde ze al.... En de heele dag moest je glimlachen bij dat stiekem-intieme gedoe, anders was je 'n zure druif, och ja, maar je mond werd zoo moe, je mond kon eerst weer bij Grômoeder uitrusten, in 't alcoof, op je eigen bed. Maar ze moest geen plekken meer maken in haar kussen, dat kringde, dat kon je verraden de andere ochtend. Ja - je kreeg zeere oogen als je lang in de zon keek. Ze lieten ook wel erg zien, hoe ze 't hadden samen, en of dat nou noodzaak was, 'n behoefte....? Aan haar dachten ze niet er bij.... dat - dat zou zij toch niet doen, als ze in Truus haar plaats was.... zóó verliefd....’

Haar schouders trokken of ze huiverde.

Truus was vlakbij ineens, zij leunde over de ronde leeren rug van een stoel. Haar wimpers glinsterden als gouden streepjes boven haar jonge lichte oogen, en haar têr-frisch gezichtje had een fijne blos.

‘Er was lekker geen fout,’ lachte ze, ‘hij kan

niet eens meer tellen, mijn heer en meester.’ Steelsch keek ze om naar Seele, die in de deur stond. ‘Mietje Swart, ah pardon, nee, Meheer's klerk Mia zegt ook: hij is soms vreeselijk absent en - en vol abuis....’ Ze gaf een dartel gillette, haar tanden schitterden. ‘N ee, Wim....’

Maar hij had haar alweer beet gepakt.

‘Genade vragen,’ hij boog zijn lustig, heet gezicht in een lach over haar heen, zijn kuifhaar viel als een donkere franje voor zijn oogen, ‘genade vragen....’

Ze stak een tipje van haar tong uit. ‘Kan je begrijpen! Ga je mee Fem?, boven-voor is de thee al klaar gezet, 't is er koel, au Wim... née Wim, maak me niet zoo warm, niet zoo drukken Wim... Kom - dan kan Bet hier afnemen, he?’ Fem stond al klaar met een glimlach. ‘Goed. Kan ik wat meenemen? 't Mandje met kersen...?, de mangelen?’

‘Jawel,’ spotte Seele, ‘jawel, ga je mee, Fem.’

Maar hij hield Truus vast.

Zij trok en hijgde... gichelde om haar machteloosheid in zijn knellend-verliefde omarming. ‘Hé, jongen... jongen dan toch, stouterd, Fem help 's, toe help 's...’

Ze zuchtten en lachten uit een adem....

‘Ja,’ praatte hij met een fijn hoog stemmetje na, ‘help 's, Fem.’

Maar ze glipte weg met verlegen oogen. ‘Ik zal maar voor gaan, hè?’ Ze liep de trap al op.

Het stoeien in de kamer drong onduidelijk in een vaag gestommel door tot haar suizende ooren, de deur flapte toe.

‘En die mensen,’ dacht ze verbaasd, ‘ben nou al twee jaar getrouwd....’ Ze luisterde schichtig bij

de trapleuning, hoorde de half-verstikte, weerstrevende lachkreten van Truus en de gedempte joligdwingende stem van Seele.

Zij rilde, en in de kamer bij het open raam bleef ze weer wezenloos stil. Haar hart klopte zwaar. ‘Was ze eerder ooit zoo bang geweest voor haar zelf....?’

Langs haar wangen streek een kleine koelte, ze boog dieper naar voren. Als door een waas zag ze de zonnige avondstraat, het gezellige front van roode trapgeveltjes aan de overkant, een paar kinderen die speelden op een blauw-en-wit-geblokte stoep.... Haar knieën beefden, ze perste de armen over haar borst. ‘Zoo - zoo was 't nog nooi.... zoo erg... 't verlangen...’

Haar mond verkromp tot een fel-roode schram. ‘God! Wat was 't toch geweest dat haar altijd weer opzij duwde.... terugstootte.... altijd weer.... 'n Groote wereld, 'n hoop menschen, en jij zoo alleen, als 'n gevangene onder in 'n toren....’

Het vervaagde weer.

Een eenparige lach klaterde van beneden, gelijke stappen dreunden op de trap....

Fem trachtte een onbevangen gezicht te trekken.

‘Ja,’ schoof Seele's stem - achter haar - de kamer in, ‘je moet ook 'n mandje met aardbeien meenemen voor Grômoeder, hoor Fem, en....’

‘Welnee, wèlnée,’ verwierp ze, en schuchter draaide ze zich om, nam, gretig in een enkele blik, alles aan hem op: zijn vriendelijke mond onder de zwarte zijig-glanzende knevel, zijn donker-matte oogen, de welige pluim haar over zijn hooge voorhoofd.... Hij was altijd nog knapper dan ze zich dacht. Het ontging haar dat ze iets zeggen wou - ze staarde.

‘Maar natuurlijk,’ besliste Truus toen nog, ‘gebéurt 't.’ Ze zette de theekopjes uit, en lette zichtbaar ijdel op haar eigen gratie, onder het schenken en rondbrengen, ‘'n Stuk van m'n eigen gebakken cake heb ik al ingepakt, wat dacht je?’ Luchtig viel ze neer op haar plaatsje bij het raam, in een hoek van de canapé. ‘Hè fijn, zoo bekom ik weer 's....’

Seele kwam naast haar, leunde een beetje tegen haar aan. ‘Ja?, fijn....?’ Hij stak een cigaret aan en hield de vrije hand verdoken op Truus’ bloote hals.

Fem nam ook een stoel, maar ze bleef uitkijken op straat, ‘'n Gezellige dag,’ zei ze wat stroef. Geen gebaar van Seele ontging haar: ze zag zijn hand halfweg schuil gaan onder Truus’ blouse-kraag, het was of ze het voelde op haar eigen huiverende rug.

‘Waarom,’ vroeg Seele, ‘kom je niet 's meer? 't Is nog 's leuk voor 't vrouwtje.’ Diep schoot zijn hand weg.

‘Zeg,’ vermaande Truus opschrikkend in een lach, ze bewoog heftig haar schouders, hij krieuwelde haar. ‘Hè nee Wim,’ ze gichelde, ‘nee toe, schei uit, Wim....’

Dadelijk er op knikte ze naar Fem. ‘'t Is, nou ik zoowat beter ben, en weer 'n hulp heb nog veel leuker: we kunnen veel wandelen samen en 's wat handwerken, bijvoorbeeld allebei 's dezelfde jumper breien....’

Seele leunde zwaarder tegen haar aan, zijn matte oogen verloomden-in-begeeren, hij klopte haar zacht - als een paardje - op de rug....

‘Ja,’ zei hij onderwijl tegen Fem, ‘jij ben toch ook 'n typ, neem me niet kwalijk, eerst toen je enkel kwam om te - te helpen in de huishouding - was

je er bij de eerste brief-de-beste, en nou - nou 't louter voor je genoeg is, laat je je bidden.'

Ze glimlachte met nerveus-trekkende lippen. 'Och - bidden, wel nee.' Haar oogleden trilden en knipperden, ze hoorde zijn hand over Truus' huid wrijven, zag zijn arm met kleine rukjes gelijkmatig heen en weer gaan. 'Wat gek toch, dat - dat gefriemel waar je bij zat, en Truus keek als een poes in de zon....' Ze drukte haar handen stijf neer op haar schoot.

Seele praatte door. 'n Fijn handig dingetje was je toch maar in die dagen, dat zal ik nooit vergeten, de heele geschiedenis hier liep op rolletjes. Ik.... ikke.... heb wel 's gedacht, je bent 'n geboren huisvrouw, dat jij niet.... niet....'

'Getrouwd bent,' vulde Truus zachtzinnig aan.

Fem lachte maar weer.

'Te veeleischend geweest?', vroeg hij zacht, 'n erg verwend meiske niet....?' Hij keek toch even weg van Truus.

'Verwend?', het was of een breede warme hand haar zacht streelde. 'Och - ik had 't goed, gewoon goed, en dan.... er is soms iets....' Ze stakte plotseling, wendde het hoofd af. 'Zóó', stoof het door haar heen, 'was 't net of je iets verborg. Dat was nou eigenlijk nog 't beste: 'n leven met 'n - 'n geheime liefde, 'n duistere geschiedenis die niemand wist en iedereen vermoedde.... Ze kon er bij gelegenheid wel 's meer - met 'n enkel woord - op zinspelen....'

Truus liet haar gitten muiltjes wiebelen op haar teenen. 'Ja,' zei ze, met een spits mondje, 'ik ben misschien te gauw voldaan geweest...'

Een tumult brak los.

Seele gooide zijn eindje sigaret op straat, en greep haar beet. 'Jandorie....' Hij lei haar lang-uit neer op de canapé en boog zich vol over haar heen. Zijn gezicht liep rood op en zijn oogen waren of hij pas wakker werd. 'Daar zal je voor boeten meisje, daar zal je....'

Truus kronkelde, wrong.... 'O nee, nee Wim, ben je nou dol, Wim, schaam je je niet?, nee.... toe.... en je maakt me zoo moe, Wim, zoo moe....'

Ze lachte toch aldoor, fluisterde schuw. 'Nee Wim, nee, nee, néé....' Lief stak ze hem haar mond toe. 'Ik meende 't niet, hoor, 't weet je toch wel....'

Hij zoende haar stil-hevig.

'Vin' je 't niet erg van ons?', vroeg Truus, toen ze weer in Seele's arm overeind zat, 'zeg nu 's eerlijk...?'

Fem lachte. 'Och....'

Mompelend praatte Seele er door heen. 'Is vrouwtje heusch moe - ja? Zal je gauw gaan rusten aanstonds?, je oogen ben' 'n beetje rood, heb je last van m'n sigaret gehad? Nee?, nou over 'n uurtje naar bed, hè? Tocht 't niet bij 't open raam?, vrouwtje moet nog voorzichtig wezen....'

Truus schudde haar hoofd maar, glimlachte, en leunde behagelijk tegen hem aan. 'Zalig moe,' smoezelde ze, 'zalig hoor....' Van terzij keek ze even op naar Fem. 'Och,' verzocht ze fleemerig, 'haal jij de bonbons 's uit 't buffet, wil je?'

Gedwee stond Fem op, ze liep met kleine stijve stapjes en hield de klamme binnenkant van haar handen tegen haar rok gedrukt. Aldoor hoorde ze - snel en dringend - Seele's fluisteren.... Ze treuzelde opzettelijk voor het lage buffet-kastje, knielde.... haar handen tastten of ze blind geworden was.

‘Nee,’ verwierp Truus zacht, ‘nou al weer?, dat is toch veel te erg....’

‘Als je dan eerst rust,’ soebatte hij halffluid.

Met een verschrikt gebaartje drukte ze haar hand op zijn mond. ‘St... st...’ Samen lachten ze, het klonk als een heimelijke overeenkomst.

Toen klingelde de gangbel.

‘t Swartje,’ ried Truus.

Ze luisterden naar het toedreunen van de buitendeur, naar de doffe plofjes op de trap....

Mia stooft binnen. Haar blonde kort-geknipte haar fladderde op de tocht van haar eigen rappe bewegingen. Ze lachte een beetje en hijgde.... Haar witte overhemd-blouse was wijd opengeslagen op de borst, en haar fleurig gezicht met de ronde wangen en hevig-roode lippen, was aantrekkelijk gezond.

‘Dag,’ groette ze onachtzaam in het rond met een armzwaai, ‘ik kom maar even hoor, even vragen of Truus mee mag, morgenmiddag met Piet Hendringen in de auto, Jenny en Bé Stoop gaan ook mee, en ik natuurlijk.’ Zij bleef bij de tafel staan, leunde tegen de rand, haar witte sportschoentjes waren erg bestoft, ze hield haar tennisraket onder de arm.

‘Nou nog gespeeld?’, vroeg Seele.

Hij boog zich bezorgd naar Truus toe. ‘Zou je wel? 't Lijkt me toch enorm vermoeiend zoo'n uur of wat in zoo'n veerende bak?, en als je nou weer 's kou vat....?’

Mia proestte. ‘De muggen vallen dood van de warmte.’ Ze wipte van haar hielen op de teenen. ‘Wat zegt Mevrouw Seele zèlf?’

‘Als ik me nou toch goed inpak, zeg?’, overlei Truus, kinderlijk-verlangend, ‘m'n sjaal meeneem en nergens buiten ga zitten? Je bent toch van huis, hè?,

morgenmiddag.... Maar als je er niet voor bent....?’

Ze glimlachte tegen Mia. ‘Ga even zitten zeg? Wil je geen thee?, 'n stukje noga dan?, 'n rumboon?’ Ze schoof haar de porceleinen doos met zoet toe over de tafel.

Fem zat er vergeten bij. Zij voelde zich opeens tegenover de twee lichte elegante figuurtjes, stijf en ouëlijk in haar lange zwarte rok met de groenzijden blouse.

Seele's raadplegende blik overrompelde haar. ‘Vin’ jij nou wel dat ze dat alweer doen kan....?’

Mia snoof brieschend.

Zij was nonchalant neergevallen in een crapaud, de witte beenen ver vooruit.... ‘Als ik 'n man had die zóó op me paste,’ tartte ze, ‘dan - dan verdronk ik me.’

Ze lachten alle-vier.

‘Jij 'n man,’ zei Seele afgetrokken, ‘ja, 't is waar, die kon je hebben. Hoe oud ben je nu eigenlijk Mi?’

Zij trappelde van ongeduld, duwde de klont noga als een tabakspruim achter de kiezen en stak haar handen diepweg in de zakken van het witte korte rokje. ‘Och, wat heb je er nou aan, om me te laten liegen?’

Daar hadden ze weer pret over.

Maar Truus schoof haar hand verdoken onder Seele's arm door, haar lieve bedel-blik overreedde... ‘Zeg, wat vin’ je nou....?’

Hij trok een snaaksch gezicht. ‘Je moet 't zelf maar weten,’ hield hij haar voor, ‘als je dan weer oververmoeid thuiskomt en niet slapen kunt, hè?, dan weet ik wel wie er voor opdraait.’ Hij telde het uit op zijn vingers. ‘Theezetten, in 't holst van de nacht, compressen klaarmaken, hoofdpijnpoeiers, bessenvla....’

Mia schaterde. ‘Gebeurt dat?’

‘Zoo vaak,’ snoefde Truus, ‘toen ik ziek was, heeft hij wel 's vier uur achtereen, midden in de nacht, op zijn viool voor me gespeeld, net zoo lang tot ik insliep. En vaak klopte hij winkelmenschen op om twaalf uur, om half een, als ik opeens zoo'n vreeselijk-erge trek kreeg in druiven of in gember of - of in zalm...’

Fem zat er afwezig bij te glimlachen.

Maar Mia viel van de eene lach in de andere. ‘'n Model.’ Ze trok haar rug recht, humde. ‘En wat is er nou beslist? Ja, ik heb geen tijd meer hoor, ik moet weg...’

Truus en Seele keken elkaar nog 's aan.

‘Als jij denkt dat 't gaat,’ weifelde hij.

Toen was het al beslist.

Mia sprong op. ‘Ready.’ Ze maakte een gebaar of ze een zweep liet klappen.

‘Blijf nog even.... wil je niet wat vruchten....?’, vroeg Truus haar.

Ze was al in de gang, stak haar hoofd om de deurhoek. ‘Saluut allemaal...’

‘Laat haar toch even uit,’ zei Truus gedempt, tegen Seele die zitten bleef, ze knikteen wuifde meteen.

Vrij-vlug kwam Seele overeind. ‘Datis waar ook...’

Toen de deur achter hem dichtviel, zuchtte Truus in een lach. ‘Hij kan voor anderen toch zoo schrikkelijk onhoffelijk wezen....’ Gelijktijdig zon ze op iets. ‘O, wacht 's, wat zei Mi?, hoe laat is dat morgenmiddag ook weer? Heb jij 't niet gehoord? Wil je nog even voor me vragen?’

Gedienstig slifte Fem al de kamer uit. ‘Voor anderen,’ trilde het diep in haar na, ‘ja hij was tegen Mia niet vriendelijker dan tegen haar...’

Beneden aan de trap ontmoette ze de meid.

Bet's dik-dom gezicht was hoog-rood, ze gichelde. 'Ik moet,' vertelde ze gnuiverig, 'n paar rozen halen van Meheer voor de Juffrouw, theerozen half in de knop zeit Meheer, weet u ook....? niet die witte, zeit ie, maar crême....?'

Fem liep al mee, nam de schaar van haar over. 'Doe ik wel even, ik moet toch nog 'n boodschap overbrengen van Mevrouw...'

Monter dacht ze. 'Net iets voor 'meheer', dat de meid te laten doen.'

Bijna luchtig stapte ze in de hoog-afgeschutte tuin naar de welig volle boom. Haar oogen pinkten in het scherp-witte namiddaglicht, voorzichtig zocht ze takken zonder veel knoppen uit. 'n Paar.. hoe was 'took?', halfontloken...?, zeker voor haar ceintuur...'

Een koeltje vleugde ijl langs haar heen. Zoekend keek ze op in de hoge zilverig-rose zomerlucht. Van het zwoel verlangen in haar bleef alleen een klamheid over.

'Nou zat Grômoeder onder de perenboom en breide, en de kat kuierde door 't hoge gras... 'n geluk toch maar dat ze nog 'n thuis had...'

Mijmerend liep ze terug - de keuken door, langs Bet die almaar gichelde - de gang in.

Achter de matglazen tochtdeur, die gesloten was, zag ze het vage silhouet van een man die hevig verliefd een vrouw omarmde.

Even stond ze er onthutst met donker-strakke oogen naar te kijken, toen glimlachte ze korzel. 'Och Truus natuurlijk...'

Ze kuchte opzettelijk, slofte... Toen ze de weigerende stroefknippende deur open had, bleef ze een oogenblik bedremmeld stil.

Mia stond in een achtelooze houding bij de voor-

deur en Seele leunde met zijn rug tegen de muur aan. Ze spraken verveeld-geeuwerig over kantoorbezigheden. En Truus was er niet bij.

‘Kijk,’ verward hield Fem de rozen op, ‘ik heb 't maar even gedaan voor Bet. Is 't zoo goed?’ Seele gaf ze het toegeknipte schaartje terug. ‘Daar bederf je 't dingetje mee, de stelen zijn zoo taai.’

Hij keek langs haar heen, lachte onverschilligvriendelijk met een norsch-brommerig keel-geluid, dat wat minachtends had.

‘Dat roomige,’ prees Mia, ‘en die zacht-gele hartjes hè?, allerlieftst...’

Fem hoorde het amper, ze streek over haar voorhoofd. ‘O ja,’ viel haar in, ‘Truus vraagt wanneer of dat dan is, morgen?’

‘Dat tochtje?’, Mia bevestigde de rozen op haar blouse ‘na vieren....’

Ze glimlachten leeg tegen elkaar, knikten en keerden zich af. Bezwaard liep Fem de trap op, langzaam. ‘Hoe... wat was dat nou...? Niks dan verbeelding?, als ze maar geen - geen manie kreeg, overal zag wat ze dacht. Zoo gek dit nou, en 't leek toch precies....’

Ze ademde een paar keer diep, eer ze de kamer weer binnenging.

Over de droomerige stilte van de kleine vreemde stad, ruischten vredig de boomen. De huizen lagen open in lampe-gloed, in de gloppen schulde de nacht.

Uit haar ooghoeken keek Fem naar Seele.

Hij liep sloom-bedaard naast haar voort. De platte stroochoed wat achterover geschoven, een sigaar schuin opgewipt tusschen de lippen. Aan zijn eene arm bungelde het presentje voor Grootmoeder.

‘Nou was zij,’ probeerde ze zich even in te denken, ‘zijn vrouw. Ze hadden 'n visite gemaakt, en deeën nou nog even 'n avondwandeling voor ze naar bed gingen. Dit straatje uit, dan stonden ze voor hun huis. Hij zou zoo meteen de sleutel uit zijn zak halen en aanhalig glimlachen naar haar....’

Ze schokte op, of ze wakker werd.

‘Waarom,’ polste hij ineens, ‘wou je per se niet blijven, hè?, Juffertje Eigenwijs?, krijg je genoeg van ons? Zeg 't maar eerlijk?’

Schuw-ontkennendlachtezenaarhem - en schrok, haar antwoord leek in haar binnenste aan scherven uiteen te vallen. Het gele schijnsel van een lantaarn omvatte even zijn gezicht, toen - een oogenblik - was het of een vreemde haar aankeek, zag ze oogen die zij niet kende.

De schemer verborg het dadelijk weer.

‘Verbeelding,’ tobde ze, ‘alles verbeelding.’ Haar hart klopte hoog en zwaar in haar borst.

Zij sloegen een straathoek om en staken dwars een plein over, in de verte, lag als een kaartenhuis met gele venstergaatjes, het station.

Seele's arm beroerde haar, bij toeval. ‘Ik denk wel 's over je,’ bekende hij, zijn stem verzachtte, ‘je ben erg gesloten, maar je kijkt altemet zoo melancholiek, en vanmiddag, je zei zoo iets.... Heb je... je hebt natuurlijk wel 's wat - wat beroerds gehad zeker?, daarginds?, of nog?, 'n geschiedenis...?’

Het bloed schoot tintelend naar haar hoofd. Ze hoorde alleen het gedempte in zijn praten.

‘'n Geschiedenis?,’ herhaalde ze werktuigelijk. Ze zuchtte en het verlichtte haar niet.

De huizen weken terug en de boomen: ze leek in een dof-zilveren leegte te loopen en praatte met een

droom-stem, mompelend. ‘Och ja - och wie had dat niet...?’

‘Getrouwd?’, giste hij heel stil.

Ze huiverde er van en kneep in haar handen. ‘Waarom dat...?’

Hij schokte of iemand hem stompte. ‘Ik dacht... ik... ik geloof 't toch wel, anders zou je natuurlijk met hem...’ Hij verstoorde dat zelf, kuchte achter de hand. ‘Is 't nog...?’

Zijn belangstelling verblufte haar. ‘Was dit ooit...? Was 't eerder...?’

‘Nee,’ bedacht ze moeilijk, ‘t is uit.’

Hij bracht haar, met een gebaar of hij streelde langs satijn, op een zijwegje, dat afboog naar een klein plantsoen.

‘Met Grômoeder,’ smoezelde hij goedig, ‘kan je niet zoo praten.’

Ze droeg de stilte als een vracht.

‘Dus uit?’, vorschte hij haast fluisterend door, ‘en was je lang met hem, en...?’

Zij knikte maar, haar gedachten tolden....

Zijn adem blies in haar oor. ‘Intiem...?’

Daar schrok ze weer van op. Het was of hij haar krieuwelde. Ze lachte zenuwachtig-onderdrukt en alles in haar leek te schitteren. ‘Ze droomde dit toch niet?, ze droomde toch niet weer, dit was nou echt, dit viel nou voor....’

‘Wel nee,’ ontkende ze, ‘wel nee, niet erg, 'n beetje.’

Hij schokte weer. Zijn gezicht bleef onzichtbaar. ‘Dus toch wel iets....?’

Verbazing overheerschte alles in haar. ‘Dit vroeg hij haar, hij - haar....?’

‘Wel iets,’ beaamde ze als een echo.

Ze voelde de lengte en de kracht van zijn lichaam, en kreeg er een donker verlangen bij.

‘Tob je er nu over?’ onderzocht hij, ‘dat je toen te - te ver gegaan bent?’

‘Te ver?’ sufte ze, ‘te vèr....?’ Wezenloos tuurde ze op een drabbig-dof binnenwater neer. ‘Nee niet te ver....’

Zwaar en diep hoorde ze zijn adem.

‘Dus....?’ hij fluisterde en het was haast onverstaanbaar. ‘Nog 'n meisje?’ ving ze op.

Ze knikte in een stijgende bevreemding. ‘Och kom, dit was niet werkelijk....’

‘Natuurlijk,’ zei ze overluid om haar stem te hooren.

De avond was zoo ijl. De dingen stonden grillig als koortsgedachten in de heete schemer.

Seele lachte zonder geluid. ‘O,’ zuchte hij, ‘o, ja dan....’ En even greep hij pijnlijk-krachtig haar hand. ‘Je moet maar veel bij ons komen,’ noodde hij hartelijk, ‘veel....’

Fem knikte enkel.

Beduusd dacht ze even later: ‘Ik - ik had wat moeten zeggen.... Er was iets dat - dat ging voorbij.... iets?, wat dan?, wat denk je toch....’

Langzaam liepen ze op het station toe.

‘Truus en ik,’ vroeg hij, toen ze onder de mensen waren, ‘hebben 't wel goed samen, hè?’

Het vlijmde als een ontgoocheling.

‘O ja,’ zei ze mat, ‘ja jullie....’ Ze keek op in verbazing.

Bij het koude witte licht van de lampen kreeg alles een hard en nuchter voorkomen, ook Seele's gezicht.

Hij nam aan het loket een kaartje voor haar, en maakte een praatje met de man van de contrôle.

Zijn oogen zagen haar voorbij. Hij groette bekenden en volgde die met de blik. Haar gaf hij - aan de trein - maar een slappe handdruk.

‘De bezies,’ grapte hij nog, ‘en de cake van moeder-de-vrouw.’

Uit het raampje keek ze sloom-verwonderd op hem neer. ‘Was alles nou weer uit van pas? Zou hij niet even kijken nog, en dan iets zeggen dat herinnerde.... 'nWoord kon als 'n doosje wezen, gewoon van buiten maar dan van binnen lag 'n schitterding te fonkelen.’

Doch Seele speurde alle kanten uit, behalve de hare, hij praatte op een gebelgde toon. ‘Truus was braaf-moe, diepe kringen onder haar oogen, ze zou nou misschien wel in slaap gevallen zijn.’

‘Ja,’ moest ze toegeven, ‘allicht. Jij bent zelf ook nogal druk.’

Hij sloeg er geen acht op, stak van haar afgewend, opnieuw een sigaar aan, en blies als een booze kat, tegen het halsstarrige lucifersvlammetje.

‘Is er nou wat?’, dacht Fem beteuterd, ‘ik - ik weet toch van niks.’

‘Zeg Truus nog 's gedag van me’, verzocht ze stil.

‘Tja,’ zei hij leeg. Hij zag iets in de verte dat hem bezighield, zijn rechterbeen liet hij mal wiebelen in de bibberende broekspijp.

Maar toen de trein in beweging kwam en wegreed, zocht zijn glimlach haar weer. Hij riep iets dat ze niet verstond, maar toch wel hartelijk klonk. En met een rekkende arm stak hij zijn strooehoed in de hoogte.

‘Boy... boy...’, fluisterde ze als Truus. En ze wapperde met haar zakdoek, tot alles donker werd, toen zakte ze verward en moe terug op de bank in de leege lichte coupé.

‘Hoe kwam hij nou ineens zoo...?, en daarvoor dat gesprek, was dat gewoon....?, er was toch iets, of dacht zij zoo omdat ze niks gewend was....? En dat kribbige dan nou?, of - of hoorde dat... dat allemaal bij haar rare manie?’

Zij tuurde aanhoudend het donker in dat - als met blinkende spelde-puntjes - doorspikkeld was van verre lichtjes. Een uitweg vond ze niet en haar gedachten dwarrelden als narren om een spil. ‘Als je toch maar 's voor één dag Truus wezen kon, en alles hebben kon, wat Truus had, niet één keer zou ze hem weren, of st... st... fluisteren, maar altoos weer bereid wezen...’ Ze kreunde er van.

Er leken diep-gekleurde intieme prentjes uit een vouwboek voorbij haar strakke oogen te trekken. Ze zag zichzelf er op en Seele... altijd weer zich-zelf en Seele...

Zij bogen samen over het huishoudboek, zijn arm lag zwaar en warm om haar heen, hij drukte zijn kin in haar kuif en frutselde aan een lintstrik op haar heup, zij stoeide met hem achter de dichte deur, zóó zwoel en wild, dat zij er zelf van kleuren moest. In zijn arm liep ze de trap op en lang-uit lei hij haar neer op de canapé, zijn handen begeerden, zijn lippen ook.... ‘Als je eerst rust....’

De trein stond schokkend stil, met een gierende knars, de schor geschreeuwde naam van het stadje klonk, als een verijlende echo, de wagens langs.

Het bracht haar tot zich zelf.

Ze keek bedremmeld om zich heen en wreef haar oogen rood. ‘Zoo'n dag,’ ze rilde, ‘die - die vergiftigt...’

De stad was heet en zwart, de gedoofde huizen leken gekeerde domino-steenen, en de moede zomerzee ademde als een slapende.

‘Nou is 't benauwd,’ dacht Fem, ‘alleen.’ Ze kneep haar lippen in. ‘Grômoeder woonde wel erg afgezonderd, niet een uit de trein moest die kant uit.’

Of ze het koud had, trok ze het hoofd in de schouders, en ze praatte in zich zelf. ‘Hier heb je nog 's op 'n middag - 'n middag, dat was gek, die kon naar zand en wind en leegte smaken in je herinnering - 'n scherp dingetje in je oog gekregen. Wat stak dat, als je je tranen inhield, voelde 't soms net zoo. En daar in de Zoutmanssteeg hadden Riek en zij nog 's zwavelstokken lopen snoepen, op 'n avond... God - Riek, dat die nou al getrouwd was, òch...! 'n Half pond zwavelstokken wel, lekker waren die, zoo bros met 'n kruimelig dekje van bruine suiker er op... Bij de pomp op 't plein vond ze ook nog 's 'n parelmoeren knoop, net 'n roos, allemaal schubben op elkaar, ros en groen en zilver, die lag nog op de bodem van haar naaikist...’ Ze bleef steken in een schrik.

Er kwam - met langzame wandelstap - een man-als-een-reus op haar af uit het donker. Zijn neus glom rood en rond als een bezie boven het smeullichtje van zijn sigaar, en zijn oogen glinsterden als geslepen git.

Het was Sweers.

‘Nou, dat is... dat is...’, hij palmde zijn lange sigaar wat in, en kauwde er op of het roggebrood was, ‘geen toeval...’

Hij liep met haar terug, zijn adem stonk naar drank en hij zweette.

Ze week wat uit. ‘Hè?’, vroeg ze kort. Dan schrok

ze heftiger. ‘Zou er wat thuis...?, kon Grômoeder...?’

Maar de man naast haar grinnikte. Hij maakte een gebaar of hij haar aan wou stooten met de elleboog, ‘k Ben ook geen uitgekookte garnaal.’

‘Hè?’, vroeg ze weer. Ze tuurde...

De nacht overwalmde zijn gezicht als met roet.

‘Vanochtend,’ lei hij duister uit, ‘zag ik je gaan.’ Het grint knapperde onder zijn breizelende stappen, als boonen in een koffiemolen, zijn adem leek de lucht te slobberen. ‘En deuze trein... deuze trein, dat dach'-k wel...’

‘Je zag me gaan?’, herhaalde ze, ‘nou...?’

De lach knakte zijn rug. ‘Nóu - nóu! 'n Jongetje en 'n meisie die hooren bij elkaar en ik ben zoo niet of - of ik wil ook wel 's... wel 's 'n gekheidje.’ Hij maakte een slorpemd zuig-geluid en grinnikte achter zijn tanden.

‘Vrijen,’ zei hij guls opeens.

Haar mond leek in het zwart te bijten.

Ze zei niets.

Het was of God haar hoonde.

Haar gedachten krinkelden als slangen, ze keek schimpemd omhoog en haar nijldige oogen liepen over van tranen.

De man naast haar praatte gnuiverig over nietoorbare dingen. Zijn lach schoot als een hoornsignaal de nacht in....

Fem luisterde verdoofd en stomp. ‘Nemen wat er nog komt, had ze 's gedacht....’

Plotseling zag ze, breed en geel, het verlichte venster van Grootmoeder's huis. Ze stapte vlugger aan, liep het smalle klinkerpad op, ontsloot het hek, en klapte het driftig-vlug achter zich toe.

In de glans van het raam zag ze als een verduisterde maan, dof en bol, het gezicht van Sweers aan de andere kant.

Hij greep verbluft de pijlers beet. 'Nou?'

Haar voeten raspten over de kiezels. 'Nee,' zei ze tergend-onverschillig, 'nee.' Opzettelijk geeuwde ze.

Hij gluurde met oogen als zuurballen. 'Wou je... wou je dan altijd zoo... zóó...?', nooit 'n man ân je... nooit 'n gekheidje...?'

Het schokte in haar borst of ze heimelijk schaterde of - weende. 'N-ja,' brak ze af, 'g'navend Sweers.' Haar eigen stem was het niet. Ze knikte met een wezenlooze glimlach en keek hoonend omhoog 'Nee, ik zal wel niet meer bidden...'

Haar hart bonsde van pijn er bij.

'Kon 'n mensch,' vroeg ze zich af, 'zoo niet in één oogenblik tijds z'n ziel verdoen?'

Haar hand al aan de ijzeren deurklink, dacht ze nog: 'Die letter van 't duivelsnaaigaren is toch wel bewaarheid....'

- Maar in de kamer praatte ze enkel over Seele.

Grootmoeder's appeltjes-gezicht glom er van op, en haar brilleglazen glinsterden als twee pas-gezeemde venstertjes.

De deuren waren veilig gesloten, en de lamp brandde helder. Op een punt van de tafel, stond als een zoet-geurende bouquet, het mandje met de roode vruchten.

Fem haalde - onder het praten door - een aarden potje met bloemen naar zich toe, en nam er telkens speelsch een roos uit, een viool, een takje kamperfoelie, en rook er aan. 'Zoo'n geur hing in 't eetkamertje, en zoo iets in dat knus appartementje waar hij schreef, en dit in de slaapkamer...'

Haar bloes en rok had ze neergegoid op de rug van een stoel, peinzend wreef ze over haar magerwitte armen, en tastte langs haar gezicht dat knokkelig voelde en heet. ‘Waar was hij nou....?, wat zou hij doen, boy....?’

Ze dronk water en melk door elkaar, maar schoof het klaargezette brood van zich af.

‘t Is 'n sprookie Grômoeder, dáár...’ Met de star-verzonken blik van een geschilderde heilige tuurde ze in de hooge olievlam. ‘Geen oog voor 'n ander, geen oogenblik....’

De oude vrouw knikte. ‘Ja, ja,’ zei ze op een droomerige toon of ze wat bekends hoorde vertellen, ‘ja, ja...’ Ze draaide haar dunne trouwring om en om.

Maar heftig of ze iets tegenspreken moest, zei Fem: ‘Nee, zoo is 't nergens ooit geweest, zoo was 't nooit bij iemand... 't Is.... 't is te dwaas om van te spreken eigenlijk: maar hij voert haar als 'n kloek, stukje voor stukje, hij draagt haar als 'n kind door 't huis.... of zij zoo licht is, of hij zoo sterk, dat weet ik niet.... Hij ziet 't eerst de rooie randjes om haar oogen als hij rookt, hij merkt dâlijk de tocht bij 'n open raam....’

‘Ja-ja,’ knikte Grootmoeder weer, ‘ja-ja....’

Iets dat verdoezelde in de jaren, leek haar weer helder voor de geest te komen. In haar oogen dook de weerschijn van haar blijde heugenis als het heilig-stille licht van kerke-kaarsen.... Haar glimlach werd jong.

‘Zóó,’ ontviel haar ‘was Grôvader. Streng voor anderen en voor mij.... voor mij....’ Ze glimlachte en haar oud gezicht vervroomde. Ze droomde weg in lang-voorbij jaren.

Maar Fem pufte spottig met haar droge heete lippen, en de kin op de ineengevlochten vingers,

keek ze donker-vijandig onder haar gekreukelde brauwen uit.

Ze dacht. 'En Grômoeder kon 't dan nog verwonderen als ze stil bij zoo'n gezegde werd.'

Expres om de oude vrouw te storen, begon ze over haar ontmoeting op de weg. 'O ja, en Sweers, die vroeg me ten huwelijk, zoo pas....'

Grootmoeder zakte voorover. 'Wat? Wat nou? Sweers? Vroeg hij je?, wat zei-die....?'

Ze trachtte het na te gaan. Het riep de vage echo aan wat liederlijks op. Ze kleurde, haar mond brak open, of haar een zure smaak oprispte. 'Nou ja, och, 'n boel, dat weet ik zoo niet meer....'

't Is niks gedaan, niks....', Grootmoeder wreef over haar knieën, 'niks, z'n vader was 'n lap van 't zuiverste water, z'n moeder....'

Fem hoorde het al niet meer. Ze tuurde bezijen de koperen lamp naar het fluweelig-donkere stilleven boven de groene spiegel, en ze bracht zich Seele's stem te binnen, en de opslag van zijn oogen, zijn lach en zijn fluister. 'Als je eerst rust....?'

Zenuwachtig rekte ze zich, trillend in haar rug.

'Wat hoopte ze toch?, 'n man die zoo in z'n vrouw opging.... Ja och, nou ja, die letter van 't onkruid sloeg die enkel op Sweers....?'

Ze kreeg het warm, maakte een knoop los van het linnen onderlijfje, en trok de spelden uit haar vlechten. Achter haar zwaar, donker haar glimlachte ze met nerveus gespannen mond en vochtige oogen.

VIII

Fem spreidde de diepe plooiën van het overgordijn als een waaier uit-een achter haar rug.

Er viel een diep-paarse schemer van over Truus' flets gezichtje, en Seele's breede witte handen op de stoelrug leken plotseling in glacé's te steken.

Aan de wand, keek een deftige oude-mans-kop, spottig-hautain op hen neer: dat was een portret van Oom Jacob....

Zij stonden met hun drieën in het hoekje waar de wieg zou komen, schuin naast de piano, onder het albasten lampje.

'n Witte?', zei Fem, 'zoo, dat is mooi.' Ze wiebelde op haar voeten of ze dansen wou. Zoo zag ze het Mia Swart doen. Ze dacht: 'Hoe zou ik lijken in m'n beige japon tegen dat warme paars....? Haast ondenkbaar dat nou vlak achter je de kouë witte straat was, met de hompen sneeuw en de kil heldere lucht....' Ze luisterde naar Truus' praten, als naar het prevelen van de wind.

Haar oogen gingen onderzoekend rond en knipperden nerveus. 'Wat toch? Wat was er nou toch....? Je voelde 't vlak om je heen, 't andere, en onderscheiden kon je 't niet, net als 'n te zwakke reuk die wat bekends had, je snoof.... wat was 't toch? Nee toe - nee hou er nou van op, als je maar niet - maar niet gek werd....'

Even kneep ze haar oogen stijf toe. 't Is gewoon,' drong ze zich zenuwachtig op, 'alles is gewoon.'

Toen lette ze weer op Seele.

Hij tuurde voor zich uit of hij luisterde, en ademde door zijn mond als in spanning.

‘Mannie.... vent zeg jij nou 's....,’ al-babbelend stak Truus haar hand door zijn arm. Maar haar vraag moest ze herhalen.

‘O ja,’ hij wreef over zijn achterhoofd ‘nou gaan we eerst 's kijken naar 't beslag hè?, of 't gerezen is - niet? En dan bakken....’ Glimlachend zag hij op haar neer. Ze drukte zich tegen hem aan, rekte zich.

Speelsch blies hij de korte haartjes op van haar slapen, en duwde omzichtig een haarspeld terug in haar losse wrong.

‘De steeg,’ vertelde hij meteen, ‘ligt vol scherven van de afgewaaide dakpannen. Verschuur wacht altijd veel te lang met 't sturen van 'n metselaar. Gerechte hemel, als je vierhonderd en vijfenzeventig gulden verwoonde, kon dat er toch wel van overschieten, nou vannacht ook als 't weer begon te waaien, dan ging 't heele dak....’

Fem neuriede als een bromvlieg. ‘Nou was 't vlakbij, dat vreemde, en je wist 't haast.... háast....’ Ze schoof het gordijn opzij, en keek pinkend uit in de blanke straat.

De trapgevels hadden bol-witte kussens van sneeuw, en op de spiegelende weg duwde de groente-vrouw moeizaam een vol-gestuwd sleetje met roode kool voort, in een bakkerij stalde een man met een krappe tuitmuts op, dikke taai-taaien vrijers en vrijsters uit.

Een oogenblik was het Fem of ze de zoete koekreuk inademde. ‘December rook gezellig... December rook naar - naar verwachting....’, het brak meteen weer in haar tersluiksche aandacht voor Seele's stem. ‘Hij praatte over dakpannen, maar hij dacht.... ja wat.... aan iets heel anders, en hij keek

van terzij naar haar, och nee - wel nee.....' Ze had wel luidkeels kunnen zingen. 'Mormel,' schimpte ze, 'mòrmel.'

Meteen hoorde ze Truus uitleg geven over het baksel. 'Oranjewater is er in en kaneel en - en 'n ons sun-maid-rozijnen....'

Hij wreef mal over zijn maag. 'Zoo-oo, maar - ik help,' zorgvuldig, met de spits van zijn nagel, haalde hij een los wenkbrauwhaartje bij haar oog weg en knikte. 'Natuurlijk, en jij mag er bij zitten te kijken of 't goed gaat....'

Truus lachte over haar schouder heen naar Fem. 'Dat meent hij.' Haar blik vroeg: 'Vin'-je hem geen schat?' Ze vouwde haar handen aanhalig om zijn nek in-een. 'Haal dan eerst nog wat hulst-metbessen bij Kuipersen, en groote flikken met muisjes bij Mertels en....', ze fluisterde.

Maar Seele deed of hij het niet verstond, hij duwde haar zacht wat terug. 'Dat mag niet in gezelschap....'

Fem lachte, ze tipte met de neuzen van haar schoenen op de gele bloemen van het donker-paarse kleed, deed telkens - van het eene bouquet naar het andere - een gestrekte stap. 'Mi Swart liep altijd zoo heen en weer als ze iets beredeneerde.... nou niet zoo leuk dat die ook op de poffertjes af kwam, maar 't bakken dat hadden ze toch nog met z'n drieën....'

Ze stond verwonderd stil, Seele liep zonder schermutseling - met een vluchtige groet - naar de deur. 'Ik ben zoo terug....'

Afgetrokken bleef ze turen naar een portret van Tante Lien op de schoorsteen. 'Kon je nou zeggen, minder innig? Welnee, welnee, dat kon je niet. Hij was haast droefgeestig têrhartig. Iemand die van te voren wist, dat hij vroeg zou sterven, die zou mis-

schien zoo....' Ze lachte innerlijk. 'Och, zoo'n blakende boy, als Wim Seele....'

Truus omvatte haar schouders ineens. 'Wat sta je naar me Moedertje te kijken....?, leuk dat kroezige haar, hè?, dat heb ik ook...., zeg, ik ben maar blij dat 't nou al zoo opschiet met me, nog vier maanden, en dan is 't heelemaal volmaakt....'

Fem knikte. 'O ja-ja, dat geloof ik.' Ze durfde er haar niet bij aan te zien. 'Volmaakt....? Had zij dan 'n zintuig meer? Of was er toch werkelijk niks? Je zou er gek van worden....'

Truus troonde haar mee naar de porceleinkast. 'Moet je 's zien wat ik nou pas weer van Wim gekregen heb: 'n zilveren druivenschaar, zoo'n mooie, voel 's wat 'n zware, is 't geen snoes?, en dan deze bloemenschaal van kristal, schitterend, hè?, en uit Amsterdam heeft hij 'n reuzefijn parfum voor me meegebracht, van Lubin, dat heb ik nog niet aangebroken....'

'Gô,' zei Fem.

Ze overlei: 'Dus geldgebrek ook niet, nee - dacht ze wel. Als je jezelf afvroeg: heeft hij wat zorgelijks in zijn gezicht?, dan moest je nee zeggen, of tenminste.... welnee, zorg, absoluut niet.' Ze neuriede weer, een dun heesch klankje was het maar. 'Truus, wat pronkte die met z'n liefde, bij al die dingen, of ze evengoed zelf niet zag, hoe 't was met hen, dat hij haar op de handen droeg.... En toch - nou was er iets... iets....'

Ze haalde gedrukt adem en keek schuw-bevreesd opzij, alsof het onverklaarbare dat ze voelde en niet vatten kon, als een zichtbaar wezen achter haar stond.

'Op 'n gegeven oogenblik,' schoof het bang door

haar heen, ‘zal 't ineens voor je staan.... of langs je heen varen als 'n bliksem.’ Ze probeerde er zichzelf om uit te lachen. ‘Och, zoo'n onzin....’

‘De vorige keer,’ zocht ze dan weer, ‘dat was voor 'n maand... had je 't toen ook?, dat gevoel...?’ Moeizaam peinsde ze er op na, trok rimpels in haar voorhoofd. ‘Ja, nu en dan misschien.... och, je ontgaf 't je dan ook weer. Maar wáárdoor droomde ze al heviger van hem?, dat móest toch wezen door iets dat hij deed of niet deed.... god - nou leek 't of ze 't bijna raadde....’

Speurend keek ze over Truus heen, de kamer in, het was of achter en over alle dingen een verborgen wetenschap hing: de klok met zijn horens van koper, de witte beker met de happende vogel, de dof-roode lampe-kap.... alles scheen meer te weten dan zij zelf, en onder starre onbewogenheid een ontstellende waarheid te verbergen....

‘En hij is zoo voorzichtig met me,’ hoorde ze Truus beweren, ‘nou met 't bakken bijvoorbeeld, wie zou 't doen? welke man?, en zoo is 't met alles: hij ontziet me....’

‘Gô,’ zei Fem weer. Ze maakte een gevolgtrekking. ‘Dan is 't dát: 't moet wel, 't was - 't was schijnbaar anders, dáárdoor....’ Dat bevredigde haar niet. Ze zag opeens in, dat het gejaagd-benauwde gissen haar liever was, omdat het haar een duistere verwachting gaf.

‘t Viel me op,’ gaf ze dan toch nog toe.

‘Natuurlijk.’ Truus rekte haar zwellend lijf en geeuwde. ‘Kom, nou gaan we.’ Ze liep voor haar uit, de trap af....

In de keuken hing een reuk van kaneel en loog. Het gasfornuis brandde en de blikken waterketel

zong, tintelend weerkaatste de blauwe gasvlam zich in de blanke tegelwand.

Bet borg het bontgeblokte eetservies in de glazenkast en droeg het mandje met zilver naar binnen: ze hadden vroeg gemiddagmaald die dag.

De meid gichelde uit gewoonte. ‘Zoo vroeg ben ik 't bij m'n Moeder ook gewend....’

‘Meneer,’ vertelde Truus haar, ‘gaat meebakken, met 'n keukenschort voor,’ ze keurde de inhoud van een dubbel georden pot en pikte de blinkende poffertjespan van de muur, ‘wat zeg je daarvan?’

Bet gichelde harder: zij had haar vrije avond. ‘En Juffrouw Swart, die ook?’

‘Wel nee, schaaap,’ spotte Truus, ‘Juffrouw Swart, die komt ze alleen maar opeten.’ Ze goot gesmolten boter in een kom, en lei er het dikke penseel dwars overheen.

Bet lachte breed. Haar bolle neus begon te glimmen. ‘Schááp,’ praatten haar dikke lippen na - zonder geluid... Haar kleine, diep-in-het-vleeschjegroeide oogen gloeiden van een stiekeme jolijt, knipoogend keek ze naar Fem.

Als een flits schoot het toen door haar heen. ‘Bet weet iets, god - maar wat kán ze weten?, wat dringt er tot in de keuken door....?’

Ze ging voor het raam staan, en veegde een kijkgaatje in de wasem van de ruit, tuurde de verwinterde tuin in. Er hipten hongerige musschen op de heining, die loerden naar de kruimels in de vensterbank, maar durfden niet naderbij te komen, en tjlpten opstandig.

‘Zoo verging 't menigeen,’ filosofeerde Fem, ‘bang voor 't gevaar en wel hongerig....’

Achter haar in de daggig-grauwe keuken, werd

de lamp al aangestoken. Truus dribbelde kinderlijkdruk af en aan....

In de opengewreven ruit zag Fem vaag de omtrek van haar hoofd, de witte sierkam boven de dikke haarwring, en de flonkerende speld op haar eenvoudige japon.

Dicht achter haar langs glimpte ook telkens een stukje-gezicht van Bet, de hobbelige kin, de ginnegappende oogen. ‘Had ze niet altijd zoogegicheld?, 't was toch eigenlijk redeloos om daar wat van te denken....’

De geschuurde pannen werden hardhandig weggezet in het lage kastje, de deksels rolden als hoepeltjes over de planken. Het deurtje ging toe met een meppende knie-druk. Dan viel onverwachts een stilte. Bet draaide en kuchelde, haar goed ritselde. ‘Mooie avond,’ zei ze, ‘sterretjes.... Er komme sterretjes...’

Fem knikte. ‘Moet ik nou 'n praatje beginnen?’, overwoog ze, ‘zinspelen....? Och, kòn je dat, en dan in zoo'n kort tijdsbestek? Truus holde als een speelsche poes heen en weer, en was 't ook niet min.... om zóó....’

‘N'avend Juffrouw,’ mompelde Bet.

‘Dag,’ zei ze wat afwezig.

Even was ze alleen.

De musschen dansten sneeuw van de Theeroos en de wind ging donker-zingend langs het raam. Een denneboompje had spitse ijzelknoppen, die gloeiden in de lamp als Kerstboomlichtjes.

Fem glimlachte onbewust. ‘Wat 'n fijne dingen allemaal, 't bakken van de bollebuisjes, de knapperende sneeuw buiten, de hulst op de witte tafel zoo meteen, en dan 't praten-er-bij, en 't lachen en 't

luisteren. Verleden jaar met Sinterklaas - wat kon er toch 'n hoop gebeuren in 'n jaar - toen stuurde Reuvers nog dat suikeren poppetje - nou was hij al getrouwd. Riek was er toen nog jaloersch op geweest - nou had zij al haar kind....' Ze beet op haar tong van schrik. In het spiegelende stukje glas zag ze opeens, over de gele boog van haar schouders een paar starende oogen. Ze rukte zich om en keek in Seele's gnuiverig gezicht. Haar hart bonsde. 'Kan jij zoo geniepig doen?', ouëlijk schudde ze haar hoofd.

Hij leek het niet eens te hooren, boog hoofsch, en lispte met de hand op het hart....

'Meisje, kijk, kijk, kijk, kijk nu toch eens in mijn oogen,

Gij ziet uw beeld daarin van glans omtogen,

Kijk eens goed daarin,
Dierbre zielsvriendin,
Ziet ge uw beeld daar staan?
Nooit gaat 't daar vandaan....'

Fem werd rood tot in haar voorhoofd. 'God, boy....', poogde ze te remmen, 'dat is....'

Hij fluisterde er al weer zoet-nadrukkelijk door heen - maar bleef bij na steken waar hij wijzigde....

'Meisje, gij, gij, gij, gij moet mij - uw liefde geven, Want anders heb ik niets meer aan mijn leven.

Geeft ge - u niet,
Dan heb ik steeds verdriet,
Dan loop ik op een draf,
Naar het stille graf....'

Dof zonk zijn stem in, streelend-verliefd zag hij op.

'Boy... boy...', wou ze nog waarschuwen, alles verdoezelde voor haar heete oogen, ze ademde diep.

Meteen veerde hij alweer op. 'Ja, zeg, we zullen 's gauw met 't bakken beginnen,' bestierde hij zake-

lijk, 'ik heb Trudi kamerarrest gegeven, die was nou al dood-op....'

Ze knikte verward. 'Had ze flauw gedaan....?, zich aangesteld? Had hij wat gemerkt?' Beverig schoof ze de kom met boter naar hem toe, zette de pan te vuur.

'Truus,' merkte ze kribbigop, 'verdoethaarkracht vaak onnoodig, ze vliegt van 't een naar 't ander en niks komt uit haar handen, alleen al voor 't koffiezetten, wat 'n omslag....'

'Ja, och, haar jeugd,' Seele sloot de binnendeur om de baklucht te weren in huis, 'je moet niet vergeten, jij en ik zijn ongeveer tien jaar ouër....'

Haar ergernis brak op een ingeving. 'Hij bedoelde misschien dat hij en zij beter bij elkaar gepast zouën hebben....' Koddig trok ze haar brauwen op. 'Jeugd, daar kan ook maar alles op door, hè?' Ze dacht: 'Nou wordt 't gesprek toch weer net, in je gevoel, 'n stijgende weg, en zij tweeën de wandelaars, die naar 'n - op 'n onzeker doel afgingen.'

'Alles?,' hij hanteerde het penseel met komische gratie, hield het hoofd schuin, 'niet bepaald, wèl veel..'

Ongeduldig stond ze naar hem te kijken. 'Toe gauw wat,' drong ze bazig, 'je doet of je 'n - 'n unstschilder bent.' Handig lepelde ze het beslag in de ronde glimmende pankuilen.

Het knisterde gezellig, een smakelijke braadreuk sloeg op, geïnteresseerd voorovergebogen letten ze op de grappige gaatjes die in het lillende baksel vielen.

Hun knieën werden heet er bij, en over hun handen lei de ronde vlam een gele licht-band.

'Ik zie ons later nog 's in 'n olieballen-spel op de kermis,' complimenteerde Seele, toen ze de eerste zeven poffers, mooi lichtbruin in de dekschaal pikte.

Hij smeerde ijverig, zijn handen gingen jolig te keer met de kwast.

Tersluiks keek ze naar zijn vlugge witte vingers, op zijn polsen veerden fijne tintelende haartjes omhoog. ‘Was er toch niet wat anders aan hem?’

Half-machinaal schepte ze de pan weer vol.

De stilte, hun schaduwen op de muur, het onderschepte lamplicht, alles had iets geheimzinnigs. Het koperen gereedschap op de schoorsteenrand leek van verwachting te glimmen....

Seele kuchte. ‘Vin’ jij,’ vroeg hij onderdrukt, ‘háár wel flink?, flink genoeg om - om er doorheen te komen, zeg?’ Zijn stem werd heesch. ‘Wat dunkt je?’

Zij stonden vlak naast elkaar, voor het fornuis, de spits van zijn elleboog beroerde haar....

Ze lette er steelsch op, en teutte om tijd te winnen. ‘Flink genoeg?’ Chagrijnig glipte het door haar heen. ‘Zie je wel dat alles gewoon is?’

Och,’ poogde ze argeloos te zeggen, ‘Truus wordt ontzien....’

Hij knikte in een schuwe oolijkheid. ‘Daar durf ik amen op te zeggen.’

Ze liet er haast de poffers bij aanbranden. ‘Daar was 't toch weer,’ schrok ze op, ‘t - 't vreemde...’, ze fronste zenuwachtig. ‘We kunnen,’ probeerde ze er overheen te praten, ‘ook wel 's omruilen, als je dat liever hebt: jij vullenen ik boteren?’

‘Nou - nee maar,’ bedacht hij zorgelijk, ‘ik hou me liever bij de boter.’

Ze keken naar elkaar. Het strakke in hun gezicht ontspande in een glimlach.

Toen zag ze ook het sterk-tintelende in zijn oogen. Hij neuriede en trappelde met zijn voeten de maat

er bij: 't Gaat fraai! zei Pierlala, sa, sa! 't Gaat fraai! zei Pierlala.'

'Wat ben jij monter thuisgekomen?', viel haar op.

Seele pinkte nerveus. 'Meen je 't?', lachte hij. Het leek hem toch te hinderen. 'Was ik dan zóó naargeestig voor ik wegging?' Plagerig neuriede hij al weer: 'C'est bon! zei Pierlala, sa sa! C'est bon! zei Pierlala.' - 'Ik ga me meer in acht nemen,' verzekerde hij, dan quasi-zwaarwichtig, 'wie weet wat voor geheimen jij nog ontdekt! Je zit toch de heele dag al zoo sfinxachtig te kijken. Net of je alsmaar aan 't raadseltjes oplossen bent....'

Daar schrok ze van.

'Gut,' zei ze met een diepe adem, 'hoe dat...?'

Hij lachte al weer. 'Ja, hoe dát!' Luchtig tikte hij haar op de arm. 'n Raadseltje ben je zelf ook, soms argeloos als 'n meisje van zestien en dan weer geraffineerd als 'n vrouw van veertig....'

'Och wel nee! Ik...?', ze schudde heftig-ontkennend het hoofd, 'geen van beiden....' Maar ze kleurde toch fel. En ze dacht: 'Nou heb je dat gevoel weer van die stijgende weg....'

't Bakt toch vlug op, hè?', trachtte ze dan nog af te leiden, 'maar wat heet zeg?, word jij ook zoo heet?'

'En of,' lachend liep hij achter haar langs, stiet het tuimelraam open en liet het lancastergordijn afrollen.

Die duvelsche Bet,' mokte hij zonder wrok, 'diende daar toch voor te zorgen?' Zijn schaduw streek grillig over de muur.

Van terzij keek ze er naar. 'Wat was er nou vlakbij?, 'n avontuur?, 'n - 'n gevaar....?' Ze huiverde.

Maar toen hij - abstract turend - weer naast

haar stond, lachte ze minachtend in haar binnenst.

‘Je tòbt weer,’ concludeerde hij, ‘niet...?’

Het was of er lood in haar oogleden zakte. ‘Och - 'n gedenkdag,’ ze knikte schuw, ‘je hebt van die datums...’

Dat maakte hem nieuwsgierig. ‘Dus toch?’, hij fluisterde, ‘èrg naar?’ Met het puntje van zijn tong streek hij langs zijn lippen of hij wat lekkers geproefd had. ‘Je zou - je zou me ook altijd nog 's je geschiedenis vertellen, hè?’

‘Ja,’ zei ze benauwd. Ze dacht: ‘Hoe had ik 't begin ook al weer...? En wat liet ik hem wezen?, 'n notarisklerk of - of 'n ambtenaar bij de posterijen?, ja dât maar...’

De gloed trok dieper door in zijn oogen. ‘Ben ik erg lastig?’

‘Nee,’ haar handen schokten over de pan, zijn stem leek haar aan te raken, bloo keek ze van hem weg. ‘Och, er is zooveel, ik - ik heb zooveel meegemaakt daar... Maar vandaag voor - voor twee jaar - weet je nog hoe streng de winter begon? - tenminste bij ons lag alles de vijfde al dicht, de grachten in de stad en de sloten vèr 't land in...’

Seele trok verwonderd zijn brauwen op, maar hij wou haar niet storen.

‘Ik - ik ging die middag,’ praatte ze hakkelig door, ‘in m'n eentje rijden. Want Riek Heims - Riek, dat weet je immers?, was m'n vriendin, die kon niet, ergens door... Ik weet nog best, 't was - 't was erg mooi weer, koud en helder, en 't land zag er zoo vredig uit met al dat wit, en met hier en daar in de verte, 'n boerenhuis of 'n boom, net 'n schilderij. Maar mensen waren er niet, haast niet, ik - ik slierde almaar verder. Toe’ opeens, ik denk

door 'n barst of zoo, maar ik viel erg, en toe' - toe' was er net iemand, die tilde me overeind, en hij klopte m'n mantel wat af en zocht m'n mof op...'

Seele snuffelde over de pan.

Dat waarschuwde haar, maar het was al te laat.

'Jammer,' zeien ze eenstemmig.

De poffers hadden een zwarte wang.

Seele kwastte peinzend. 'En....?'

De pan siste alweer.

'Nou', ze glimlachte alsof ze iets oversloeg, 'we reden samen verder. En wat later dronken we in 'n boerencafétje - met 'n herte-kop boven de deur - wat warm. Maar toen terug, halfweg, begon m'n eene knie zoo zeer te doen, en we - we bonden af, en liepen de rest gearmd. 't Was volle maan en zoo stil en zoo wit, erg mooi. Hij vertelde.... dat - dat kwam zoo toevallig ter sprake - iets van z'n - z'n huiselijke omstandigheden....'

'Gauw,' vond Seele.

Fem knikte beteuerd. 'Och ja, maar - maar dat wist ik al, de heele stad wist 't al, z'n vrouw was 'n dierage. Hij vertelde, ze hadden ook 'n kindje gehad, jaren terug, dat was doodgegaan.' Ze zuchtte trillerig. 'Die wandeling was mooi, net of je op 'n weg van glas liep en overal zag je de maan.... Hij bracht me vlak bij huis en.... en....'

Seele boog zich geboeid naar haar over. 'Ja....?'

Maar zij zweeg ineens, en schudde de poffers uit de pan. 'Die harde,' overlei ze, 'zoek ik er wel uit aanstonds. Daar fuif ik me zelf op, ik lust ze wel graag.'

Seele morste met de boter, en hij streek een paar maal naast inplaats van ín de pan. 'En toen,' hoorde hij onomwonden uit, 'en wat toen verder....?'

'Die middag er op,' ze glimlachte weer of ze iets

achterhield, ‘reden we ook samen en al die weken er na. De mensen zeien er wel wat van, maar Grootmoeder hoorde 't niet, en ik - ik kon 't niet meer laten toe', ik hiel' al zoo van hem....’

Schuw van onderen op, keek ze naar Seele. ‘Hij was ook erg knap. Erg! Groot en donker, zoo'n breede zwarte knevel en zulke diep bruine oogen...’

Seele pinkte, hij keek verrast voor zich uit, het was of er een spiegel voor hem hing.

‘Zoo?’, zei hij mijmerend, ‘en wat verder?’

Teleurgesteld praatte ze door. ‘t Bleef zoo doorgaan, toen er geen ijs meer was, wandelden we samen, 's avonds achter 't kerkhof.... soms de dijk op, dan gingen we ergens zitten, dicht aan de zee.’ Ze wreef in haar handen of ze het koud had.

Maar hij glimlachte langs haar heen en wachtte.

‘Wat nou meer?’, flitste het door haar heen, ‘hij dacht dat er nog meer moest komen. Nou goed, hij moest ook maar begrijpen dat ze - dat ze alles wou...’

Ze schraapte de aarden pot schoon uit boven de pan.

‘En 'n keer,’ biechtte ze zweeterig-van-schaamte, ‘ben’ we de stad uitgeweest, twee dagen en twee nachten....’

‘Allemachtig,’ er sprongen roode vlekken in zijn koonen,’ gíng dát....?’

Fem knikte. Ze kon haast niet praten van haar hamerende hartslag. ‘Ik logeerde,’ vond ze schielijk, ‘bij grootmoeder's vriendin, Juffrouw Kruisheer, die woont op 'n Hofje te Haarlem....’

‘Nou dan....?’, zijn oogen trokken klein, hij gluurde door zijn wimpers, ‘als je bij die logeerde...’

‘Voor één dag en één nacht,’ voltooide ze schichtig.

Toen was er een stilte.

Hij kauwde zenuwachtig op zijn onderlip. ‘Sjonge-

sjonge', zei hij afkeurend, 'ja, dat is.... dat is toch wel erg, hè? God, zoo'n waaghalzerij.... Vertel 't maar nooit aan Truus. Truus vindt die dingen zoo verschrikkelijk, als ze 't wist nou.... enfin dat waardeer ik natuurlijk ook wel erg.'

Haar adem hokte. 'Wat nou?, wat was dat nou ineens?' Sjofel als een bedelvrouw stond ze tegenover hem.

Seele had opeens fier-rechte schouders, een streng gezicht en ingetogen oogen. 'Wat 'n man altijd in hooge mate apprecieert in 'n vrouw,' verkondigde hij stroef, 'dat is haar kuischheid. 'n Meisje dat zich afgeeft met 'n man is.... is 'n.... nou enfin, staat in elk geval op glad ijs, en omgekeerd 'n man die intieme relaties onderhoudt met 'n meisje is - is 'n schoft.'

Haar gedachten verstoven als sintels op de wind.

Werktuigelijk keerde ze zich naar het fornuis, nam de pan op, en draaide de gasvlam uit.

Seele's stem klonk donker achter haar op. 'Dus dan heb je me ook op die avond niet de waarheid gezegd, hè?, toen ik je naar 't station bracht? Ik dacht 't trouwens wel....'

'Wél de waarheid,' stootte ze ontdaan en driftig uit, 't is niet zóo erg.... er is niet gebeurd wat ij denkt.'

'O,' zei hij enkel

Het klonk toch ongeloovig.

Hij grabbelde peinzend in zijn haar, en overviel haar met zijn vragen. 'Was 't nou uit? Was hij daar weggegaan? Hield ze nog van hem?'

Ze knikte en knikte weer en schudde dan haar hoofd, 't Was 't beste,' zei ze vaag en verstikt, 'hij is overgeplaatst, hij was aan de post, maar op zoo'n dag, zie je, zoo'n dag....' Ze zag een onderdrukte

weezin in zijn koel-observeerende oogen en snikte haast.

Meteen klonk Truus' vragende roepstem van boven. Hij keerde zich verlucht-snel af, opende de deur en float....

Het koperen kaarsenkroontje brandde hoog voor de schoorsteen, en de stille bleek-gouden vlammen zonden een gele gloed over de witte tafel, verguldde Mia's springerig haar en maakte van Truus haar broche een druipende ster, Seele's trouwring schitterde ook nadrukkelijk en het gouden hartje op zijn das, maar aan Fem - in de schaduw - bleef alles dof, en haar handen lagen als dood op de tafelrand. 'Maar goed,' dacht ze, 'dat ik achter die hulstpluim zit....' Haar oogen traanden, ze glimlachte toch met de anderen mee, en deed alsof zij luisterde, maar haar mond trilde.

'Ben je erg moe?', vroeg Truus.

Ze schudde weifelend het hoofd. 'Och nee, nou 'n beetje misschien, zoo rust ik wel uit.'

'Die poffers,' prees Mia, 'zijn verrukkelijk, en wat eenig die rand van groen met de dikke rooie bessen....'

Het gleed Fem al weer voorbij. 'Als je wat achterover buigt,' praatte ze in haarzelf, 'zie je net de kroon. Mooi branden de kaarsen, brandende kaarsen hebben wat heiligs, die doen je denken aan God.... O, maar zij - zij moest niet eens meer God's naam in haar gedachten nemen, zoo'n verdorven natuur....'

Mia's praten drong daar doorheen. 'Nee, die mop met Netteke, m'n nichtje, heb ik dat al verteld?, die logeerde bij ons verleden jaar met St. Nicolaas.

Nou, 'n man die met 'n paard en 'n swarte knecht over de daken gaat.... kom scheid uit. Mejuffrouw was al elf! Die nacht kwamen haar rijglaarzen niet op de gang.... we moesten haar de presentjes liever zoo maar geven. Nou moet je weten: ik heb mijn kamer vlak naast de hare, en zij heeft haar deur wel afgesloten, ja zèker, maar in mijn kamer is 'n kast met 'n losse plank, 'n soort van klep met 'n ring er aan, die hebben we trouwens overal in dat gekke ouë huis....'

'Zeker 'n hôtel geweest,' ontviel Seele.

''n Hô-tel?', rekte Truus, 'hoe kom je daar nou op?' Hij glimlachte zonderling tegen Fem.

Maar zij begreep het ook niet. 'Nou?', informeerde ze zonder belangstelling, 'waarom denk je dat dan?'

Mia schokte in haar schouders, ze lachte toch niet. 'St - st nou, toen Netteke sliep heb ik haar schoenen gevuld, de eene met zaagsel, de ander met suikergoed en snuisterij, maar de volgende ochtend, die Netteke....'

Truus en Seele lachten er luidkeels over.

Maar Fem leunde stil en teruggetrokken weg in de schaduw van de hulst, 'n Losse plank in 'n kast,' tobde ze, 'wat heb ik daar nou mee te maken?, wat hoeft hij me daar zoo gek bij aan te kijken? Omdat ik slecht ben, in zijn oogen, moet 'k alles weten, nee, ik ben ook slecht, maar daarom weet ik nog niet alles.' Ze kneep haar handen zenuwachtig in elkaar. 'Omdat hij zelf zoo hoog staat, griezelt hij van me, òch griezelen, nee.... Maar hij weet ook niet, hoe 't met me is.... Als Grômoeder dood is, nee, daar moet je niet aan denken, dan word je zoo bang, voor de voet maar opleven, zei Grômoeder....'

Beschaamd spiedde ze nog 's naar Seele, toen, eensklaps, gingen haar oogen wijd open als in schrik, en er kwam spanning in haar slappe rug. ‘God, daar was 't weer...’

Seele boog als luisterend voorover, om zijn mond hing een droomerige glimlach, en zijn blik was, ingekeerd en donker, saamgetrokken op een enkel punt.

Truus had het over een borduurwerk - geen mensch antwoordde - ze babbelde toch maar door. ‘'n Kruissteek, dat is dood ouderwetsch, maar zoo leuk naïef, die helle kleuren ook, en dat ongekunstelde, echt iets voor 'n kinderkamer.’

‘Wat kan hij nou toch zien in z'n gedachten?’, soesde Fem. Zij volgde zijn blik, en stuitte op Mia.

‘God - nee....’, zei ze in zich zelf.

Mia hield het hoofd wat achterover, en haar oogen glansden of haar iets beloofd werd. Ze keek naar Seele.

‘God - nee....’, zuchte ze weer.

Alles leek met haar in het rond te draaien, de tafel, de stoelen. ‘Wel nee,’ weerde ze af, ‘nou weet je beter, geef niet toe aan die onzin.’

‘'n Hondje,’ zeurde Truus slaperig, ‘van bruine kruissteeken, met 'n halsband van gouddraad, en oogen van groote zwarte kralen met gele pitjes, snoezig, hè Wim?, weet je nog wel Wim....?’

Hij schrok op. ‘Ja, ja zeker,’ bevestigde hij loom, ‘ik - ik weet 't nog best....’ Hij rekte zich en zuchtte diep uit.

Toen huiverde Mia.

‘'t Is jammer,’ zei ze onrustig, ‘dat ik niet langer blijven kan, 't is hier nou zoo leuk....’

‘Ja, jammer,’ beaamde Seele droog.

Ze schoot in een zenuwachtige lach. ‘Och....!’, meteen wipte ze op.

‘Dat meent hij heusch,’ zei Truus.

Toen lachte Seele ook.

‘Móet je beslist?’ vroeg hij Mia.

‘Natuurlijk,’ ze leunde tegen Truus’ stoelrug aan, haar oogen schitterden, en haar lippen bewogen of ze heimelijk een woord vormden.

Fem rilde in haar rug.

‘Nee, nee,’ streed ze nog tegen, in zichzelf, ‘t is -'t is niks, 't is allemaal verbeelding, geef er toch niet aan toe....’

‘n Souvenir,’ coquet stak Mia een trosje hulstbessen in de kraag van haar wit-wollen casaque. ‘Sinterklaas,’ lichtte ze dartzelf in, ‘heeft 't wiegesprei niet afgekregen, dat komt morgen - nou dag allemaal...’

Fem groette soezerig terug. Haar handen werden koud van nerveusheid, haar polsen klopten.

‘Kom,’ traag als in tegenzin, kwam Seele overeind, ‘ik zal je even uitlaten,’ hij geeuwde....

‘Toe gauw dan,’ drong Truus, ‘t licht moet ook nog op beneden.’ Ze wuifde lui. ‘Dag! Tot morgen hè? Dag kind....’

De deur viel toe, een vaag gepraat klonk nog even op, maar gaandeweg werd het stil....

‘Zoo'n dag vliegt om.’ Truus spande haar armen in een boog rond haar hoofd, en dook behagelijk achterover in haar crapaud, ‘nou wordt 't jouw tijd ook langzamerhand, hè?’

Fem verstond het niet. ‘Ja,’ knikte ze luk-raak, ‘dat is zoo.’ Ongedurig schoof ze heen en weer op haar stoel. ‘Ze moest.... móest 't weten, 't nou dadelijk weten....’ Daar kreeg ze een ingeving bij, ze maakte gauw haar polshorloge los, en verstopte het in haar zakdoek. Toen schoot ze schichtig

overeind. ‘O - m'n horloge! Waar is m'n horloge nou? M'n horloge is weg....’ Ze trok haar stoel opzij, keek op de vloer. ‘O, ik weet al.... ik denk tenminste.... in de keuken, op de schoorsteenrand....’

‘Wil ik meegaan?,’ hoorde ze Truus nog aanbieden.

‘Welnee,’ weerhield ze gejaagd, ‘welnee....’ Behendig - zonder gerucht - opende en sloot ze de kamerdeur.

Haar gezicht werd spits van spanning. Ze hield haar adem in, en sloop als een poes over de donzen looper naar beneden.

‘Waarom doe ik 't?,’ dacht ze nog, ‘t is immers toch voor niks?, en als 't wel zoo is....?’ Ze keek schuw om zich heen, de wanden leken te beven. ‘Wat doe je dan....?’

Onder aan de trap - in het zij-portaaltje - bleef ze stil. Het verkleurde licht van de groen-glazen ganglantaren schoot haar voorbij, de keuken in.... Geen fluister drong tot haar door, geen geritsel van kleeren.

Sluw van gebaar sloeg haar schaduw tegen het helder-verlichte schot. Haar neus leek te vermageren, en om haar ingeknepen mond trokken scherpe lijnen. ‘Waren ze.... was ze toch al weg....?’

Dat geloofde ze ineens.

‘Je moest toch wát hooren....?, maar waar was hij dan?, in de voordeur?’ Ze stak haar hoofd vooruit en spiedde....

De gang lag voor haar open als een geeuw.

Ze wou al verder voorover buigen, toen gaf ze haast een schreeuw....

Seele stond vlak bij - naast de puilende kleeren-

hanger, en met de rug naar haar toe - hij hield Mia in zijn armen.

Fem trok zich snel terug, er leken vonken uit haar oogen te springen. ‘t Was toch niet waar?, 't was toch onmogelijk? Droomde ze nou?’ Weer boog ze haar hoofd langs het glimmende hout en gluurde....

Ze zag enkel Mia's bruine schoentjes en haar roode muts.

Seele's lichaam schokte.

‘Wat nou?, wat - wat wou ze nou? God, die - die berispte... dié...’ Ze drukte haar handen in vuisten op haar lijf, een scherpe donkere drift sprong in haar los. ‘Ze betrappen.... ze overvallen, nou - nou dadelijk... hem vernederen....’

Ze ademde beklemd. ‘D urf je niet?,’ zette ze zich aan. Met een vaart, of ze onvoorziens een duw kreeg, schoot ze de gang in en hoestte overdreven.... ‘Pardon,’ schimpte ze meteen dunne hijgende stem, pardon....’

Ze had wel graag iets ergers willen zeggen, iets dat knauwen zou en breken. Maar haar hoofd leek hol en haar tong lag als een looden gewicht in haar mond. Ze zag maar vaag dat Seele Mia losliet met een grom van schrik, en zich omkeerde.

Haar beenen voelden koud en trillerig, haar hart sloeg als een moker. Stuntelig liep ze de keuken in, en streek onhandig een lucifer af, stak de lamp op, en verzette gedachteloos een melkkan op het aanrecht.

In haar zakdoek knapte iets. ‘O ja....,’ ze haalde er het horloge uit, en trachtte het vast te maken, maar de nietige sluiting ontglipte telkens aan haar bevende vingers.

De voordeur plofte dreunend toe.

Dat klonk als een verwensching.

Op de drempel stond Seele.

Fem hoorde zijn zware adem, maar keek niet op, frutselde aldoor aan het horloge-bandje. Ze verwachtte een scène, sissende woorden, bedreigingen, er kwam niets.

Daar beefde ze nog erger van. ‘Wat... wat wou hij nou? God, wat wou hij nou?’ Haar handen werden klam....

‘Hij is de schuldige,’ suste ze, ‘jij moest nou neuriën, of glimlachen, kan je niet glimlachen?’ Ze probeerde het, maar haar lippen leken van leer.

Onverwachts kreeg ze dan toch nog de armband vast, en tartend-langwijlig wreef ze de bevingerde schakels met haar zakdoek glimmend.

‘Net 'n benauwde droom,’ dacht ze, ‘net of er zoo dadelijk 'n akelig gezicht voor je opduiken zal, of de grond instorten....’

Meteen was Truus er. Ze boog haar hoofd guitig onder Seele's arm door en keek naar binnen. ‘Heb je 'm?’

Fem stak haar pols op. ‘Ja hoor.’ Seele zag ze voorbij.

‘Wat sta jij in gedachten?’ fleemde Truus tegen hem, ‘heb je helpen zoeken naar 't horloge? Ga je nog wandelen als je Fem weggebracht hebt, nee hè?, nee maar, hè?’

Hij pakte tusschen duim en vinger haar kin beet, boog haar hoofd achterover. ‘Ben je niet 'n beetje bleek?, ga je nou aanstonds gauw naar bed, ja?’

Ze lachte wat onwillig.

Langzaam liepen ze achter Fem aan, de gang in.

‘Nee, nou ga je toch niet wandelen?’ volhardde Truus fluisterend, ‘nou niet?’

‘Even,’ zei hij schor, ‘mag ‘t?’

‘Ik ben alleen in huis,’ zuchtte ze, ‘nou Bet haar avond heeft.’

Hij knikte. ‘Ja, maar ik moet toch ook nog naar Miel Sanders, over ‘n verzuim, nog al ‘n lam ding, ‘n ding van belang ook....’

‘Hè gut,’ ze leunde pruilend tegen de muur, ‘kan dat dan morgen niet, morgenochtend? Och help Fem toch ‘s even....’

‘Wel nee,’ weerstreefde Fem, ‘ik ben al klaar.’ Ze knoopte haar mantel toe, schoof haar gebreide handschoenen aan.

‘Kan ‘t morgen absoluut niet?,’ zeurde Truus dan nog door, ‘had je ‘t niet eerder kunnen doen?’

Hij kneep haar in de wangen. ‘Onder ‘t poffers bakken zeker?’

Ze hing alweer aan zijn hals. ‘Nee, dat is waar, lief ben je geweest, ik heb je nog niet eens bedankt.’ Hevig zoende ze hem. ‘Gamaarevenhoor - fijnerd.’

Fem glimlachte met een vertrokken mond. ‘Och god, ja, en nou was ‘t sprookje toch uit....’

‘Zeg,’ Truus streelde een staart van haar bont, ‘blijf je nou niet weer ‘n heele maand weg? Zal je gauw weer komen?, over twee weken?, over één week?’

Zij lachte onzeker. ‘‘s Zien....’

Op straat wuifde ze nog ‘s naar Truus, die tusschen de opzij geschoven gordijnen achter het lichte venster stond. Toen liep ze zwijgend voort naast Seele.

De wind was scherp, haar oogen traanden, ze glitste telkens op de gladde straat, en haar citybag droeg ze zelf. Vaag zag ze de kleurig gestalde waar in de glanzende winkels, de ongewone drukte, in alle huizen brandde een heldere lamp.

‘Ik heb alles verloren,’ begreep ze opeens, ‘alles.’

De pijn in haar borst was als de beet van een dolle hond.

Ontredderd en spijtig dacht ze: ‘Wat scheelde me toch....?’

Maar toen Seele begon te praten op een laatdunkende en smalende toon, verhardde zij zich.

Hij zei: ‘Dat had ik nooit van jou verwacht, Fem, dat jij zoo gluiperig....’

‘Nee, nee,’ hield zij tegen, ‘dat is 't woord niet. Ik - ik merkte 't, ik dacht 't te merken, en toe' wou ik weten.... ja geslepen misschien, geraffineerd, dat wist je, dat zei je zelf.’ Ze strompelde, haar schoenzolen glibberden. ‘Maar - maar niet-van-mij-verwacht?, moet jij daarover praten?, éérst wat je in de keuken zei, en 'n paar uur later.... en dáárvoor natuurlijk....’

Hij liep met zware vaste schreden, en hield zijn nek stijf gestrekt. ‘Nou ja, ja,’ gaf hij ongeduldig toe, ‘omdat ik vatte dat jij lont rook.’ Hij maakte zijn rug nog rechter. ‘Jou ben ik natuurlijk in geen geval verantwoording schuldig, maar je vat toch wel dat ik om Truus te sparen....’

‘Er 'n ander aan waag,’ onderbrak ze. Toen dacht ze opeens ook aan de schaduwbeelden die ze 's gezien had op de matglazen tusschendeur. ‘En dan van de zomer....?, er was deze zomer al iets met jullie.... Moest je Truus toen ook al ontzien....?’

Hij schopte al-loopend tegen de harde sneeuwknobbels aan. ‘Bemoelial,’ smaalde hij verlegen, ‘bemoelial! En er-'n-ander-aan-wáag...! Waar haal jij dat groote woord vandaan? Wie.... wàt wáag....?’

Verslagen trok het door haar heen. ‘Was er dan

niks anders dan die erge omhelzingen....?’ Een antwoord wist ze niet. Toen zei ze: ‘Laten we er maar niet meer over praten.’

Hij lachte grommend. ‘Daar sta jij veel te hoog voor.’

‘Nee,’ spotte ze met moeite, ‘te laag misschien.’ Het flitste door haar: ‘Ik kan hem makkelijk genoeg bewijzen, dat 't 'n verzinsel van me was: niet één dag ben ik immers weg geweest van Grômoeder? Nou ja, eigenlijk hebben we allebei gelogen, maar wie z'n leugen zou de ergste wezen?’

Seele's lach klonk als een blaf. ‘Enfin, ik begrijp wel waarom jij zoo mal deed, 't lag er duimen dik op, god-god, nóu....’

‘Zoo?’ zei ze beklemd, ‘prettig voor je.’ Haar stem hokte van pijn.

Hij knikte nadrukkelijk. ‘t Heeft me ook vaak genoeg vermaakt,’ sneed hij op.

‘Ieder zijn beurt,’ troefde ze schril.

Het kneusde zijn norsche vroolijkheid niet. ‘Je doet maar,’ doorgrondde hij, ‘Truus wijst je natuurlijk de deur.’ Hij haalde minachtend zijn schouders op. ‘Tusschen ons,’ zijn stem vergrofde, ‘dat begrijp je wel, is àlles uit.’

‘Natuurlijk,’ gaf ze toe, bolle tranen rolden over haar gezicht. Ze dacht: ‘Dit heb ik nou verspeeld door m'n eigen toedoen. Of - verspeeld? Hoe kan je verspelen watje nooit gehad hebt?’

Bij het station liep Seele langzamer. ‘Ik hoop dat je goed vindt,’ schertste hij ironiek, ‘dat ik nou maar wegga.’ Zijn handen hield hij in de jaszakken.

Ze keek een andere kant uit. ‘Ja, laat Miel Sanders niet wachten,’ spotte ze in een brekende lach.

Nijdig stapte hij van haar weg, maar na een paar

passen kwam hij weer terug. Zijn norsche kop was wit van drift. Zijn oogen leken groot als paarde-oogen - voor haar verduisterde blik - en zijn tanden schenen breed als dobbelsteenen. Hij zag er uit als een gericht.

‘Ik zou 't zeer op prijs stellen,’ zei hij zwaar en donker, ‘als je nou voortaan maar niet meer kwam of zoo min mogelijk. Ik kan je niet meer zien, begrijp je?’

Ze knikte enkel.

Toen haar nog een hoon-woord in de gedachten schoot, was hij al weg.

Aan het loket keek ze wezenloos in het duikend gezicht van de beambte. ‘Vanavond nog samen in de keuken, intiem gepraat.... en nou....’ De stuursche vraag van de man achter het raampje haalde haar weer in de werkelijkheid terug. De enkele woorden die ze te zeggen had, bleven haast steken in haar benauwde droge keel. Teuterig - alsof ze niet goed meer zien kon - zocht ze naar pasmunt in haar portemonnaie. En in de ongewone volte op het perron wipte ze bijna in een trein naar Amsterdam.

‘Mensch, u kan toch zeker wel lezen?’ wees iemand haar stug terecht.

Een reiziger schaaftde met zijn koffer, langs haar scheenbeen.

Ze liep met groote stappen en zwaaide met haar armen, maar luisterde verschrikt naar haar onderdrukte snikken.

‘Wat gek bedenken,’ trachtte ze te sussen, ‘dat je lachen moet.... dat je schateren moet van je zelf. Die dikke witkiel daar, dat die - dat die als 'n doos in tweeën valt, en er rollen al-maar Droste-flikken uit de open helften....’

De lantaarns langs de rails werden voor haar natte oogen, klompen van vuur. Haar borst schokte, en van een lach was dat niet.

Maar in de coupé, tegenover twee stijf-net gekleede juffrouwen die haar gedurig met godsdienstige oogen gadesloegen, verdoofde alles in haar.

Zij tuurde suf naar de vliegende boomen en de verre lichten in de vuil-witte avond, en maakte in haar gedachte woorden op de hamerende cadans van de hotsende wagen. 'De oogst is voorbij - is voorbij. De zomer is ten eind - is ten eind. De oogst is voorbij....'

Haar oogen gloeiden koortsig en ze hield heel de duur van de rit, de citybag op haar schoot.

Maar op de donkere weg naar huis leek ze wakker te worden. Ze bleef staan, en keek om.

Overall was het donker en leeg.

'Nou is 't uit,' zei ze zacht, 'uit.... Nou heb ik niks meer, niks, nou zal ik niet meer op reis gaan naar ze.... en hij - hij zal nooit meer tegen me glimlachen.'

De kale boomen leken te mompelen en de wind schoot als een hoest door de straat.

Absent luisterde ze er even naar. Haar droge rimpelig-in-gebeten lippen trilden.

'Nee,' zuchtte ze of ze tegen iemand praatte, 'hij wil mij niet meer zien, hij zei 't zelf, hij zei: ik kan je niet meer zien, begrijp je. Ja, en dat ik om hem gaf, dat vond hij om te lachen, dat had hem vaak vermaakt. Mia - die was 't. Altijd was 't 'n ander - vroeger al, héél vroeger - en die had dan wat op je voor, 'n beetje knapper....'n beetje aardiger.... Of leek dat zoo....? 't Was of er 'n vloek op je rustte, 'n vloek, en waarom....?, dat wist je niet. Altijd 'n ander, altijd was er

'n ander en jij nooit.... nooit....' Sloffend liep ze voort over de onveilig-gladde straten.

Dat had ze ook nog 's gedacht: huishoudster bij 'n man, en dan maken dat hij veel van je hiel'.... Ja maar, zoo zou 't niet gaan, hoor. Nou wist ze 't wel. Hij zou haar houën tot hij trouwen ging met die ander en dan - dan moest zij weer weg, en ergens anders - tijdelijk. Ik kan je niet meer zien, begrijp je? Dat was haar toekomst, nou wist ze 't wel. En als je van iemand hiel', dan lachte die er om, dan sloeg die op je hart, tot 't beefde en bloedde, nou wist ze 't wel. Daarom moest zij nou niet meer hopen, nooit weer ergens op hopen, 't deed zoo zeer: ik kan je niet meer zien, begrijp je?'

Haar mond trok schreiend open, haar tranen vielen uit een heete pijn. 'Dat er nou niks meer is,' zei ze verslagen, 'niks....'

Het breede lichte raam van Grootmoeder's huis keek als een oog onder de perenboomtakken uit.

Maar Fem durfde niet naar binnen gaan, ze bleef bij de heining staan snikken. 'Nou moet je ophouën,' vermaande ze telkens, 'stil.... nou niet meer....' En dan huilde ze weer erger.

Met de rug van haar hand wreef ze over haar oogen. 'Toe, Grômoeder had 't niet te zien, Grômoeder wier ook al zoo oud, elk jaar hoestte ze erger en ze wier zoo krom.... Grômoeder zei: Sweers, doet die niks geen moeite meer? Dat is toch vreemd, in mijn tijd was dat anders....'

Fem snikte nog, maar ze lachte als een gek er door heen. 'O, ze kon wel 's doen of Sweers nog weer's gewacht had op haar....'

Als een ijvlende stond ze achter het spitse hek. 'Nee, nee,' praatte ze scherp door de wind heen, 'ik - ik

zie er van af, nee, je hoeft om mij geen moeite meer te doen, nee heusch niet, hèsch niet....’

De morrende wind vlood als een booze stem over haar heen, bevreesd keek ze rond in de blinde avond, en glipte gauw het huis in, schoof de grendels voor de deur, en haakte ook de ketting vast. Haar tranen drongen weer op.

Het was of ze meteen haar leven afsloot. ‘Nooit meer hopen nou, nergens op, hàar hopen, dat was toch al azen op afval, en 't afval sloeg God haar nog voor de mond weg....’

Grootmoeder keek dommelig op van haar boek en knikte. Haar gezicht leek kreukeliger in het helle lamplicht en haar dunne haar witter.

‘Nou?,’ vorschte ze dadelijk, ‘was 't aardig?, 'n gezellig daggie?, praatte je daar net met een....?’

Fem zei niet veel. ‘Och, die Sweers....’

Maar Grootmoeder hoorde er schalksch-verrast van op: ‘Wel-wel, èn....? Ja, wat ik zeggen wil, je moet 't zelf maar weten, hoor kind, ik.... ik wil je niet in de weg staan. Ik heb ook nog 's aan Dominee gevraagd, die zei: hij leefde netjes....’

‘Zoo?,’ Fem knikte schichtig. ‘Grômoeder neemt 't heel anders op,’ dacht ze. Het deed haar pijn, ze wist ook wel waarom.... ‘Och, maar Sweers, gevraagd had hij haar eigenlijk niet. 'n Gekheidje, zei hij toen, 'n gekheidje, en als 't al op 'n hoop loopt...., hij had vast 'n paar borrels op.’

Ze ging niet zitten op haar gewone plaats tegenover Grootmoeder, maar naast haar. ‘Nóu bij de dagaf leven,’ beschikte ze, ‘net - net als Grômoeder bij de dag-af....’

Haar keel werd dik van tranen.

Maar Grootmoeder maakte jolig-vlug Truus haar

pakje los, en ze lachte met een wijd tandeloos mondje om de vrijer van taai-taai, en de poffers, de banketletter...

‘En hoe von’ ze dat lollige poppe-goedje van jou? Is ze nog al flink? Neemt ze wel levertraan, 's ochtends? Hebben ze nou al 'n wieg?’

Werktuigelijk praatte Fem er op terug, dadelijk gleed het weer uit haar weg. ‘Och, waar hadden ze 't ook over....?’

Mijmerend keek ze de kamer rond. ‘Wàs alles nou zoo doodsch of leek 't zoo? Die was-bloemen, onder de stolp, wat grafachtig, en die zwarte doffe kast....’ Haar mond trok zenuwachtig, ‘n Geluk,’ zei ze heesch, ‘dat wij elkaar nog maar hebben, Grômoeder.’ Toen snikte ze haast. ‘Ja - nòg,’ dacht ze.

En Grootmoeder knikte. ‘Ja, kind, ja, dat is ook zoo, kind...,’ maar ze zuchtte meteen, ‘t Leven is 'n damp,’ haalde ze hortend aan, ‘de dood wenkt ieder uur.... Want we hebben hier geen blijvende stad, maar we zoeken 'n toekomstende....’

Fem knikte. In haar lippen trokken de groefjes dieper of ze een bittere smaak proefde en ze drukte de palmen van haar handen stijf tegen haar slapen.

‘Als ik eerst maar in bed lig,’ dacht ze, ‘dat ik uithuilen kan....’

Een paar maal - toen ze zich ontkleedde - ving ze Grootmoeder's onderzoekende blik op. Met een nachtzoen drukte ze de tranerige bang-vragende oogen toe. ‘Terusten Grômoeder,’ zei ze verstikt.

En diep onder het dek snikte ze. ‘Nou was er niks meer om aan te denken, eer je insliep, niks - niks meer. Zoo moest 't nou blijven: 'n spotprent moest

ze niet worden, 't heeft me vaak genoeg vermaakt, zei hij.'

Ze kneep haar oogen stijf toe, maar de tranen kropen toch onder de wimperhaartjes door. 'Nou zou 't weer wezen of de tijd stil stond, of ze al dood waren.'

In haar verbeelding zag ze de nacht over het huis leunen, als een heuvel van aarde. 't Was vreemd, 't was angstig, daaronder lagen Grômoeder en zij als in 'n graf.'

Opeens luisterde ze gespannen naar Grootmoeder's adem. En zij hoorde niets.

Een oude vrees stond in haar op, een vrees van jaren-hèr al: eens op een nacht, zou ze wakker worden in een kille stilte, dan zou ze opstaan, en luisteren aan Grootmoeder's mond - en alleen wezen.

Schokkend boog ze zich voorover, wierp het dek op zij. 'O nee, o God nèe....' Toen vernam ze - naast de langzaam-zekere tik van de klok in de huiskamer - toch ook weer Grootmoeder's beverige ademhaling op het bed aan de overkant.

Ze zuchtte van verlichting en wierp zich wild om, op haar zij, het bed kraakte van haar kracht. Ze lei haar handen plat tegen elkaar onder haar wang, en sloot haar oogen. Eerst was er niets, en toen een witte gang en zichzelf en Seele.... Seele nam haar in zijn armen. Hij drukte haar hoofd achterover en perste zijn lippen op haar mond. Zijn lijf schokte en hij zei geen woord.

Toen liep ze met hem in de witte avond op buitenwegen, en ze glitste niet: hij lei zijn arm om haar middel. 'Vergeeft me maar,' zei hij, 'ik kan je toch niet missen.'

En opeens zat ze in de kamer met de paarse overgordijnen, voor het venster.

Bij haar stond een witte wieg, ze hield een kind op haar schoot en een man leunde tegen haar aan, en zoende haar in haar nek. Seele was het niet meer, het was een lange blonde kerel, leelijk en goed, zij kende hem niet. 'Vrouw,' zei hij enkel, 'vrouw....,' en plotseling knapte dat af.

Haar adem stakte in haar borst, en een huiver trok door haar lijf. 'Oh - die spreuk nou ineens?, hoe kwam ze daarop?, 't was net.... 't glitste onder dat woord weg, net toen hij 'vrouw' zei: Ik zal u meer geven dan uw wensch en meerder dan uw verwachting. - Waar stond dat ergens?, zei God 't in de Bijbel of zoo regelrecht tegen haar....? Vreemd was dat, vreemd-mooi.... Och - je kon toch ook maar nooit weten, nèe, nóoit kon je weten hoe 't nog lopen zou....'

Ze lei de handen kruiselings over de borst, en glimlachte vaag, haar hoofd zonk dieper in het kussen, en ze sliep afgemat in.

Buiten - aan het venster - raaskalde de wind als een ijlhoofdige.

Enkhuizen, 1925.